

1968

891.99

10-97

2. 11
2. 11
2. 11
2. 11

ԽՐԻՍՏԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

Доз. ценз. Тифлисъ, 10 сент. 1892 г.
 Тип. „Ароръ“ Т.Я. Назарьянъ. } Տպարան „ԱՐՕՐ“ Տ. Նազարյանի

2003

Հրատարակ. Թիֆլ. Բնիկեր. Հայերէն Գորկոսի Հրատ.

891.99

№ 58

խ-97

Ա.Մ. ԴՐԱԽՏԻ

Ը Ն Տ Ա Ն Ի Ք

ԳՐԵՑ

ԽՐԻՍՏԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

ԵՐՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՖԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ Մ. Դ. ՌՕՏԻՆԵԱՆՑԻ ԱՆՎԱՆ

1892

15108-58

32157-Ա.Կ.

ԴՐԱԽՏԻ ԸՆՏԱՆԻՔ

Дозвол. ценз. Тифлисъ, 29-го Іюля 1892 года.
Типографія М. Д. Ротиніанца, Гол. прос. № 41.

ՆԱԽԱԲԱՆ

— ԶԾ —

Ա Ռ Ը Ն Թ Ե Ր Յ Ո Ղ Ս

Բարեկամ ժողովուրդ Հայոց, Ձեզ կը նուիրեմ դուզնա-
քեայ երկասիրութիւնս, որոյ մականգիրն է ԴՐԱՒՍԻ ԸՆ-
ՏԱՆԻՔ։ Այս անուն քաղցր ու ժողովրդական է. թերեւս
զարմանայք եւ մեղադրէք զիս, զի գրքիս առարկայներն
առաւել աշխարհիս առարկայից վերայ են քան թէ երկնից
արքայութեան։ Զիս պիտի դատէ՞ք արդեօք, երբ Նկեղե-
ցւոյ վարդապետ, Աւետառանի աշակերտ, կենաց Հացին
տնտես, թողու իւր բարձրագոյն պաշտօն, Պօղոսի քարո-
զած երկնից անճառ դրախտը, եւ երկրի ընտանեկան Դրախ-
տի համար ճառէ։

Ճշմարիտ կը լինէր քո այդ դատաստան, եթէ երկնից
դրախտ մոռնայի ու չկապէի զայն երկրիս դրախտի հետը,
որ իսկապէս երկրիս դրախտին հիմն է։ Ես Նկեղեցւոյ
համար կըխօսիմ, որ Քրիստոսի տնկած դրախտն է, եւ
նորա սուրբ ընտանիքն են Նոր Նկեղեցւոյ զաւակները։
Ահաւասիկ այդ նոր Դրախտի ընտանեաց համար է զոյզն
վաստակս, յոր տքնեցայ, որպէս զի Դրախտի ընտանեաց
կեանք բարւոքի։

Գիտնալ ու հաւատալ պէտք է, որ աշխարհիս ըն-
տանեկան դրախտին մեղապարտ եւ անհնազանդ զաւակ-
ներն՝ երկնից դրախտը կարող չեն ժառանգել։

Ուստի այս ընտանեկան կեանքի՝ սեղանին վրայ ես

միայն սոսկ հաց չպատրաստեցի. եւ թէ պատրաստէի եւս՝ Յիսուս հրաման կուտար, ինչպէս տուաւ իւր աշակերտաց, երբ անապատի մէջ ժողովուրդ քաղցած հաց կըխնորէր՝ ասաց Յիսուս. «Դուք տուք զոցա ուտել»։ Աստի յայտ է, թէ կենաց բանին հետը մերթ եւս ժողովուրդին հաց մատակարարել, Աւետարանին հակառակ տնտեսութիւն չէ։

Ժողովուրդ Հայոց, քեզ համար նկարեցի Դրախտի Ընտանիքը. կ'աղաչեմ, որ իբրեւ հայելի դնես աչքիդ հանդէպ, հայիս ու տեսնաս հիւանդ եւ հիւժեալ կերպարանքդ։ Կարկի բերանս, թէ չարագուշակ լինիմ քեզ համար. մահդ ինքնին կը կոչես, ու պիտի մեռնիս, եթէ չվաղվաղես դարման տանել այդ համաճարակ ու մաշող մահաբեր ախտիդ, որ թէ կանուխ թէ անագան զբեղ դէպ ի թշուառութեան զերեզման կը տանի։

Կը խոժոռիս թերեւս երբ խիստ կը խօսիմ եւ խըստութեամբ կը դատեմ զքեզ, եւ միթէ կը կարծես թէ ես միայն եմ եւ դու ինքնին զքեզ չե՛ս դատեր։ Հապա ինչ է այն, որ զօրհանապաղ տրտունջ կը բառնաս, կաղաղակես, թէ ահաւասիկ կը կորնչիմք։ Հրէամիտ մի լինիր, զայլ որ պատճառ մի դներ, ո՛չ, ո՛չ որ զքեզ կը կորուսանէ. կորուստ քո ի քէն է, քո տնէն է, եւ քո ընտանիքէն։ Ուրեմն եթէ ստոյգ է եւ կը զգաս դու թէ կը կորնչիս եւ թէ թշուառութեան օրերը մօտալուտ են, պիտի հասնին քեզ, եւ դու ամէն օր աչքիդ առաջ կը տեսնաս անկեալ ընտանեաց վշտազին տառապանքն։ Այո, կը տեսնաս եւ տակաւին չես խելաբերիր. թողիք ես զքեզ արեւմտեան հովին եւ հոսանքին առաջ որ աչքախաբ հաճոյից զեղծմունքները զքեզ վարեն ու տանին, եւ ձեր, դու դիտես. ես կանխաւ ասացի քեզ, թէ ուր կը տանին։

Յն՛ը, յն՛ը, յետս դարձիր. թող տուր, մահ է, մի

հալիր, ձեռներդ թօթափէ այդ զեղծմանց փոշիներէն. ընտանեկան սրահիդ սեմոց վրայ այս առած գրէ՝ ԾԱՆԻՐ ԶՔԵԶ. Այդ իմաստուն առածը մի մոռնար, կարդա միշտ, չափ ու սահման դիր տնտեսական կառավարութեանդ, հացդ չափով կեր, ջուրդ չափով խմէ, հանդերձ չափով հագիր. թող Հայոց տիկնայք քառասուն կանգուն հազար թերթիկ շրջազգեստը տասն կանգունի փոխեն, որ բաւ եւ շատ է այնչափ մարդոյ հասակի վայելչութեան, զոր Արարիչը՝ չափով ստեղծեր է։ Թող այր մարդիկ իրենց այն սպրիկ նեղ ձեւ հանդերձ փոքր ինչ ընդլայնեն, որ անձկութենէն չպատռի։ Թող չափ դնեն դարձեալ ընտանեկան այն ամէն պէտքերուն, գիտնալով թէ պէտքերն անսպառ են, զորս օր ըստ օրէ կը հնարէ Եւրպայոյ ձեռարուեստ հանճարը. եւ մարդոյն ցանկութիւն եւ հաճոյքը անհուն անսահման են, եթէ չափ չդնենք՝ մարդ մի անգէտ մանուկ է, կը վազէ միշտ դէպ ի սիրուն խաղալիքները։

Ուրեմն պէտք է խոհական ու կատարեալ մարդ լինիք. սանձ դնենք մեր մանկամտութեան. փորձառութեամբ եւ մեծամեծ տուժերով տեսանք եւ կը տեսնամք մեր ընտանեկան բիւրաւոր աղէտները թէ նիւթապէս եւ թէ բարոյապէս։

Ժամ հասաւ, խոստովանիմ քեզ, ո՛վ ազգ Հայոց. չորս տարուան Պատրիարքութեանս շրջանին մէջ, քո ընտանեկան բազմապատիկ աղէտները ես ինքնին տեսայ. եւ այդ աղէտներուն մէջ՝ առաւել աղէտաւոր էին ամուսնական խնդիրները. որք թէ ինչչափ եւ քանիպատիկ ծանրալուր են, ես կը ծածկեմ այդ թուանշանը եւ խնդրոց պատմութիւնը չեմ յայտներ քեզ։ Եթէ կը դժուարիս հաւատալ՝ ինձ վկայ եւ ապացոյց կը կոչեմ աստ Պատրիար-

քարանի Դատաստանական Խորհրդոց արձանագիրը: Սակայն մեր ընտանեկան զեղծմունքներու բովանդակ ցանկը պէտք չէ, որ այդ արձանագրէն կշռենք, վասնզի մեր այս աւուր իւրաքանչիւրին ընտանեկան կեանքը կենդանի արձանագրութիւն է. մարդ որ աչք ունի՝ կարող է զայն կարգալ առանին եւ հրապարակաց մէջ, ուր ցուցամուլ շուայլութիւն կը շրջի նազելով իբրեւ Անդդիացի լորտ եւ թագուհի, կարծելով թէ իւր հարստութիւնն՝ Անդդիոյ անսպառ ոսկին է:

Ա՛յ, ո՛չ: Այնպէս մի կարծէք, ո՛վ Հայոց ընտանիք, ճանչցէք ձեր չափն ու վիճակը. դուք շատ աղքատ էք ոսկով ու մտքով. աղքատ էք դաստիարակութեամբ եւ ազատութեամբ. աղքատ էք գործունեայ աշխատասիրութեամբ. աղքատ էք արուեստական հանձարով. աղքատ էք իմաստուն տնտեսագիտութեամբ: Առանց մտաւոր եւ նիւթական հարստութեան՝ դու միթէ արժանի կը համարի՞ս զքեզ նոյն Եւրոպական ժողովրդոց ճոխ կեանքը վայելել: Ծանփիր, այդ կեանքը, այդ յառաջդիմութիւնը՝ ծակատիւ անխոնջ քրտինքով բաղմակերպ արեան զոհերով, հարիւրաւոր տարիներու մէջ հազիւ հազ կազմուած է. եւ դու դեռ երէկ սկսեցիր նոր երեխայի պէս քերական կարգալ կը կարծես ու կը հաւատաս թէ ուսեալ եւ քաղաքակիրթ Եւրոպացի դարձար:

Ես կը գովեմ քո եռանդը, որ կը ձգտիս դէպ ի յառաջդիմութիւն եւ քաղաքակրթութիւն. միայն թէ սխալ ըմբռնած ես, որպէս թէ զեղիւթութիւն, զեղծմունք, նորասիրութեան բուռն տենչանքը, ճշմարիտ քաղաքակրթութեան նմանողութիւն է: Այդ նոյն իսկ քաղաքակիրթ ժողովրդոց մէջ սինլքոր մասին կարծիքն է եւ վարք: Դու ազնիւ եղիր ու ազնիւ ժողովրդոց բարի ու արկեշտ օ-

րինակին հետեւի՛ր. որոց ամենայն ինչ կշռով ու չափով է. որոց ընտանեկան կեանքին լոյս եւ առաջնորդ՝ ուսումն, դաստիարակութիւն եւ տնտեսութիւնն է: Քաղաքակիրթ ժողովուրդ այս երեք բառերով կը վարէ իւր ընտանեկան կեանք, այս երեք բառերն են, որով նոքա բարեպաստիկ եւ երջանիկ կ'ապրին աշխարհիս վերայ. վասնզի ուսման լուսով հաց կը գտնեն, դաստիարակութեամբ հոգին եւ սիրտ կրթելով բարի ընտանիք կը կազմեն, իսկ տնտեսութեամբ հացին սեղան եւ այլ կեանքի պիտոյքները չափով ու կշռով կը մատակարարեն միշտ հոգալով ապագայի անստոյգ օրերն, որ անշուշտ կը պատրաստեն մարդոյն համար կամ երջանիկ բազմ կամ թշուառ կեանք: Բայց մարդ իւր ներկային մէջ կամ զգաստութեամբ կամ ապշուածեամբ իւր ապագայ օրերն ինքին ձեռօք կը պատրաստէ. զի ներկայն ապագային հիւն է եւ ապագայն ներկային յաջորդութիւն եւ շէ՛ք:

Բովանդակենք մեր յորդորական ճառը, ո՛վ դուք ընտանիք Հայոց, ուղղեցէք ձեր ներկայն, որ ապագայն ուղիղ լինի. տնտեսեցէք ձեր ներկայն, որ ապագայն հացը չափսի: Մի մոռնաք վերոյիշեալ երեք պայմանները որ մեր թշուառ կեանքը կը բարուրեն. եւ այս է՝ լուսով հաց գտէք, դաստիարակութեամբ բարի ընտանիք կազմեցէք, իսկ իմաստուն տնտեսութեամբ հոգացէք միանգամայն ձեր ներկայն եւ ապագայն:

ԴՐԱԽՏԻ

ՇՆՏԱՆԻՔ

ԴՐԱԽՏԻ

Ը Ն Տ Ա Ն Ի Ք

Ա.

ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՅ պատմութենէն կ'իմանանք
թէ՛ Տէր Աստուած տիեզերաց ճարտարապետ երբ
մեր բնակած աշխարհին շէնքը ու հրաշալի
զարդերը բովանդակեց, նախապէս պատրաս-
տելով զայն իբրեւ բնակութիւն և սահման
Թաղաւորութեան Մարդոյն. Աստուած, որ բա-
նիւ միայն կ'արարչագործէր, Եդեմական դրախ-
տը իւր ձեռքով տնկեց. և իբրեւ արքայական
պալատ զարդարեց զայն ի պատիւ առաջնա-
ստեղծ Մարդոյն, որ իւր տիրական պատկեր
կը կրէր. և ինչպէս յերկինս իւր պետական
աթոռ դրած էր, երկիրն ևս Մարդոյն պար-
զեւ տուաւ, և դրախտին մէջ հաստատեց Ադամ
Թաղաւորին անմահութեան գահը:

Ձգիտեմ, երբ կենդանի շնչով ու բանակա-
նութեամբ հոգիացաւ հողն ու կաւն, ու յան-
կարծ աչք բացաւ տեսաւ նախ իւր ստեղծող
Արարիչն, երկինք, երկիր և իւր բոլոր շրջա-
պատը՝ զարմանազան արարածները, զգաց ար-
դեօք ու համբուրեց այն մեծագործ ձեռք, որ
զինքն յանարգ կաւէն մարդ նկարեց. իմացաւ
թէ ինքն երկրի թագաւոր էր և պիտի իշ-
խէր ծովուն, ցամաքին ու բոլոր հպատակ ա-
րարածոց:

Այո, այս տիրական իշխանութեան բարձ-
րագոյն հրամանն ընդունեց իւր Արարչապե-
տէն. թէ «Աձեցէք, տիրեցէք երկրին». բայց
անզոյգ մարդն ինչով պիտի աճէր ու բարգա-
ւաճէր:

Աղամ թագաւոր էր, այլ թագուհի չկար.
ուստի, կըսէ Սուրբ Գիրք, թէ Տէր Աստուած
համաշխարհական հանդէս կազմեց, բոլոր ազգ-
թռչնոց ու անասնոց հրաւիրեց դրախտի ծա-
ռազարդ սրահը. հրաման տուաւ Աբամայ, որ
իւր հպատակ արարածոց վայելուչ անուաները
ինքն դնէ. յորմէ յայտ է թէ մեր մանուկ Նախա-
հայր դրախտի դպրոցի մէջ բնագէտ իմաստուն
էր. զի վարժապետն Աստուած էր, որ փչեց նորա
երեսը ու ճառագայթեց զիտութեան լուսով:
Երբ կը տեսնէր ու կը զիտէր Աղամ կենդա-

նեաց բոլոր ազգը՝ զոյգ զոյգ իւր առաջ կե-
ցած, կը հնազանդին իրեն համբոյր և ընտա-
նի բնաւորութեամբ, թերեւ ինքնին մտախոհ
լինելով պահ մի տիրեցաւ իւր միայնութեանը
վրայ, ու երանի տուաւ անբան կենդանեաց,
որ զուգակից ընտանութեամբ քան զինքն եր-
ջանիկ էին: Մանաւանդ երբ կը տեսնար որ
սոխակ իւր վարդն ունէր, տատրակ իւր ամու-
սին, արօրիկ իւր սիրանուէր ընկերը. առա-
ւել ևս վարանեցաւ բանաւոր մարդն Աղամ.
և այն ինչ նորապսակ թագաւորի մը պէս
թագ կապած կ'իշխէր, հրամայեց Տէր Աս-
տուած, որ ընդհանուր կենդանեաց ազգէն իւր
ազատ ընտրութեամբ հաւանելով իրեն համար
կենակից ընկեր՝ հարսն ու թագուհի ընտրէ,
զոր և կամի:

Քանի ծանր և դժուարին էր անզուգական
մարդոյն համար, որ նա խոնարհէր ու ստրկա-
նար անբանաւոր կենդանեաց սեռէն իրեն ըն-
կեր ընտրէր: Եւ միթէ Տէր Աստուած կը փոր-
ձէր զինքն տեսնել թէ՛ իւր բանաւոր նախա-
պատիւ մարդն, որ տիրական պատկերով կը
փայլէր, և որ պատուով ու փառքով բոլոր ձե-
ռակերտաց վրայ իշխան կարգուած էր, կը
ճանչնայ իւր ազնուականութեան շնորհ ու

մեծութիւն. և թէ կը զիջանի՞ հաւասարիլ անասնոց:

Մեծանձն և հանձարեղ էր մեր նախահայր. համայն կենդանեաց սեռին մէջ չգտաւ համեմատ ինչ, որ իւր պատուոյն ու ընկերութեան արժանի լինէր: Թող այս, երբ սահմանադիր Արարչապետ բոլոր կենդանեաց սեռը զոյգ զոյգ ստեղծէր էր. զրկանք և յափշտակութիւն չէր արդեօք եթէ հաճէր Ադամ մինն առնուլ և միւսն թողուլ: Նա կը տեսնար թէ սիրուն երգիչ էր սոխակ, եթէ զայն խէր վարդի թփէն, անշուշտ վարդն կը թողմէր ու կը մեռնէր. թէ տատրակն առնուր, նորա ամուսնասէր ընկերն այլևս ամուսին չընտրելով՝ աչնպէս միայնակ զօրհանապաղ կը սգար ու կը հառաչէր: Զոյ՛ ընտրէր Ադամ, զօրաւոր առիւծը, որ կենդանեաց թագաւոր էր և անտառ կը սիրէր. զարծիւն, որ բարձրաթռիչ լինելով ձեռք չէր հասնէր. կապիկն ևս դիմաց կեցած հապտանքով կը խաղար ու կը շողոքորթէր, իբրու թէ ինքն մերձաւոր ազգակից է Մարդոյն. զայդ ևս թողուց Ադամ, որ երթաց վերջի դարուն իւր բնագէտ ու իմաստակ դաւակներուն հետ ամուսնանայ, որք արհամարհելով մարդոյն տիրական պատիւը, բանականութեան գերագոյն շնորհն և դիմաց հրա-

շագեղ տիպարը, անմտացան կարծել թէ մարդն կապիկ սերունդ է, կապիկն է մարդոյն նախահաւն:

Այսպէս անընկեր մնաց խեղճ Ադամ ու սկսաւ հոգալ ու տխրիլ: Բոլոր Դրախտի գեղազան վայելչութիւնք չկրցին զինքն սփոփել, նա միայնակ էր. ուստի, Տէր Աստուած փութաց նորա տխրութիւն փարատել. թանձրքուն թափեց նորա աչքին վերայ, և նորա կողերուն մի ոսկորն առնելով հրաշապէս նորաստեղծեց Եւան կենդանի հողէն նորահրաշ կենդանի մարդ կերտելով: Զարթեաւ Ադամ քնաթաթախ աչքով, տեսաւ առնթեր իւր կեցած իւր համառիպ պատկերը, հիացաւ, հաւնեցաւ, ու խայտալով գոչեց. «Ահա այժմ ոսկր յոսկերաց իմոց, և մարմին՝ ի մարմնոց իմմէ». և այլն:

Ադամ որ բոլոր կենդանեաց անունները վայելչապէս յորջորջեց, առանց վարանման գտաւ իւր ընկերին անունը. Աստուած զայն ծգնական կոչեց. իսկ Ադամ՝ Կին. զոր բացատրելով կը մեկնէ իբր իսկական մասն իւր անձէն առնուած. որով մեղմով իմն կ'ազդարարէ իւր Արարչին, թէ ինչպէս հնար էր, որ ինքն օտար մարմին և օտար ոսկր իւր համար ընկեր ընդունէր, և կցէր պատուատէր զայն իբր մար-

8961
1001

85-80751

մնոյն միութեան հետը, որ անբնական էր:

Այսպէս աւարտեցաւ Դրախտին հարսանիքը, որոյ պսակադիր Քահանայն Աստուած էր, Նեղեցիքին Դրախտն էր, Խաչ ու Աւետարան Կենաց ծառն էր. Շարական երգող Տիրացուն Սոխակն էր, վիպող ժողովուրդը բոլոր կենդանեաց սեռն էր. հարսնարանին խնճոյք կազմող մատակարարն ու մատուակ՝ հրեշտակաց դասն էր. անմահ անուշահամ զինին՝ Դրախտի չորս գետերն էին. սուրբ և մաքուր առաքաստ՝ հովանաւոր ծառաստանն էր:

Ահա այսպէս կազմեց Տէր Աստուած առաջին ընտանիքը. իւր արարչական աջով օրհնեց նորապսակ ամուսինները. և սիրոյ անխղճի կապով կապեց զիրենք, այնչափ ամուր և անբաժանելի, մինչև թողուլ հայր ու մայրը և ամուսնոյն ետեէն երթալ. որ կը յայտարարէ զրախտին Քահանայապետն թէ, «Զոր Աստուած զուգեաց, մարդ մի՛ մեկնեացէ». այսինքն թէ պսակին խորհուրդը վեհ է. և թէ զայն Արարչին հզօր ձեռք կապեց. թող ստեղծուած մարդը իւր տկար ձեռքով չհալի յանդգնութեամբ քակել զայն:

Բայց աւանդ, զրախտի ընտանեաց մեջ ուրիշ երկպառակիչ մարդ չմտաւ, զի դեռ չկար. միայն խորամանկ օձը կը նախանձէր երկու սի-

րեկեաց երջանկութեան վերայ. ուստի նենդութեամբ խորհեցաւ երկու անփորձ ամուսինները ապերջանիկ վիճակի մէջ դնել. և զրախտին մէջ մահ բերելով, անեղծ մարդոյն անմահ կեանքը մեռուցանել: Կեղծաւոր ու ստախօս կենդանին իւր պատերազմի ձեռնարկութեան զաղտնի յատակազիծը պատրաստելով՝ յարձակեցաւ նախ տկար կնոջ վերայ այն պահուն, երբ նա միայնակ էր ու առանց իւր մեծ թիկնապահին կը շրջէր. զիտութեան ծառին տակ իւր զարանը լարեց. կնոջ նորազգաց ցանկութիւնը զրգուեց զէպ ի գեղեցիկ պտուղը, գեղեցկովը՝ գեղեցիկը որսաց: Նա քաջ մտաբերեց թէ երբ զկին խաբեմ հանեմ զրախտէն, անշուշտ Ադամ անոր ետեէն կ'երթայ: Արարիչն այնպէս պատուիրեց. կարելի չէ որ նա բաժնուի իւր կենակցէն: և թէ չերթայ ևս, զարձեալ ես կը շահիմ, զի ամուսնութիւն առանց աճման կը մնայ և Աստուծոյ օրհնութեան նպատակը ի դերեւ կը հանեմ:

Իժ օձն այսպէս յաղթանակեց. և իւր յաղթանակ տեւեց ցվեց հազար տարի. մինչև հասաւ Աստուածորդին, Խաչի ոտքի տակ ճմլեց զարանակալ օձը, և զոչեց՝ «Ո՞ւր է, մահ, խալթոց քո:»

Անխեղամուտ մարդիկը զրախտի ընտանեաց

և արդի Ազամորդուոց վիճակին վերայ կարեկցելով՝ զԱստուած կը դատեն. թէ նա խստութեամբ պատժեց իւր սիրելի ձեռակերտները, մահով և արիւնով գրեց նոցա վճռագիրը. փանաքի պողոցն համար մահ սահմանեց. զոր իբրև ծաղր ու կատակ ի դէմս կը բերէր կոյր Յազլերուր՝ Հացոց նախարարաց առաջը:

Ափիբերան պէտք է լռէ աստ մարդոց կեղակարծ դատաստանը. զի անհուն անտակ է Աստուծոյ նախատեսութեան խորը. ո՞վ զիտէ, գերազոյն և բարերար դատաւորը՝ դրախտի ջանցաւոր ընտանիքը պատժելով առաւել ևս բարերարեց. վասնզի մեր նախածնողք՝ Գիտութեան բարուոյ և չարի պտուղ ճաշակելէն յետոյ եթէ յաջողէին Կենաց ծառէն ևս ճաշակել, աներկբայ էր որ այնուհետև մեզաց մէջ անմահ կը մնային. որով իրենք և իրենց բոլոր սերունդները անիծեալ և տատանեալ կեանք պիտի վարէին աշխարհիս վերայ, և մահու ցանկանալով չզանէին զայն:

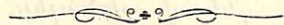
Խնամակալն Աստուած մահով հանգոցց հողին մէջ իւր պատժապարտ ծառաները, մինչև իւր Միածին Որդին ևս ի գերեզման այցելելու զրկեց. նա մահով քաւեց իւր նախահօր ջանքը. կրկին անգամ մեղապարտ ծառացն հո-

ղէն հանելով գրկեց վերբերեց տարաւ երկնից դրախտը:

Դրախտի տարաբախտ ընտանիքէն պէտք է օրինակ ու խրատ քաղենք նոր դրախտի որդիքներս, զգուշանանք չարանախանձ օձին հրապուրիչ թոյնէն. եթէ նա ջանաց, մահ մտոյց հին դրախտը ու մեր նախածնողքը մահացոյց, պիտի ջանայ նաև նոր դրախտի մէջ Ազամայ հաւատացեալ որդիքները երկնից դրախտէն հանել: Հոն տեսանք, որ բարեխնամն Աստուած թէպէտ մեծագորով, այլ արդարութիւն ի դործ դնելով չխնայեց երբէք իւր նոր ձեռատունկներուն, զոր վաղ խամրացոյց խորամանկ օձին շունչ:

Արժան է խելամոխիլ անցելոյն աղէտներով, դիտել ու տեսնալ նենգաւոր օձին դարանամուտ հետքերը, թէ նա ինչպէս կը շրջի ու կը սողայ մեր մէջ. նա աշխարհիս չար մշակն է, որոմնացան թշնամին է, նա ատելութիւն կը սերմանէ, նա միութիւն կ'երկպառակէ, ու վեր ի վար կը խռովէ ընտանեկան կեանքը: Բացց հզօր մանուկն Յիսուս բռնեց ու կապեց յաւիտենական շղթայով այդ մահաշունչ վիշապը, և խրախոյս կարդաց Եկեղեցւոյն ընտանեաց, որ զօրանան, քաջալերուին, կոխեն ու ջախջախեն նորա գլուխը, որ դրախտի օրէն

սկսեալ դարանկալ օձը թշնամի դարձաւ մար-
դոյն, ու միշտ կը սպանէ հարկանել նորա դար-
շապարը և թունաւորել մարդոյն կեանք:

Բ.

Դ Ր Ա Խ Տ Ի Ը Ն Տ Ա Ն Ի Ք

ԱՐՏԱՔՈՅ ԴՐԱԽՏԻՆ

ՍՈՒՐԲ ԳԻՐՔԸ կը պատմէ թէ՛ երբ Տէր
Աստուած դրախտի յանցաւոր ընտանիքը զրկե-
լով անմահ և ազատ վիճակէն, դուրս վարեց
Եդեմի դռնէն, ու դրաւ զիրենք յանդիման դը-
րախտին. աչն ապերջանիկ թշուառութեան
մէջ, ո՛վ կարող է նկարագրել մեր նախածնո-
ղաց սուգն, ապաշաւ և ցաւագին ողբ, զոր ոմն
հայ երգիչ կը յօրինէ պարզ ու սրտառուչ.

«Աղամ նստէր դուռն Դրախտին,

«Այցր և ձայնէր ողորմագին.

«Երէկ էի ի մէջ դրախտին,

«Ացեալ լուսով Աստուածային». և այլն:

Այո՛, պէտք էր լացին ու անմխիթար ող-
բային փառաց վայելչութենէն տարամերժեալ
ընտանիքը, որք միմիայն պահ մի դրախտի եր-
ջանիկ կեանք համբուրելէն յետոյ՝ աշխարհի
թշուառութեան փուշը զրկեցին, և աչն առա-

ւել ևս կսկիծ էր, որ աչքով մօտ կը տեսնային մի կողմ դրախտ երկնաւէտ, մի կողմ երկիր անիծեալ. մի կողմ բիւրազան ծաղկունք հոտանոց, մի կողմ քստմնելի տատասկ փուշ. մի կողմ ազատութիւն՝ Արարչին ազատ գաւազանին տակ, մի կողմ ստրկութիւն՝ աշխարհի բռնաւոր ձեռքին տակ. մի կողմ հանգիստ անաշխատ կեանք, մի կողմ քրտինք երեսաց տաժանելի վաստակ. միով բանիւ, մի կողմ անմահ կեանք և յաւերժական փառք, մի կողմ մահ, հող, գերեզման և դժոխք:

Բայց իսպառ անմխիթար չէին տիրոջ ապերժանիկ ծառաները, բաւ է թէ հանդէպ դրախտին կը բնակէին, վասնզի մարդոց խնամատար Արարիչը՝ խորհրդով տնօրինեց այս վիճակը. որպէսզի իւր հէք ծառաները սփոփուին, որ Կենաց ծառի անմահութեան ճաշակէն զրկուած էին. գոնէ յուսով մխիթարուին տեսնալով մօտէն ազատարար կեանքը, որ Կենաց ծառի բարձրածայր ճիւղերէն կախուած էր, խաչանման բազուկները տարածուած յոյս կը ցոլար աչքերէն, կը հայէր առ նախաճնողն Եւայ, և այս բան կ'աւետէր նմա. «Ես ձեր հանդերձեալ փրկիչ և բարեկամն եմ, պիտի զամ ու փրկեմ զձեզ. աներկբայ հաւատով սպասեցէք ինձ Նրիքովի ճանապարհին վրայ, ես հոն

կը գտնեմ զձեզ: Դուք կը ցանկանայիք Աստուած լինել, ես էլ այժմէն կը ցանկամ մարդ լինել: Դու ինձ համար կոյս մի պիտի ծնանիս, Եւայ, և ես այն կուսէն պիտի գամ ու ծնանիմ Էմմանուէլ Աստուած. քեզ նշան կուտամ, ճանցիր այն կոյս. նորա անունը Մարիամ է, և նա միայն պիտի լուծէ քո վրէժը քո թշնամի ոխերիմ օձէն:»

Դրախտի ժառանգորդները թէպէտ զրկուեցան հայրենի անփուշ կեանքէն. բայց իրենց անկապտելի ժառանգութիւնն էր այն օրհնութիւնն, որով Աստուած օրհնեց իրենց ամուսնական պսակը թէ՛ «Աձեցէք... ու լցէք երկիրը»: Ուստի առաջին երկունքն սկսեց նախամօր Եւային, անդրանիկ որդի ծնաւ Կայէնն. և հետզհետէ նահապետական առաջին ընտանիքը կազմեց Ադամայ տուն՝ ուրիշ շատ զաւակները ծնելով:

Ադամայ տունէն և ընտանիքէն տարածելով բարգաւաճեցան բոլոր աշխարհիս սերունդք, և մի ընտանիք՝ բովանդակ երկրագունդը այլ և այլ ազգերով լցուց ու զարգարեց:

Չարկամ թշնամին բանաբարկու օձը, մարդն ուր երթար՝ նա ետեէն կը սողար, դրախտէն ելաւ, Ադամայ տունը մոռաւ. և իւր բնածին չարութեան նպատակն էր խաղաղ ընտանիքը

խռովել, նախանձ և ատելութիւն փչել նոցա սիրտը՝ թէ հնար լինէր. նա կը կամէր ամբողջ Ադամայ տուն և ընտանիքը կռուով սպանութեամբ սպառել: Նա թոյն թափեց նախ Կայենի ոխակալ սիրտը՝ հարազատը հարազատին զէմը զինեց, նախաձեռն սպանութեան ոճիրը. առաջին ընտանեկան սուգ, առաջին մահն ու զերեզման, առաջին անգամ մոռցց Ադամայ տունը: Մեր նախաճնողք կոծելով լացին, անմեղ Աբելին վերայ, իրենց ձեռքով փորեցին զժողովին փոսը, ու իրենց աչքով տեսան առաջին նուազ հարաշուք մահուան սև զէմքը և զերեզմանին սոսկալի ստուերը:

Լացին միանգամայն Կայենի ապիրատութեան վերայ, մինչև Ամեքայ նետը Աբելի անպարտ մահուան վրէժ լուծեց:

Ադամայ տուն և ընտանիքը անմխիթար սրտով ու սգով կանցնէին դառնաբեր օրերը, մինչև ծնաւ մխիթարութեան որդին Սէթ նահապետը, որ իսկական նախատիպար էր Աստուածորդւոյն. և ինչպէս Սէթայ սերունդը Աստուծոյ որդիք կոչուեցան. Քրիստոս ևս իւր հաւատացեալ որդիքները այդ բարձր անունով կոչեց: Աստանօր նկատել արժան է Կայենի տան ընտանիք և Սէթայ տան ընտանիքը: Երկիւղած և աստուածապաշտ Սէթը իւր սե-

րնդոց առաքինութեան օրինակ և դաստիարակ կը հանդիսանայ. իսկ Կայեն, ազահ ինքնասէր ու վայրագ մշակը՝ հարութիւնը կը սերմանէ ընտանեկան անդաստանին մէջ, մեծամեծ հսկաները կը բուսնին, որք աճելով զօրանալով, հեղձուցին Սէթ նահապետի բարեբոյս ծաղիկները. և նորա ընտանեկան անխառն անդաստանը՝ խառնազնաց անառակութեամբ ապականեցին: Աստուծոյ որդիքները խնամովութեամբ խառնուելով Մարդկան որդւոց հետը՝ զայլթակղութեան հարութիւնը զբարին յաղթահարեց. որով այս երկու սերնդոց խառնածնունդ զաւակները միահամուռ մոլորեցան Աստուածապաշտ նահապետաց ուղիղ ճանապարհէն:

Սէթայ և Կայենի ցեղերուն այս նշանաւոր զէպքը ճշգրիտ ու անվրէպ օրինակ կ'ընծայէ մեզ՝ չարերուն հետը չընտանենալ, և ոչ իսկ խնամովութեամբ ազգակցութիւն կապել: Չարերը միշտ մարդկային ընկերութեան զայլթակղութիւն են, և միշտ կան ու կուզան մեր կենաց ճանապարհին վրայ. յորմէ խուսափել անկարելի է. զի ասաց Քրիստոս. «Ոչ է մարթ չգալ զայլթակղութեան»: Ուստի ամենայն խնամով զգուշանալ պէտք է, մանաւանդ ընտանեկան կապակցութեան մէջ: Մովսէս Աս-

տուածախօս օրէնքներով պատուէր կուտար Իս-
րայէլի որդիքներուն չխառնակել հեթանոսաց
հետը. նոյնպէս և Յիսուս իւր Աւետարանով
անգաղար կը քարոզէ Եկեղեցւոյ որդւոց զգու-
շանալ չարերու գայթակղութենէն:

Աստուած երբեմն չարերու միջէն ևս բա-
րին կը հրաշագործէ, և նա է, որ կը հանէ
պատուականն յանարգէն. վասնզի Սեթաց ցե-
ղի մոլորուած զաւակներէն Ենովս նահապետ
իբրև բարի շառաւիղ կը հանդիսանայ Սէթ
նախահօր Աստուածաշուովութեան արմատին վե-
րայ. և մինչդեռ նախադարուն զեղծեալ մար-
դիկ Աստուծոյ տեսչութենէն յուսահատեալ ան-
ռէրուչ և առանց օրինաց կը շրջէին՝ օրն ըստ
օրէ վատթարանալով ամբարիշտ գործոց մէջ,
Ենովս միայն յուսացաւ կոչել զԱստուած, ինչ-
պէս կը վկայէ Սուրբ Գիրք: Մարդիկ իրենց
թանձր մոլութեանց մէջ մոռցեր էին Աստու-
ծոյ սուրբ անունը և նորա արարչական խնամք՝
երբ տակաւին ողջ էին Ադամ, Սէթ և Ենովս
նահապետները, որք իբրև կենդանի քարոզ և
օրինակ բաւական չեղան Աստուածաշուով-
ութեան յիշատակը անմոռաց պահել ընտանե-
կան կեանքին մէջ: Շատ զարմանք է որ Սուրբ
Գիրքը առանց յիշատակութեան անցած է և
բնաւ չի յիշեր կնոջ մի անունը, որ երկիւղած

բարեպաշտութեամբ հանդիսացած լինէր նա
ընտանեկան կեանքին մէջ ինչպէս Աստուածա-
հաճոյ նահապետները:

Ենովսէն յետոյ չնաշխարհիկ առաքինու-
թեամբ բարձրացաւ Ենովք նահապետ, որուն
համար Սուրբ Հարց կարծիքն է, թէ նա ժուժ-
կալութեան մէջ գերազանցելով հաճոյացաւ
Աստուծոյ և իր անժուժկալ նախածնողաց
պարտքը վճարեց լիովին: Ուստի վերին Նա-
խախնամութիւնը փոխեց զինքն յերկնային
Գրախան. հանելով անբարիշտ մարդոց կար-
գէն արդարոյն կեանքը. որպէսզի մարդկանց
չարութիւնը նորա լուսաւոր վարքը չաղարտէ:

Սուրբ Գիրք՝ առաջի դարուն վերջի նա-
հապետ և երկրորդին սկզբնահայր Նոյ վկայու-
թեամբ կը հռչակէ, արդար ու կատարեալ կո-
չելով զինքն իւր ազգատոհմին մէջ: Նոյին
ժամանակը երկիրն ամբողջ ապականուած էր
չարութեամբ. այլ ևս չկարաց հանդուրժել Տէր
Աստուած, ահաւոր աչքով դիտեց երկնքէն՝
երկրի ամբարշտութեան վերայ. մարդոց ա-
պիրատ գործքերը չափելով՝ ասաց թէ «Ժա-
մանակ ամենայն մարդոյ հասեալ է առաջի իմ».
որով ցոյց կուտայ թէ առհասարակ մարդ-
կային ընտանիքը, հաւատք և Աստուծոյ ոգին
մերժելով շաղախուած էին մարմնապաշտ մո-

լուծեանց մէջ. երկնից արդարութիւնը պատուհաս ածելով պիտի ջնջէր ու բառնար իրենց կեանքը: Ուստի Նոյ նահապետ և իւր ընտանիքը միայն որոշելով ապականեալ մարդոց ընտանիքներէն, փակեց զինքն հրաշակերտ տապանին մէջ, ջրահեղձ առնելով կորոյս մարդկութեան սերունդը աշխարհիս երեսէն, միայնակ արդար Նահապետին տունը պահելով՝ բաւական համարեց զայն. որ երկրորդ դարուն սկիզբն մարդկային նոր սերնդոց նախահայր անուանեցաւ:

Նոյայ տապանին նաւապետ Աստուածային տեսչութիւնն էր, որ վարելով զայն առանց ղեկի բերաւ հասոյց Այրարատայ լեռանց վերայ Մասիսին բարձր գլուխ նաւահանգիստ կազմեց: Ծովացեալ ջրհեղեղ կը ցամքի երկրիս երեսէն, ջրասոյց կը ջնջուին նաև իսպառ մարդիկ և իրենց ամբարշտութեան գործքերը:

Սուրհանդակ Աղաւնին ձիթենիի կանանց ձղիկ մի նշան բերելով կ'աւետէ թէ պատուհասի ձմեռն անցեր է, զարուն եկել է աշխարհ: Նոյ նահապետ իւր ողջ ընտանեօք տապանէն դուրս կ'ելնէ, և կ'իջևանի նախ նոյն Մասիսի կողերուն վերայ. յորում իւր վաղեմնի ուխտին հաճոյական զոհ մատուցանելով՝ կ'ողորձէ զԱս-

տուած ի հաշտութիւն: Եւ ահա Ծիրանի դօտին կամար կը կապէ Այրարատայ աշխարհին վերայ ձգելով մէկ ծայրն ի Մասիս և միւսն յԱրագած:

Աստուած Արդարոյն հետը յաւիտենական ուխտ կը կնքէ այլ ևս չապականել երկիրը ջրհեղեղի պատուհասով: Վաստակաւոր նահապետ յիշելով իւր արդար մշակութեան արուեստը, Մասեաց արեգդէմ դարեանդին վերայ մի այգի կը տնկէ իւր ձեռքով, և օր մի կարբենայ զինելով. համեստ ծերունին գլուխ Մասեաց թւին վերայ դնելով կը ննջէ և հովը կը հորանէ նորա հանդերձը: Քամ կրտսեր որդին կը տեսնայ զայն, ծանակելով կը ծիծաղի. Սէմ ու Յաբեթ պատկառանօք կը ծածկեն իրենց հօր առականքը. ծեր նահապետը կը զարթնու և կը զգայ. կ'անիծէ Քանան մանուկը, և կ'օրհնէ Սէմ ու Յաբեթ:

Նահապետական ընտանեաց մէջ շատ նշանաւոր էր ծնողաց յարգանք ու որդւոց պատկառանք. երանի թէ այս վսեմ առաքինութեան օրինակը և յիշատակը Յաբեթի տան անցեալ և ներկայ որդիքներ անմոռաց պահէին միշտ ընկերական կեանքին մէջ, զոր չի մոռնար Մովսէս պատմել Սուրբ Գրոց կարգին

հետը. ցոյց տալով թէ քանի պատկառանաց
ու համեստութեան շնորհ կը փայլէր Նահա-
պետաց ընտանեկան կեանքին մէջ:

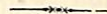

Գ.

ՀԱՅՈՑ ՆԱՀԱՊԵՏԱԿԱՆ ՏՈՒՆ

ԵԻ

Ը Ն Տ Ա Ն Ի Ք

ԴՐԱՍԻ նախաստեղծ ընտանիքէն սկսե-
լով միայն մի համառօտ նկարագրով յիշատա-
կեցինք քանի մի Աստուածահաճոյ նահապե-
տաց կեանքն, զոր կը պահանջէր գրոյս նպա-
տակը:

Եւ թէպէտ Նոյէն յետոյ առաւել ևս կը
փայլին հաւատացեալ ընտանիքով Աբրահամ,
Իսահակ և Յակոբ նահապետները, որոց վարք
և ընտանեկան կեանքը սքանչելի է, և մարդ
կը հիանայ երբ ուշադիր մտքով կը կարդայ
Ծննդոց գիրքը:

Բայց շարադրածիս կարգ և առարկայն երբ
պահանջեն, անշուշտ իբրեւ օրինակ յառաջ
պիտի բերեմ հին աշխարհի աւաքինութեան
այդ չքնաղ տիպարները, որոնց ընտանեկան
կեանքը զարմանալի է, ուր ոչ գիր, ոչ դպրոց,

ոչ ուսումն կար. միայն խիղճ, երկիւղածութիւն և Աստուածապաշտութիւն կ'առաջնորդէր և կը դաստիարակէր զիրենք. արդի լուսաւոր և քաղաքակիրթ աշխարհի որդիքները պէտք է պատկառին նահապետաց պատկառելի շուքէն:

Մեր ազգին և Հայոց աշխարհին ընտանեկան կազմութեան առաջին հիմնադիր հայր՝ Նոյ նահապետն է, ինչպէս և ջրհեղեղէն յետոյ հանուր մարդկութեան նախահաւն է. ուստի մէք Հայկաց անունով՝ Հայ կը կոչուինք, Արամայ անունով՝ Արմէնեան. և երբեմն ևս թորդոմական կամ Աքանաղեան. բայց այս նահապետները բոլորն ևս Նոյի կրտսեր որդի Յաբեթի սկզբնական սերունդէն են. սորա համար մերթ ևս Յաբեթական ազգ կը կոչուինք:

Ինչպէս որ կը կարծուի, դրախտը Հայաստանի մէջն էր, և մարդկութեան նախահայրը իւր ընտանեկան կեանքն այդ աշխարհէն սկսեց. նախախնամ տեսչութիւն այնպէս կամեցաւ, որ դարձեալ մարդկութեան սերունդին աճումն՝ դրախտի մօտէն սկսի: Ուստի Հայոց Արարատեան աշխարհը մարդկացին ազգի նոր լսանձարուր եղև. Նոյ նահապետ իւր բարեճոխ ընտանիքը Մաբսի հովանեաց և թեին տակ հաստատեց, որ այժմ՝ Նախիջևան կ'ըսուի. գրեթէ հինգ հազար տարիէն աւելի այս աւան-

դական անունը անկորուստ պահելով մինչև ցայսօր Նոյն անունով կը կոչուի:

Երբ Նոյի տան ընտանիքը, ինչպէս կը կարծուի չորս հարիւր տարուան միջոցը, այնչափ աճեցաւ ու բազմացաւ մինչև Արարատեան լայնատարած աշխարհը այլ ևս բնակութեան տեղ չի մնալով, գաղթականութիւն սկսեց սփռել աշխարհիս ամէն կողմը. առաջին ընտանեկան գաղթականութիւնը դէպ 'ի Բաբելոնի Սէնարաց դաշտ չուեց. չզիտեմ թէ ինչպէս այս գաղթական ընտանիքը վաղ և շուտ մոռացան Նոյ նահապետի արդար ծերոյն յիշատակը և նորա հաւատք ու Աստուածապաշտութեան երկիւղածութիւնը. և սկսան նանրախորհուրդ մտք. երկնից ցասման դէմ մի հզօր ամբարտակ կանգնել. թերևս յաւանդութենէ յուշի պահելով թէ ինչպէս բարձրագագաթ Մասիս Նոյայ տապանին ասպնջական եղև, այդ մեծագործ ամբարտակն ևս կարող է զիրենք ազատել, եթէ կրկին անդամ ջրհեղեղ գայ աշխարհ: Իսկ հաւատացեալ Նոյին սիրելի պաշտեցեալ Աստուած՝ որ հաշտութիւն ուխտեր էր, պահ մի ծածկեց իւր հաշտութեան աղեղն և Մասիսի գլխէն իջաւ 'ի Բաբելոն. մի շնչով խորտակեց ամբարտակն ու խառնակեց միաբարբառ մարդկանց լեզուները, և

ցրուեց չարաժողով միաբանութիւնը, որպէս-
զի ճանչնան Բաբելոնի ամբարիշտ ընտանիքը
թէ իրենց մեծամիտ խորհուրդ և զործն ըն-
դունացն և Աստուծոյ ընդդէմ էր. և այնու-
հետեւ այլ ևս չժպրհին երկնից Բարձրելոյն
դէմ թուամբ կանգնել:

Մինչդեռ Բաբելոն կը խառնակէր, Բէլ կը
տիրապետէր, Արարատեան աշխարհ խաղաղու-
թիւն էր: Հոն ազատութիւն և Աստուած-
պաշտութիւն կը թագաւորէր, իւրաքանչիւր
տոհմական նահապետները իրենց ընտանեաց
վերայ կ'իշխէին տանուտէրական իրաւունքով:
Իսկ արդար Նոյ՝ նահապետաց նահապետն, որ
դեռ առողջ էր, Մասիսի մեծաշէն պալատին
դուռը իւր աթոռը դրած կը հովուէր Հայոց
մտերիմ ժողովուրդը, որ իրենց բնակատեղի
հայրենիքը սիրելով երբեք չբաժնուեցան.
որով իրենք անմասն մնացին Բաբելոնի պա-
տուհասէն, անարատ պահելով հայրենի նախ-
նական լեզուն, կրօն և երկիւղած Աստուած-
պաշտութիւնը: Քանզի Նոյ նահապետ, որ պա-
հապան էր աշխարհին, ինքն կենդանի օրինակ
և քարոզ էր, արդարութեան լոյս կը ծաւա-
լէր բոլոր ժողովուրդի կեանքին և ընտանեաց
վերայ. որ բաւական կը լինէր մէկ արդար
մարդ աշխարհին լոյս տալ, և ազգը մոլեկրօն

ամբարշտութենէն ազատ պահել: Նոյին ար-
դարութեան լուսով զինուեցաւ մեր Հայկ նա-
հապետ աշխարհակալ Բէլին դէմ, և զայն նըշ-
կահելով Բաբելոնէն կրկին դարձաւ իւր հայ-
րենիքը. եկաւ համբուրեց հինաւուրց ալեւո-
րեալ ծերոյն տապանաշէն աջը. և ես կը հա-
ւատամ թէ նորա զօրաւիգ օրհնութեամբ զօ-
րանալով, յաղթանակ տնկեց Հայոց ձորին մէջ
և կործանեց այն հսկայ որսորդը, որ կը խի-
զախէր Աստուծոյ առաջ և եղջիւր կ'ածէր երկ-
նից դէմը:

Աստի կըսկսի Հայկատուն և ընտանիքը, և
հետզհետէ տանուտէրական իշխանութեամբ կը
կառավարի ժողովուրդը:

Հայկայ կեանքէն և թուականէն սկսեալ
մինչև ցայսօր գրեթէ չորս հազար այսքան
տարի կը հաշուեն. օրհնեալ է Նախախնամու-
թեան անունը, որ դեռ Հայոց ազգը և իւր
յիշատակը կենդանի պահուած է: Այսչափ ժա-
մանակի ընդարձակ միջոցի մէջ՝ կան ուրիշ
ազգերը, որ հայրենիքէն գաղթականութեամբ
ելած են, կան որ սպառնաժ ու նուազած են,
ինչպէս Հայոց դրացի Ասորին: Հայոց ազգը և
իւր ընտանիքը, որ մեծագոյն մասամբ իւր
հին հայրենեաց մէջ մնաց, պահպանեց ու կը
պահպանէ դեռ իւր նախեաց հոգն ու գերեզ-

մանը: Ամէն վիշտ ու տառապանք կրեց, աշխատեց միշտ Նոյա տնէն, Մասիսի սարէն չհեռանալ, ուր Քրիստոս Հայաստանեայց եկեղեցւոյ Աթուղիկէն բարձրացուց:

Զգիտենք, և կը տարակուսինք թէ արդեօք Հայոց ազգը իւր Նահապետին տուն և հայրենիքը չի թողլով՝ նոյն նախնի Նահապետաց ընտանեկան կեանքին չնաշխարհիկ առաքինութիւններն ողջ ու անարատ պահեց: Այդ ինքնին յայտնի է. և պատմութիւնը մեզ կ'ուսուցանէ. երբ ազգ միայլ և այլ ազգաց տիրապետութեան տակը կը նուաճի, անշուշտ նա կ'ստիպուի օտարի կեանքին ու սովորութեանց հետևիլ: Սորա համար Աստուծոյ պատգամախօս Մովսէս օրէնքով կ'արգիլէր Իսրայէլի ժողովուրդին, որ զգուշանան և չխառնակին հեթանոսաց հետը, որպէսզի չսորվին նոցա անարժան գործերը: Հայոց ազգը և իւր Նահապետական ընտանիք այդ խառնակութենէն ազատ չմնացին, ոչ հեթանոսութեան դարուն մէջ և ոչ քրիստոնէութեան: Պարթևական Արշակունիք, Բագրատունիք, Ասորիք, Պարսիկք, Մարք, Յոյնք, Թաթարք, և այլ փոքր ու մեծ ազգերը, կոխեցին մեր հայրենեաց հողը. մերթ խառնուեցան ու ձուլուեցան, մերթ տիրեցին ու զօրացան, մերթ գերեցին ու կռփեցին. ով

կը տարակուսի թէ այսքան խառնակութեանց մէջ ու և իցէ ազգ մի կարող չէ իւր հին ընտանեկան կեանքը, ողջ ու անեղծ պահել: Երբ այնչափ յեղափոխութիւնք մեր ազգային կեանքը իւր նախնի պարզութենէն հանելով այլափոխեր են. շատ դժուարին է ստոյգ և անխառն նկարագիրը հանել մեր ժողովուրդի կեանքին: Մանաւանդ մեր ազգի հնութեան պատմիչները դուն ուրեք ժողովուրդին կեանքն ու բարք շօշափելով կ'անցնին, միտ դնելով միայն նկարագրել պատերազմի, դաշտ քաջաց գործը. և շատ ևս ողբ և կոծ ժողովուրդի աղէտներու համար. ուստի քննասէր ու բանասէր միտքը շատ դժուարութեամբ կարող է իրանց պարագաներէն գուշակել մեր նախնի ժողովուրդոց բուն ընտանեկան կեանքն և աւանդական սովորութիւնները: Եթէ կան տակաւին մեր հին կեանքին մնացորդ նշխարները, գորա հաւատարիմ աւանդապահը մեր հայրենեաց ժողովուրդն է. վասնզի զաղթական հայոց մասն, ուր որ գնաց՝ հոն իր մեռելոց հետը թաղեց նաև իւր հայրենեաց հին ու պատուական աւանդները. Մասիսին հնութեան ու փառաց հետը՝ մոռցաւ. նաև Եջմիածնի բարձագոյն Աթուղիկէն:

Իսկ դուք, ով որդիք Հայոց, որ մեր հին

Նահապետական տան ժառանգորդ զաւակներն էք. հոն հայրենի տունը կացէք, մի՛ հեռանայք, սիրեցէք Մասիսը, իւր տապան և սուրբ Գրիգորի Կաթուղիկէն. մշակեցէք Նոյայ ձեռատունկ աչգին՝ Արարատայ դաշտը, մի՛ թողուք յաւիտեան Նահապետական տուն և ընտանիքը. դուք Մասիսին հարազատ որդիքներն էք, Մասիսը ձեր հայրենի սեպհական տունն է. թող շէն մնայ ձեր տունը, շէն մնայ Նոյայ գերդաստանը, բարգաւաճին օրհնեալ Յաբեթի որդիքները, արդար Նահապետին գերեզմանին աղերս և զոհին ծուխ մինչև երկիւիքը ելնէ, երկինք հաշտուի, եօթնագուսնան աղեղն կամար կապէ դրախտի աշխարհին: Վերայ և դրախտի բնիկ որդիքներ ցնծան թէ Աստուած ընդ մեզ է, իւր հօր աջով կ'օրհնէ և կը պահպանէ Նոյայ տուն և նորա տարամերժեալ ընտանիք:

Դ.

ՄԱՐԴ

Ե Ի

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻԻՆ

ՄԱՐԴՈՅՆ Արարիչը ամուսնութիւնը միայն մարդոյն համար սահմաններ է. և ամուսնութիւն Աստուծոյ խորհրդաւոր, ձեռագործ և բնական օրէնքն է: Մովսիսին օրէնքները Տէր Աստուած Սինայի սարէն տուաւ, իսկ ամուսնական օրէնքը դրախտէն կըստի: Անդրանիկ մարդն Ադամ և նորա ամուսին Եւայ երբ արարչութեամբ աշխարհ եկան, այս բնական օրէնքը իրենց զոյութեան հետն էր: Եւ ի՞նչ է այս արարչադիր օրինաց զօրութիւն և նպատակը: Այդ ինքնին յայտնի է. զօրութիւն բնական սէրն է և նպատակը մարդկային սեռին բարգաւաճումն ի փառս իւր Արարչին:

Այո՛, ամուսնութեան բուն օրէնքը բնական սէրն է, որ մարդոյն բնութենէն անբաժանելի է: Բնական սէրն հաւասար է նաև ամեն

Թուչնոց և անասնոց, առանց ամուսնական պաշմանին, որ միմիայն ազատ մարդուն համար է: Բնական սէրն է միայն բոլոր բնութեանց կենդանատու հոգին և զօրութիւն. եթէ չկենդանածնէ սէրը՝ բնութիւնը կը մեռնի, ոչ մայր կը ծնանի և իւր զաւկին կաթ կուտայ, ոչ հաւ, ոչ ճնճղուկ ձագեր կը հանեն և կուտ տալով կը սնուցանեն:

Ուստի արժան է, որ ամենայն իրաւամբ ընդունիմք, թէ ամուսնական օրէնքը աշխարհի մարդկութեան հիմն է, բնութեան մէջ խորապէս հաստատեալ, և ոչ ձեռք մի կարէ խախտել զայն, և եթէ խախտի՝ մարդն իւր կեանքով կը չքանայ, և այլևս չեն պէտք աշխարհ և իւր համայն զարդերը, որ տիրական մարդոցն սպաս տանելուն համար պատրաստուած են:

Ամուսնական օրէնքը՝ յետ Աստուծոյ, մեր կեանքը շարունակող ստեղծագործ ձեռքն է, վասնզի Արարչապետն միանգամ ևեթ երկու նորաստեղծ ամուսնիները ՚ի գոյ ածելով բաւ համարեց. թող տուաւ այնուհետև որ ամուսնութիւն արարչագործէ և մարդիկ զիրեար ստեղծեն:

Այլ թող չի պարծին մարդիկ թէ ունին այդ արարչական շնորհը, որ չկարեն մազ մի սպիտակ կամ թուխ փոխել, և թող հաւատան

թէ մանուկը իւր մօր արգանդին մէջ պահող Նախախնամութիւնն է. մանուկը կը ծնանի, կ'ածի, կը զարգանայ. և մենք զարմանալով կը տեսնա՞ք թէ մարդն զմարդ ծնաւ յաշխարհ: Ամենայն պատկառանք խոստովանիլ պէտք է թէ Նախախնամող ձեռքն է մարդոցն կենաց բուն սնուցիչ մատակարար, զի «նվ կարէ յաւելուլ ՚ի հասակ իւր կանգուն մի» ասաց Քրիստոս:

Ամուսնական կենաց արգասիքն է մեր բնական աշխարհի շինութիւն և բարգաւաճումն. եթէ այսօր մեր լայնատարած երկրագունդը լի է մարդկային սերնդով, այդ ևս ամուսնական կենաց պողպեքութեան անսպառելի հրաշքն է. զի զրախտին մէկ ծառը՝ բովանդակ աշխարհը ծառազարդեց: Եթէ մարդոցն նախատես Արարիչն կինը իբրեւ կեանք և օգնական չտար մեր նախահօրը, թէ որ չօրհնէր իւր բերանով թէ «Աճեցէք ու լցէք երկիրը», և այլն, ինչ կը լինէր Ադամ իւր միայնութեան վիճակին մէջ: Նա կը մնար առանց կենակից ամուսնութեան, անձին, անձնուսկ և անկեանք. զի Ադամայ և հանուր մարդկութեան կեանքը կինն էր, որուն համար կ'ասէ Սուրբ Գիրք թէ «Նա է մայր ամենայն կենդանեաց», այսինքն մարդկային սեռին:

Հին դրախտին մէջ Եւան որ կեանք էր, մահ ծնաւ, մարդոցն կեանքը մահացոյց. նոր դրախտին եկեղեցւոյ մէջ Սուրբ Կուսին զաւակ Յիսուս՝ հին մահացեալ կեանքը վերանորոգեց. և իւր Աւետարանին ազատ ու շնորհական օրինօք սրբազործեց ամուսնական խորհուրդը, և վերստին պնդեց նորա կապը. զոր կը խզէր միշտ հրէական խտտասրտութիւն:

Սուրբ Պօղոս, որ Քրիստոսի հոգւով կը խօսէր, պատուական կը կոչէ ամուսնութիւն, և սուրբ կը համարի նոցա առաջաստը: Այնչափ մեծ նշանակութիւն կուտայ, մինչև կը համեմատէ զայն եկեղեցւոյ բարձր խորհրդոցն հետը. Յիսուս փեսային և իւր հարսին հետը:

Եւ մերթ ևս անձնուրաց Առաքեալը խաչակրութեան ազատ պաշտօնին և Աւետարանի քարոզութեան համար կամաւ ներքինի կը լինի, որպէսզի Եկեղեցւոյ հաւատացեալ ընտանեաց համար միայն հոգայ. վասնզի Աւետարան և Եկեղեցին խաչաբարձ խմբին առաջ վերադոյն համարուած էր: Նոքա քաջ սորված էին Աւետարանի այս դասը, թէ «Որ ոչ առցէ զխաչ իւր և եկեցցէ զկնի իմ, չէ ինձ արժանի»: Յիսուս խաչն ի յուս դէպ ՚ի Գողգոթայ գնաց, զորեց զինքն մարդկային սիրոյն համար. նոյն կը պահանջէր իւր ուխտագիր աշակերտներէն:

Յայտ իսկ է թէ սոյն անձնուէր խաչակրած առաջ որչափ որ կը խոնարհի ու կը լուէ ամուսնական իրաւունքը, այլ երբէք չի եղծանիր. զի Աստուածային ձեռք և դրախտի օրհնութիւնը զայն անեղծ դրոշմեր են: Քող ոչ դք այնպէս կարծէ թէ ուրեմն Յիսուս և Պօղոս ընդդիմախօս են սոյն Աստուծական վճռոյն, մին իւր սիրոյն և Աւետարանին համար ընտանիք և աշխարհ թողուլ դաս կուտայ. և միւսն կը ցանկաց, որ ամէն մարդ իրեն պէս անամուսին կոյս լինի. և կամ թէ Կորնթացի հաւատացելոց կարծեաց կը հաւանի Պօղոս, որք կը գրէին թէ «Բարւոք է մարդոց ՚ի կին մարդ չը մերձենալ», յորում այնպէս կը թուի, թէ սոյն կարծիքը ուղղակի դիմախօսութիւն է դրախտի Աստուածային այն վճռոյն, թէ «Ոչ է բարւոք մարդոց միայն լինել», և այլն: Պօղոս Ա. Կորնթացւոց եօթներորդ գլուխն ամբողջ ամուսնութեան և կուսութեան վիճակի վերայ կը խօսի, և խիստ ազատութեամբ կը վարդապետէ, պատասխան տալով Կորնթացի ժողովրդոց դրոյն: Մարդ կարող է ինքնին խորհրդածել, որ դրախտի վճռոյն և Պօղոսի վարդապետութեան մէջ անշուշտ մեծ խորհուրդ և նպատակներ կան: Վասնզի մարդոցն արարչութեան օր՝ Արարչին խորհուրդ և նպատակն

էր, որ իւր պատրաստած ամացի երկիրը ամուսնական օրհնութեամբ լցնէր, և մարդն իւր ամեցեալ սերնդով փառաւորէր զԱստուած: Իսկ Պօղոսին նպատակն էր, որ եկեղեցւոյ որդիքները՝ նոքա որ կարող են իրեն պէս առաքինանալ, թողուն աշխարհ և ամէն բան, միայն Աստուած և եկեղեցին հոգան, ազատ մնալով ընտանեկան զբաղմունքէն: Պօղոսի վեհ հոգին ըղձակերտ կը լինէր, որ Աւետարանի պաշտօնեայք ազատ զինուորներ լինին. սկսեալ Նրուսաղէմէն անարգել երթան մինչև աշխարհին ծագը Աւետարան և հաւատքը ծաւալեն: Թող այս, Պօղոս երբեմն վերանալով տեսաւ երկնից դրախտն և Աստուծոյ սիրելեաց համար պատրաստուած փառքն, ապշեցաւ հիացաւ թէ անձառ է և անպատում. ուստի զարմանալով կը պատմէ և ՚ի նոյն կը յորդորէ որ վերաթելին եկեղեցւոյ զաւակները, ու կը խօսի այսպէս. «Եթէ ժամանակս կարճեալ է այսուհետև, զի որ ունիցին կանայս, որպէս թէ չունիցին... և որ վայելեն զաշխարհս, որպէս թէ չվայելիցեն, զի անցեալ է վայելչութիւն աշխարհի»:

Նրանելի Պօղոս, թող իւր տեսած դրախտէն նայի այժմ, թէ աշխարհիս վայելչութիւնը և կեանքը ուր հասած է, և թէ՛ երկրասէր մարդիկ կը հասկնան իւր խօսքը, կամ

կը հաւատան թէ իւր տեսած դրախտը Փարիզի դրախտէն զերազանց և վայելուչ է:

Այո, Պօղոսին յափշտակեալ միտքը երազ է, այլ ճշմարիտ իրողութիւն է՝ միայն ճշմարիտ հաւատացելոց համար. զի երբ երկնից արքայութիւնը յայտնուեցաւ, և երբ Յիսուս քարոզեց Աւետարանի որդւոց, թէ «Դուք այս աշխարհէն չէք», այնուհետև աշխարհիս դրախտը կը քանդուի և երկնից դրախտը կը բացուի մարդոցն առաջը:

Այլ թէ այսպէս և թէ այնպէս, ոչ Աստուած, ոչ Յիսուս, ոչ Պօղոս և ոչ եկեղեցին բացարձակ վճիռ կուտան որ մարդիկը անժըխտելի օրհնքով պէտք է ամուսնանան առանց երբէք բացառութեան. և կամ կուսական կեանք վարեն առանց երբէք ամուսնութեան: Եթէ այդպէս լինէր, ամէն մարդ Պօղոսին հետեւէր, եկեղեցին ամուլ և անձնունդ մնալով՝ վաղ ուրեմն սպառած էին իւր որդիքները. և կամ թէ Պօղոսի նման կամաւ ներքինիք և Աւետարանին անձնանուէր պաշտօնեայք չլինէին, ո՞վ կ'աւետարանէր անմասնադ, անցուպ այն բարբարոս հեթանոսաց մէջ. ո՞վ կը շինէր Քրիստոսի եկեղեցին, և ո՞վ կը թափէր արիւն հաւատոյ վկայութեան համար: Մեք չենք ժխտեր թէ շատ ամուսնաւորք ևս առաքինացան այդ

ասպարէզին մէջ. բայց Աւետարանի խաչակրաց խմբին գերազանցութիւն միշտ անհամեմատ է:

Ուրեմն յայտ է և պէտք է խոստովանիմք, որ մարդոցն երկու վիճակի կեանքն ևս իւր ազատ ընտրութեան ու կամաց թողուած է. իւրաքանչիւր մարդ առանձին շնորհն ունի, ոմն այսպէս և ոմն այնպէս: Քանզի եկեղեցւոյ դըրախտի ծաղիկները մշակող Հայրն՝ զանազան տնկեր է, և իւրաքանչիւրն՝ իրենց վայելուչ տեսքն և անուշ հոտն ունին: Թէ և Աւետարանի ազատ մշակները իրաւունք ունենան պարծենալ թէ իրենք առաւել վաստակեցին և կը վաստակին. այլ ոչ երբէք իրաւունք ունին նոքա փարիսեցւոց աչքով նայել ամուսնական կեանքին վերայ, և այնպէս դատել, որպէս թէ այդ կեանքը մեծ և հաճոյական չէ երկնից առաջ: Սուրբ Գիրք և եկեղեցւոյ պատմութիւն ամուսնաւոր և չամուսնաւոր մարդոց նկարագիրը միանգամայն կը հանէ մեր առաջը. որուն վերայ եթէ մարդ ողջամիտ աչքով նայի, կը տեսնայ որ երկու դասի մէջն ևս առաքինաց հանդէսը սքանչելի և հաճոյ է երկնից առաջը: Արարհամաիւր ընտանեկան վրանին տակ, աղօթաւորն Անտօն իւր խցին մէջ: Ննովք և Նդիաս կենդանւոյն կ'արժանան երկնից դրախտին, մին ընտանեաց Հայր և Նահապետ, և

միւսն իբրեւ կոյս մարգարէ և այր Աստուծոյ: Մեծ է Յովհաննէս Մկրտիչ կանանցածին ծնընդոց մէջ, այլ ո՞վ է երկնից արքայութեան այն փոքրիկ հաւատացեալ արդարն, զոր Յիսուս տեսնելով՝ մեծ կը համարի, և մեր աչքէն կը վրիպի իբրեւ աննշան և փոքրիկ. չգիտենք նա կոյս է թէ ամուսնացեալ:

Ուստի կը պարտաւորիմք մեր կեղակարծ դատաստանը ուղղել, թէ այդ երկու դասն Աստուածահաճոյ առաքինիքը դարձեալ մի և նոյն ամուսնական ծառի բարի պտուղներն են, քանի որ աշխարհ կայ՝ միշտ պէտք է կանանչազարդ մնայ այդ ծառը, զի Աստուծոյ օրհնեալ ձեռաց տունկն է. նորա սահմանադիր օրէնք և օրհնութիւն կը դարմանեն զայն, շարունակ աճելով իւր ընտանեկան ճիւղերը արձակելով միշտ բազմապատիկ պտղաբերէ, թէ աշխարհիս և թէ երկնից արքայութեան համար:

Սակայն թէ հեթանոսութեան և թէ Գրիստոնէութեան այլ և այլ դարերու մէջ այնպիսի չարածնունդ աղանդաւորները եկան աշխարհ, գրեցին ու քարոզեցին. յորոց ոմանք Շնական փիլիսոփայութեամբ ուղեցին հանել մարդոց անձնէն ամօթոյ ու պատկառանաց հանդերձը, ու թող տալ, որ նա չամաչէ աշխարհի հրապարակի մէջ, արեւու առաջ անասնոյ

նման խառնագնաց լինելով, ծաղր ու ծանախ առնելով և քամահրելով սուրբ ամուսնութեան և մարդոցն բանաւորութեան պատիւը:

Ոմանք ևս ծայրահեղ մոլեռանդութեամբ վարդապետեցին թէ նոցն իսկ ամուսնական կեանքը չար անառակութիւն է, և լաւ է որ մարդիկ հրաժարին ամուսնութենէն, կիներէն խորշին իբրեւ չար արարածներէ, Ղիողինէսի նման անինչ, անտուն, անընտանի կարասաբնակ լինին աչր մարդիկ՝ խոտելով միանգամայն մարդկային բանաւոր կեանքն և ընկերութիւնը: Այսպիսի անլուր, աչլանդակ և անօրինակ հայհոյութիւն մտաբերեցին աչդ մոլորամիտ մարդիկը, եղծելով նաեւ մարդոցն սիրան, զգացումն, բնական սէրն և բանաւորութեան լոյսն:

Իսկ Քրիստոնէական կրօն և եկեղեցին նզովիւք կը հերքէ աչդպիսի աղանդաւորաց մոլորութեան հոգին ու վարդապետութիւնը: Եւ Յիսուս երկնից վարդապետը Մովսիսէն առաւել կը նուիրագործէ սուրբ ամուսնութեան անեղծ իրաւունքն. բազմակնութիւն բռնորովին ջնջելով, եկեղեցւոյ նոր դրախտով հին դրախտ կը վերանորոգէ, մի Արամին համար՝ միւսոյն մի Եւայ բաւ համարելով:

Ուստի իբրեւ եկեղեցւոյ իշխանութեան ճշմարիտ և հարազատ հպատակ պարտաւոր են

եկեղեցւոյ օրինաց թէ նախանձաւոր հացերն և հովիւներն և թէ Աստուծոյ տան ընտանեաց ճշմարիտ զաւակները ամենայն պատկառանք պահել սուրբ ամուսնութեան օրէնք և իրաւունքը, արթուն աչքով հսկել աչդ օրինաց ցանկին վերայ, զոր օրինադիր Արարչին ձեռք խնամով հիւսեր է. թող չըժպրհի հետող և ստահակ մարդը խրամատել անցընել Աստուծոյ պարսպած ցանկէն: Եթէ միանգամ քակուի աչդ ցանկը, ընդարձակ ասպարէզ կը բացուի խստապարանոց մարդիկներուն առաջ. աչնունհետեւ ոտնակոխ լինելով ամուսնական օրէնքը, կը խախտի ընտանեկան կեանքին այն յաւիտենական ու հաստատուն հիմն, որով և վերի վայր կը շրջին մարդկային ընկերութեան ամբողջ շէնքը. մարդիկ անասնակենցաղ լինելով՝ կեանք կը վատթարանայ աշխարհիս վերայ, և վատթարանալով կը մեռնի դրախտի եօթըն հազար տարուան ընտանիքը իւր ամէն սերնդով:

Ե.

Տ Ո Ւ Ն

ԵԻ

Ը Ն Տ Ա Ն Ի Ք

Ի Ն Ձ Պ Է Ս որ երկու պսակաւոր լծակիցներէն ամուսնական միութիւն կը կազմուի, այսպէս նաեւ նոյն զուգակից միութենէն կը ծնի և կ'աճի ամբողջ ընտանիքը, որոյ նախածնող անդամներն են հայր և մայր. իսկ ծնեալ անդամներն են արու և էգ զաւակները քոյր, եղբայր. որք երբ ամուսնանան՝ փեսաներով, հարսներով և թոռներով կը յաւելուն ընտանեաց թիւը:

Ուստի ընտանեկան կեանքին և տան շինութեան հիմնաքարեր կը համարուին հայր և մայր: Ո'չափ սքանչելի զարմանալի են ամուսնական պարտիզին մէջ այս երկու մանաների փոքրիկ հատիկները, որ ըստ Աւետարանի առակին՝ երթալով աճելով մեծ ծառ կը լինին և իրենց բազմապատիկ ճիւղերը կը համասփռեն բոլոր աշխարհը: Վասնզի ամուսնական արմատէն ընտանիքը կը հաստատուի, ըն-

տանիքէն ժողովուրդ, ժողովուրդէն այլ և այլ ազգերը, ազգերէն իշխանական պետութիւնները, և պետութիւններէն ընդհանուր մարդկային համաշխարհական ընկերութիւն: Յորմէ դիւրաւ կ'իմաստասիրեմք թէ մեր ընկերական աշխարհին բովանդակ շէնքը ամուսնական և ընտանեկան պատուանդանին վերայ հաստատուած է. ժողովրդոց ոտքը և պետութեանց գահերը նորա վերայ դրուած են. եթէ քանդուի այս պատուանդանը՝ ժողովուրդ և գահերը ի միասին կը տապալին. այնուհետեւ ոչ ևս կայ ոչ աշխարհ, ոչ ազամորդի, ոչ կեանք, և երկիր կը դառնայ նոյն առաջին վիճակը, «Երկիր աներևոյթ և անպատրաստ»:

Ոչ ոք կարէ ժխտել թէ այս այսպէս չէ. աշխարհիս հին ազգաց պատմութիւն, արդի ընկերական վիճակը՝ այս ընդհանուր ազգաց կեանքը ամէն կ'ապացուցանեն թէ ոչ միայն մարդկային աճումն, այլև ժողովրդոց, ազգաց, հայրենեաց և թագաւորութեանց բաղդը ընտանեկան կեանքէն կախումն ունի. թէև մեր ընկերական երջանկութեան և թշուառութեան կան արտաքին ուրիշ այլ և այլ պատճառներ, բայց իմաստուն խելամուտեամբ նկատելով աշխարհիս իրողութեանց սկիզբն, միջոց և վախճանը, կը տեսնամք որ աշխարհիս չարեաց և բա-

րեաց սկզբնաճնունդ մայր ընտանիքն է: Հապա ընտանեկան կենաց թէ չարութեան և թէ բարութեան պատճառն ո՞վ է. դորա պատճառն ևս շատ մօտ և յայտնի է. այսինքն ծնողք՝ հայր ու մայր, որոց հպատակութեան տակ կ'ապրի ամբողջ ընտանեկան զերդաստանը:

Տուն և ընտանիք մի փոքրիկ թաղաւորութեան երկիր ու սահման է. որոյ նահապետական աթոռին վերայ կը նստին ծնողք. հայրն իբրեւ թագաւոր, և մայրն իբրեւ թագուհի. և կը կառավարեն հպատակ ընտանիքը: Սոցն ընտանեկան պալատին ու թաղաւորութեան մէջ ոչ ոստիկան կայ, ոչ սուր, ոչ բռնութիւն, ոչ դաւադան, այլ ամենուն տեղ հայրական սէր և մայրական գորովն է. դաստիարակ և խրատ՝ ծնողաց կենդանի օրինակն է: Այս օրինակը այնչափ բարի ու տպաւորիչ է, որ գիտես թէ լուսարուեստին պէս թափանցիկ կերպով ծնողաց պատկերը նոյնատիպ կը հանէ իւր զաւակաց վերայ և զաւակները այդ սկզբնական տիպարն առնելով կը մանեն ժողովուրդին և ընկերութեան մէջ: Այնուհետեւ տարածել կ'ըսկսի օրինակէ առ օրինակ, և այսպէս ընտանեկան կենաց բարի և չար օրինակներէն ժողովուրդին կեանքը կը բարւոքի կամ կը զեղծանի, կը շինուի կամ զայլթակղութեամբ կը փլչի. կեն-

դանի կը ֆնայ աշխարհիս վերայ կամ կենդանւոյն կը մեռնի, և իւր յիշատակ կը բարձուի աշխարհէս:

Ժողովուրդ և ազգերը միայն հացով չեն ապրիր, թագաւորութեամբ և ազատութեամբ չեն բարձրանար, այլ առաւել բարոյական կեանքով. և այդ կենսական կեանք տուողը ընտանիքն է: Ուշադիր եղիր, և ես նկարագրեմ քեզ:

Ժողովուրդը եթէ կը յառաջագիմէ՝ իւր առաջին քայլը ընտանեաց սրահէն կ'առնու. եթէ կը լուսաւորի, իւր լոյսը ընտանեկան ճրագէն է. եթէ կը միանայ, իւր ոգին և կայն ընտանիքն է. եթէ կը զօրանայ, իւր ոյժ և բազուկն ընտանիքն է. եթէ կը հարստանայ, իւր զանձարան և զանձապետն ընտանիքն է. եթէ իւր տուն և սեղան բարելից և առատ է, արդիւնաբեր անդաստանը ընտանիքն է. եթէ դրախտի զետեքը կը վազեն իւր հրապարակը, աղբիւրը դրախտի ընտանիքն է. եթէ իւր կարասները լի են գինւով կը լամէ կ'ուրախանայ, խաղողաբեր այգին ընտանիքն է. եթէ բարեճնունդ զաւակներով օր ըստ օրէ բիւրապատիկ կ'աճի, իւր նախաճնող խնամատար ընտանիքն է. եթէ իւր զաւակները բարեկիրթ քաղաքացի պատ-

րաստել կ'ուզէ, իւր բարեկրթութեան առաջին համալսարան ընտանիքն է. եթէ այս աշխարհիս վերայ երջանիկ ապրիլ կ'ուզէ, թող հաւատայ, որ երջանկութեան կեանք բղիտող աղբիւր ընտանիքն է. եթէ երկրէս յետոյ երկինքն ևս ժառանգել կ'ուզէ՝ պահելով իւր հայրենի կրօն, հաւատ և եկեղեցին, այո՛, այդ սուրբ աւանդները անեղծ անկորուստ պահելու խորանն ընտանիքն է: Զի այդ դանձր և Աւետարանի անգիւտ մարգարիտը աշխարհիս շահավաճառութեան հրապարակին մէջ, կառավարութեանց դահլիճներու մէջ, գիտութեանց ճեմարանաց մէջ անկորուստ չեն պահուիր, այլ միայն դորա հաւատարիմ աւանդապահն ընտանիքն է:

Տեսար, մտադիր ընթերցող, այս նկարագրին մէջ քեզ յանդիման բերի, թէ ու և իցէ ժողովուրդ իւր բարոյական կենաց տիպարը ուղղակի ընտանիքէն կ'առնու, և պարծանօք ցոյց կուտայ աշխարհի թէ ինքն բարեկիրթ ընտանեաց զաւակ և ժողովուրդ է:

Տեսնանք նաև սորա հակադիր պատկերը, և աւագ աչքով նկատենք, որ չարաբաստ ապերջանիկ ժողովուրդը իւր կեանքի զեղծումները դարձեալ նոյն ընտանեկան պատկերէն կ'ընդօրին-

նակէ և ի տես կը հանէ աշխարհին հրապարակը. և ահաւասիկ ցուցնեմք եզ:

Ժողովուրդ եթէ կը զեղծանի՝ ներքին իւր զեղծմանց սկզբնաւորութիւնը ընտանիքէն է. եթէ բարոյական կենդանի կեանք չունի՝ մեռելութիւն ընտանիքէն է. եթէ դէպ ի կորուստ կը դիմէ, իւր կորստեան ճախայ բացող ընտանիքն է. եթէ ծունկեր կ'թոտ են, իւր քայլերը յառաջ չեն երթար, լքումն ու կաղութիւն ընտանիքէն է. եթէ երկու ձեռքով կը հարստահարուի՝ մէկ ձեռքն ընտանիքին է. եթէ արտաքին թշնամիներէն պաշարուելով ապշած է, իւր ներքին մերձաւոր ու բարեկամ թշնամի իւր ընտանիքն է. եթէ աշխարհիս կեանքի ճանապարհին մէջ ուղղութիւն չունի, յոռութիւն ընտանիքէն է. եթէ Եւրոպիոյ կախարդիչ նորասիրութիւնք զինքը պիտի կողոպտեն անխնայ, թող զգաստ լինի ու տեսնայ որ մեծ կողոպտիչ ձեռք իւր ընտանիքն է. եթէ իւր զաւակներ օր ըստ օրէ հացի կարօտ թշուառ կը լինին, այդ քաջ յայտնի է որ ընտանեկան մշակները անաշխատ հեղգ և անհոգացող են. եթէ առանց տնտեսութեան, առանց նախատեսութեան կը վատնէ իւր վաստակ և զանձը, ո՞վ չի գիտեր թէ ռաջլութեան տնտեսապետն իւր ընտանիքն է:

եթէ իւր զաւակները առոյգ ազնուածնունդ չեն, ուրեմն ընտանեկան սերունդն հիւժելով ստրկացած է. եթէ իւր օրիորդք և երիտասարդք վարակած են մաշողական ախտով, ո՛հ, դոցա մահ և գերեզման փորող ընտանիքն է: Ի վերջոյ եթէ ժողովուրդ, կրօն, հաւատ, եկեղեցին կը թողու, Աստուածապաշտութեան պարտիքները սրտէն կը հանէ և կը դառնայ դէպ ի ջրհեղեղին դարը, ամբարիշտ կեանք կը վարէ, գիտցիր այդ ապականութիւնը Վայենի դատարաց հետևող ընտանիքէն է:

Տակաւին շատ ու բազում է գեղծեալ ժողովուրդի մի նկարագիրը, որ իւր սկզբնատիպ դադափար իւր բնակած տան ընտանիքէն կ'առնու. մեք միայն այսքան բաւ համարեցինք, թող քննադատ և ժամանակի նոր բերած գեղծմունքները հայրեր ու մայրեր ինքնին իմաստասիրեն, և ուշաբերելով ճանչնան թէ առանց բարի ընտանիք կազմելու, առանց հայրական ու մայրական դաստիարակութեան անհնարին է բարեկեցիկ ազգ, ժողովուրդ կազմել: Վասնզի ինչ որ շինենք, ինչ որ կազմենք, պէտք է գիտնաք, որ այդ կազմող առաջին տարերք ընտանիքն է: Իսկ այդ ազնիւ ու պատուական տարերքը ո՞վ կը ստեղծէ, ո՞վ կը կազմէ, և ո՞վ կը պատրաստէ զայն ժողովուրդին և ազգին

համար. ես խօսիմք եղ, այդ պատրաստող ձեռք՝ ուսումն և դաստիարակութիւնն է, որ պէտք է տարածի նախ այն ամեն յարկերուն տակ, ուր կը բնակի ընտանիքը: Ճշմարիտ է, որ ժողովրդական դպրոցները լոյս և գիտութիւն կը սփռեն. սակայն բարի դաստիարակութեան տուրքը՝ միայն ծնողաց սեպհական է. զի առտնին դպրոցին ծայրագոյն և բնական վարժապետ նոքա են. ուրիշ ոչ ոք այդ վեհ պաշտօն չունի: Ընտանեկան դաստիարակութեան մասին դարձեալ երկարօրէն պիտի խօսինք իւր տեղը, այժմ սկսինք խորհրդածել ընտանեկան միութեան և բաժանման, զարգացման և նւազման ներքին և արտաքին պատճառներու վերայ:

Ընտանեկան միութիւնը բուն նահապետական կեանքին օրինակն է, որով ընտանեկան ճիւղերը մի արմատէն շառաւիղելով՝ նոյն հայրենի տան արմատէն անբաժան կը քնան սիրելով միշտ մի ընտանիք կազմել և մի տան յարկի տակ բնակիլ. զոր կը դրուատէ Դաւիթը թէ «Զի բարի կամ զի վայելուչ, զի բնակին եղբայրք ի միասին»:

Այս միութեան կեանքը առաւել գիւղացի ժողովրդոց համար փափաքելի և օգտակար համարուած է. վասնզի տան մի երկրագործ աշխատանքները որչափ շատ լինին, այնչափ

կ'ընդարձակեն իրենց վարուցան. և արդեանց մեծ շահեկանութիւն կ'ըստանան:

Նինական ընտանիքը շատ ցաւ կ'զգան, և տան աւերումն և քանդումն կը զուշակեն, եթէ ընտանեաց բաժանումն պատահի. և բաղդ մեծ կը համարին, յորժամ տան ծերունի նահապետ ողջ է, ու կը կառավարէ որդիքները և թոռները, նմանապէս մայր տանտիկին իւր հարսները և աղջիկները. սրչափ փառք և պարծանք կը համարին, երբ նորածին մանուկներու օրօրոցներով կը լեցուի և կը ցնծայ տունը: Դեռ մանուկ էի, աստի 50 տարի յառաջ կը պատմէր հայրս, որ իւր ուղեւորութեան մէջ Մշոյ Հացեաց գաւառը մի զիւղական մեծ ընտանիքի հիւր եղած է և զարմացեր է երբ քսանի չափ նորածին տղոց օրօրոցները համբարած է. թերեւս ամբողջ ընտանեաց թիւը Յակովբ նահապետի ընտանիքէն աւելի եղած են:

Սակայն նկատել պէտք է, որ ամէն բաժանումն ընտանեկան բարգաւաճման արգելք չէ. անշուշտ կարեւոր է, որ ընտանեաց ճիւղերը բաժանուելով նոր նոր ընտանիքներ կազմեն: Ինչպէս Նւրոպիոյ քաղաքակիրթ աշխարհ աւելի բարւոք դատած է, որ չափահաս զաւակները բաժանուելով ուրիշ ընտանիքները կազմեն: Այլ այս դրութիւնը միայն յարմար և

օգտակար է այն ազգաց ու քաղաքացի ժողովրդոց, ուր դաստիարակութիւնն յառաջ գնացած է, և ուր բաժանեալ զաւակները հայրենի տնէն միայն ստացուածոց ժառանգութեան բաժին առնելով՝ դուրս չեն ելներ, այլ և միանգամայն զիտութիւն, արուեստ և դաստիարակութիւն, որոց ժառանգութիւնը՝ առաւել անկորուստ և մեծաջարգի է:

Իսկ մեր հայրենի աշխարհին և նոյն իսկ զաղթական Հայոց համար ընտանեկան անդէպ բաժանումն միշտ վնասակար է. մանաւանդ երկրագործ ժողովրդոց համար, որոց ուժ՝ արդիւնքը՝ ընտանեկան միութեան ու միաբան աշխատութեան մէջն է. եթէ բաժանուին՝ միացեալ զօրութիւնը կը ջլատի և իսպառուժաթափ կը լինին: Ընտանեկան նահապետները միութեան հրաշքը՝ Նոյայ զարէն ի վեր փորձառութեամբ ճանչցած են: Ուստի այդ առաքինի տան ծերունիք իրենց մահուան օրը վերջին կտակը միշտ այս կ'աւանդեն ողջ ընտանեաց. որ նոքա սիրով ապրին, միաբան կենան, և չբաժնուին, շէն տուն չաւերեն: Թերեւս փորձառութեան հետ Աւետարանէն ևս սորված են այդ միութեան բարձրագոյն դաս, թէ «Ամենայն թաղաւորութիւն բաժանեալ

յանձն՝ կործանի, և տուն բաժանեալ յանձն՝ աւերի»:

Թողունք արտաքին պատճառները, որ պատահար են. ի՞նչ է արդեօք ներքին պատճառը, որ կը խռովէ տունը և ընտանիքը կը բաժանէ. այդ ինքնին յայտնի է՝ ատելութիւն, նախանձ ու վայելմանց անհաւասարութիւն. խստութիւն, աչառութիւն, անհաւատարմութիւն, անվստահութիւն. ի վերջոյ մեծերու անխոհեմ ու յոռի ընթացք և փոքրերու ստահակութիւն և աշխատանք: Այս և սոյնպիսի առիթներով կը խռովի տունը, և կը բաժնուին զաւակներ ծնողքէն, եղբայր եղբօրմէն և մերթ ևս երկու ամուսինք իրարմէ:

Արդեօք ի՞նչ է հնար և դարման, որ ապրին և վարին միշտ սիրակապ միութեան և խաղաղութեան մէջ: Նոր աշխարհ կ'ուսուցանէ որ դորա միակ դարմանն է՝ մարդոց կատարեալ կրթութիւն տալ. չէ թէ միակողմանի կրթութիւնը, այսինքն մարդոցն կէսը կրթել, կէս մասին լոյս տալ, և նորա միւս կէս մասն թողուլ կոյր, խեղճ, ստրուկ և ապուշ: Իմացնել կ'ուզեմ մարդոց երկու սեռին առանց խտրութեան կրթութիւն տալ իւրաքանչիւրին իւր կոչման պատշաճ, որպէսզի ընտանեաց մէջ մին անդամը, իւր իրաւունք, իւր պարտիքը

ճանչնայ, իրարու խօսքը հասկնան, միաբան խորհին, միաբան ընթանան առանց կաղալոյ. այր կամ կին, ծնողք կամ զաւակները, հարսն կամ ակեսուրն:

Այսպէս երբ նոր աշխարհի մէջ հաւասար կրթութիւն պէտք է ընտանեկան միութիւնը պահելու համար, մարդ կը զարմանայ թէ, հապա ի՞նչ բան էր և ի՞նչ զօրութիւն, որ աշխարհի նահապետական կեանքի մէջ անխզելի կը պահէր ընտանեկան միութեան կապը:

Զարմանալ պէտք չէ, այդ միութիւնը պահելու համար, բաւական էր տան կառավար նահապետին հայրական պատկառանք, մեծ տանտիկնոջ ժրագործ տնտեսութիւնն, զաւակաց ակնածութիւն և մեծարանք առ ծնողս, հարսներաց հլու հնազանդութիւն, և քան զամէն աւելի՝ կրօնի երկիւղածութիւն և Աստուածապաշտութեան հաւատքը:

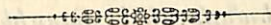
Այս կամայական և ազատ առաքինութիւնք նահապետական ընտանեաց համար իբրեւ բնական օրէնք և նախնական վարուց բարի ժառանգութիւն համարուած էր. որ աւանդաբար յորդուց յորդիս կը ձգէր ու միշտ կը ջանային անեղծ և անարատ պահել. որոց մնացորդ նշխարները դեռ հայկական աշխարհին մէջ կերելին. մանաւանդ հողագործ ժողովրդոց մէջ:

Սակայն աշխարհ և ժամանակը ամեն բանը
կը յեղաշրջեն. արևմտեան նոր քաղաքակրթու-
թեան կեանքը դէպ արևելք կուգայ հեղեղի
պէս. Կոստանդնուպոլսոյ և ծովեզերեաց քաղա-
քաց ընտանեկան հին կեանքը ողողեց. ով կա-
րող է թումբ քաշել այս հեղեղին դէմը. ան-
շուշտ այս հեղեղը պիտի երթայ հասնի մին-
չև Մասեաց ոտն՝ Նոյին գերդաստանը ևս ողո-
ղելով պիտի քշէ հետը տանի առհասարակ բո-
լոր ազգերու հին կեանքը: Երանի թէ մեր
կեանքի միայն յոռի մասն տանէր. ոչ, պարզ
և ուղիղն ևս ի միասին կը տանի. շատ քաջ
է այն ազգ և ընտանիքը, որ յոռին կը թո-
ղու և իւր նախնական կեանքին լաւ և ուղիղ
մասն պինդ կը բռնէ: Նկատել արժան է, որ
արևմտեան քաղաքակրթութեան այս հեղեղին
ջուրը շատ խառնուրդ ու պղտոր է. չարն ու
բարին, լոյսն ու խաւար, անկրօն գիտութիւ-
նը՝ իւր հետ զուգընթաց է: Ուստի Հայոց
ընտանիքը պէտք է այժմէն իրենց աչքը բա-
նան գիտութեան լուսով և բարի դաստիարա-
կութեամբ պատրաստուին. միայն այսու կա-
րելի է քաղաքակրթութեան խառնուրդէն բա-
րի մասն ընտրել: Իսկ եթէ լոյս և դաստիա-
րակութիւն թողու, ապուշ ու տգէտ լինելով
բարի մասն ընտրել չգիտնաց, իւր բերան բա-

նայ հեղեղին դէմ, ամէն ամէն ասեմ քեզ,
մտադիր ընթերցող, Հայոց ընտանեկան կեան-
քը պիտի խեղդուի. աւաղ կարգամ աչն ըն-
տանեաց, որ փոխանակ ի մի կողմ փախչելու,
հեղեղի հոսանքին առաջ կեցած փորձ կը փոր-
ձեն: Կը տեսնան իսկ իրենց աչքով որ շատ
ընտանիք խեղդուելով իրենց զիակաները դեռ
այսօր Վոսփորի ծովուն երեսը կը տատանին.
որով ջնջեցաւ իսպառ իրենց ընտանեկան սեռն
ու ճեռն:

Այնպէս չկարծենք թէ այդ արևմտեան հե-
ղեղը՝ միայն արևելեան ընտանիքները կը խեղ-
դէ իւր գեղխութեան հոսանաց մէջը, ոչ, այդ-
պէս չխորհինք՝ հաւաստի լինելով, որ նոյն իսկ
Եւրոպիոյ քաղաքակիրթ աշխարհին մէջ շատ
ընտանիքները կը խեղդուին ու կը ջնջուին.
միայն նոքա կ'ապրին ապահով, որոց փրկու-
թեան տախտակը միայն ընտանեկան կրթու-
թիւնն է:

Հետեւինք ու հաւատանք ուրեմն թէ այդ
է միայն Հայոց ընտանեաց ապաւէն, թող ա-
մէն ընտանիք գրկէ այդ կրթութեան փայտը,
որ Քրիստոսի կենաց փայտին պէս պիտի պա-
տըսպարէ զինքն:

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԵԱՆ

ԿԱՄ

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻՆ

ԽԱՓԱՆԱՐԱՐ ԶԵՂԾՄՈՒՆՔՆԵՐ

ՄԱՐԴԻԿ, որ ամուսնութեան պտուղ և արգասիքն են ի բնութենէ, և բնապէս կը սիրեն ամուսնութիւնը. ի բաց թողլով այն բացառութիւնք, որով մարդն իւր ազատ կամաց իրաւամբ կամ ուխտիւ կամ ուրիշ արդարացի առիթներով՝ խոցս կուտայ ամուսնութենէն:

Ուստի երբ աշխարհիս մարդոց ամենամեծ մասն կը սիրեն և կը պատուեն ամուսնական կեանքը և կը խաչտան իրենց նախահօր պէս երբ առնթեր տեսնան իրենց նախատիպ պատկերը, զոր Աստուած մենաւոր մարդոցն իբրեւ ընկեր, օգնական և զուգակից տուաւ: Առ այս վկայ է աշխարհիս ընդհանուր ամուսնական և ընտանեկան կեանքն. թէ մարդիկ ընդհանրա-

պէս կը ցանկան ամուսնանալ, որդիս ծնանել, ընտանիքը կազմել, միշտ կենդանի պահելով իրենց տան փառքն և տոհմական յիշատակն:

Իսկ արդ եթէ այս աշխատէ է, ինչպէս որ է ճշմարիտ, այլ ևս ի՞նչ կան մարդոցն առաջ խափանարար առիթները:

Ընդարձակ մտքով եթէ քննենք շատ բազմապատիկ են, որք առհասարակ մարդոցն հնարած զեղծմունքներն են թէ ներքին և թէ արտաքին. որոց զխաւորները թուեմք եղ, զու ինքնին իսկամուտ եղիր, և ահաւասիկ: Սանձակոտոր աղատութիւն, անառակ կեանք, զեղխութեան պերճանք, չքաւորութիւն, ստըրկութիւն, ծառայական վիճակ, պանդխտութիւն, քաղաքացին օրէնք և երկրին հանգամանքները և այլն. որոց վերայ ես միայն համառօտ պիտի խօսիմ, մնացեալը կը թողում որ զու ինքնին ժողովուրդի կեանքի մէջ տեսնաս և իմաստասիրես:

Մեր ժամանակը վկայ է, թէ ինչպէս ոմանք սանձակոտոր աղատութեան մէջ ցանկասիրութեան ընդարձակ ասպարէզ զանեւով, այլ ևս հարկ չեն տեսնար համեստ ամուսնութեան սուրբ կապով միայն մի ամուսնոյ հետ կապուիլ. այլ առանց ուխտի և դաշին, առանց եկեղեցւոյ օրհնութեան, սուրբ և ողջախոհ

առագաստէն դուրս ամենուրեք կը գտնեն իրենց ցանկութեան կրից յազուրդ ու ճարակը. և աշնուհետեւ մարդկային ամօթն արհամարհելով՝ արձակ ու համարձակ վարիլ կ'ուզէին աշխարհիս օրինակարգ ընկերութեան մէջ. որպէս թէ չլինէին մարդոց համար պարտք և իրաւունք, չլինէին ամօթ և պատուոյ զգացումն. մարդիկ մոլի սիրով ընկերանային առանց տիրապէս հայր ու մայր կոչուելու, և այն դժբաղդ անձին կամ ծնած մանկիկները դատապարտուէին իրենց ապօրէն ու մեղապարտ ծնողաց պատճառաւ կամ արեւ չտեսնալով չքանալ, և կամ իբրեւ անհայր անմայր անծանօթ որբերը՝ աշխարհիս հրապարակին վերայ անտէրունչ մնալով՝ եկեղեցին միայն զթար ու հոգար զիրենք: Վասնզի սանձակոտոր ազատութեան կեանք ընտանեկան չէ. ոչ համեստութեան մէջ պատսպարուած է և ոչ ևս ամուսնութեան վկայագիր ունի. կամ այն սպիտակ անմեղութեան ծածկոյթը, որ կը ծածկէ մարդոցս առականք: Նա մերկ կը շրջի հրապարակի մէջ. թէ գիտուն և միանգամայն իմաստակ է: Ծնական փիլիսոփայութեամբ կը համոզէ իւր միտքը, և թոյլ կուտայ որ իւր անժողովակ կիրքը ազատօրէն վարի. եթէ նուազս ու սինլքոր է, նա իւր դամկութեամբ

ոչինչ չզգար իւր պատուոյ և անուան համար. թէ հարուստ է, ազնուական է, կը կարծէ թէ մամոնային զօրութիւնը կամ անուան փառքն ու վարկը կարող են ծածկել իւր առականքն. մարդկային ակնածութիւնը և մեղադրանքն. մանաւանդ նոքա, որք կը համարին զիրենք Եւրոպիոյ քաղաքակրթութեան հետեող զաւակները, և իրենց մեծ ուսմունք, կեանքն ու զբաղանքն են սիրաւառ վիպասանութիւնք և այլն: Այսպէս ահա սանձակոտոր ազատութիւն և անառակութիւնը՝ խափանարար կը լինին ամուսնութեան:

Ջեղխութեան մոլութիւնը թէպէտ անառակ և անհամեստ կեանքին ճարակելի նիւթն է, սակայն այս նիւթն սոսկ արտաքին անառակութեան համար չի ճարակիր, այլ նոյն իսկ ընտանեկան կեանքին մէջ աւելի ևս կը ճարակի կեանքի ու անտեսական պիտոյից համար, որ այնչափ բազմապատիկ շատցած են. որոց մէջ գրեթէ խեղդուած է ամուսնութեան պէտք ու կարիք: Միթէ չէս հաւատար, ընթերցող, թէ Հայ ընտանիքներէն շատերը պերճ ու փառամէր զեղխութեան մէջ պարանոցաթաղ եղած են: Եւ ինչ է նոցա սրտի ու սիրոյ հաճոյք. զիտէս, շքեղ տուն, թանկագին կահ կարասիք, կառք ու սիգածեմ ձիւ-

ըր, անբաւ զարդ, անհուն նորասիրութեան ձեւերը, սնապարծ ցուցամուրթիւն, զբօսասիրութիւն, ունայնամիտ տենչանք և այլն: Այս ամեն պերճանք՝ մի մեծ բանակ կազմելով կը զինուորին պարզ կեանքին դէմ և կը յաղթահարեն ամուսնական սէրը. ինչպէս մարախին բանակը ցորենի արտերը կըսպառէ, նոյնպէս այդ պերճանքն է, որ կ'ուտէ կըսպառէ ամուսնութեան բաժին սեղանին հացը. ոչ հարսին օժիտ կը թողու և ոչ փեսային վաստակ, և ինչ պէտք է երբ այս կարգի մարդիկ զեղխու մեղկ կեանքը աւելի նախապսոս ու հաճոյական կը համարին քան ամուսնութիւն և ընտանիք:

Դու չե՞ս տեսնար, ընթերցող, այն ընտանիքը, որ առանց խնայելոյ ամենայն շռայլութեամբ կը հոգան զեղխութեան անպէտ պէտքերը, կը մոռնան ամուսնութեան կենաց պէտքն ու պարտիքը. զարգարասիրութեան բուռն տենչ՝ ամուսնասիրութիւնը մեռուցեր է: Չգիտեմ զո՞վ առաւել մեղադրեմք. անփեսայ օրինորդն թէ անամուսին երիտասարդն. որոց միւսն կը պատասխանէ թէ ես հաճոյանալու համար զարդ կը սիրեմ, կամ թէ ես կին եմ, ի բնութենէ զարդն իմ վայելչութիւնս է. իսկ միւսն ևս իբրեւ իրաւացի փաստ յառաջ կը

բերէ թէ նոյն իսկ ես ալ այդ զարդին համար կը խորշիմ ամուսնութենէն, նախատեսելով թէ ամուսնութենէն յետոյ ինչպէս հոգամ ընտանիքը և ինչպէս կարենամ փայտ հասցունել զեղխութեան կրակին, որ շատ ընտանեաց տուն վառեց մոխիր դարձուց. դեռ աւերակները կը միսան, ծուխ կ'ելլէ. ես կը տեսնամ և այդ փորձերէն իրաւունք չունիմ խելարբերիլ և զգուշանալ ամուսնական վիճակէն և այլն:

Թող չարդարանան. երկուքն ևս հաւասար մեղադրանաց արժանի են. որոց դատաստան ու վճիռը գիտեն որոշել մեր ընտանեկան կեանքը դատող իմաստուն դատաւորները:

Շատ զարմանալի է, որ երբ զեղխ մարդիկ ամուսնութենէն կը խորշին, ընդհակառակն չքաւոր ժողովուրդ, մանաւանդ գիւղացի ընտանիքը ամուսնութիւն կը սիրեն. ոչ նախատեսել կ'ուզեն և ոչ ապագայի հոգ ու հաշիւը կ'ընեն, իբրեւ հասարակ առած կը խօսին իրենց մէջ. «Ամուսնանանք, հացն Աստուած կ'ուտայ», և հարսանեաց սեղանին վերայ դարձեալ այս օրհնութիւն կ'ուտան. «Աստուած շատ հաց տայ մեր հարսին ու փեսային»: Գիւղացի հաղադործ ժողովուրդը անխորհուրդ չէ, իւր անուս վիճակի մէջ նախատեսութիւն ունի: Նա ամուսնութիւն կը սիրէ, որպէսզի ընտանեաց

մէջ աշխատաւոր մշակները շատնան. նորա համար շատ պէտք են մանչեր ու աղջիկներ: Նա միշտ այնպէս կը դատի, որ ընտանեկան հարստութեան աղբիւրը՝ ժրաջան զաւակներն են. սորա համար է, որ հարկաւոր ու կանոնաւոր ամուսնութիւնը աւելի հասարակ ու շինական ժողովրդոց մէջ ընդհանրացած է քան թէ քաղաքակիրթ կարծուած ժողովրդոց ու ազնուականաց մէջ:

Սակայն աշխարհիս տնտեսագիտաց կարծիքին հետեւելով՝ պէտք է համոզուիմք թէ չքաւորութիւն միշտ խափանարար է ամուսնութեան. վասնզի չքաւոր ընտանիքները թէև սիրեն ու բաղձան ամուսնութեան, այլ կարող չեն բարգաւաճել կամ ամուսնութիւնը արգասաւորել: Փորձառապէս կը տեսնամք ահա մեր հայրենեաց ժողովուրդի կեանքին վերայ, որոց չքաւորութիւն ու տառապանքը միանգամայն խափանարար եղեր են ամուսնութեան և բարգաւաճման: Ահ, թէ որ հաց չլինի՝ մայրերը անօթի կը մնան, և երբ մայրերը անօթի մնան, նորածին մանուկներու կաթ կը ցամքի: Երանի թէ այս լինէր միայն չքաւորութեան արկածն. թող աղքատութիւն տառապէր զիրենք, միայն թէ երկու ամուսինք իրարու հետ անբաժան ապրէին: Այ, չքաւորութիւն չի

խնայէր, նորապսակ ամուսիններն անգամ քաղցր հայրենիքէ, սիրոյ գիրկերէն հանելով ի պանդխտութիւն կը վարէ. այսօր քսան հազարէն աւելի մեր հայրենեաց պանդուխտ զաւակները կը տառապին մայրաքաղաքիս մէջ, հինգ, տասն, տասնէհինգ և մինչև քսան երեսուն տարի օտարութեան մէջ տառապելով. որոց շատերն ևս հայրենի հողէն և իրենց նախնեաց գերեզմանէն զրկուելով՝ օտար երկրին ու հողին տակ կը թաղուին. ո՞վ կը տնկէ նոցա վերայ մի խաչքար և կը գրէ նոցա յիշատակը: Եթէ ստուգիւ վիճակագրեմք Հայոց ժողովուրդին այս պանդխտութեան չարչարանաց վիճակը, շատ ողբալի է. վասնզի տիրապետող չքաւորութենէն կը սպառին ու կը չքանան ընտանիքը և հետևապէս կը նուազի Հայոց հին ու բազմաճոխ ազգը:

Չքաւորութեան հետ մեծապէս խափանարար են ամուսնութեան ու բարգաւաճման նաև երկրին հանգամանքներ թէ բնական և թէ պատահական, այսինքն հող, ջուր, օդ, ժողովուրդին բարոյական և նիւթական կեանք և այլն: Սոսկ հաւատալով չենք խօսիր, ահաւասիկ կը տեսնամք, որ զխտութիւն և քաղաքավարութիւնը մարդոց ընտանեկան կեանքը կը բարւոքէ. ժողովուրդին զաւակները օր ըստ

օրէ կը բազմապատկին. ամեն տարի Եւրոպիոյ ամեն աղղերէն հարիւր հազար ընտանիքներ դաղթական կ'երթան դէպ յԱմերիկա: Իսկ Ասիական աշխարհը կը թափուրանայ ժողովուրդէն. պէտք չէ երբէք զարմանանք ու հետազօտենք, քանզի սորա պատճառները խիստ յայտնի են: Աշխարհ, որոյ ժողովուրդը դեռ սղէտ է, անուս է, անարուեստ է, կեանքն՝ իւր հնու-թեան մէջն է, յառաջդիմութեան տարերք չունի, կը ձնշուի կը հարստահարուի թէ իւր ձեռքով թէ օտարին, իւր հացը դառնութեան հաց է, իւր ջուրը՝ կարօտանաց, իւր օրերը վշտմբեր են, իւր կեանքն ապերջանիկ. նա կը դողայ միշտ այն ամեն արհաւիրքէն, որ զինքն շրջապատեր են. ինչպէս կարելի է յուսալ թէ այդպիսի ժողովուրդը հարսանեաց թմբուկ զարնէ, պար խաղաց, ամուսնանաց, ընտանեաց հայր լինի, ժողովուրդին թիւ յաւելլու, աղղ, Հայկաց սերունդ բարգաւաճի ու բարձրանայ:

Հայ ժողովուրդին այս անցուսալի վիճակը, որ մեծապէս արգելք ու խափանարար է իւր ամուսնական կեանքին և բարգաւաճման համար, այլ ևս տակաւին կը մխիթարուիմ մեր հայրենի ժողովրդոց ընտանեկան կեանքին վերայ, որ թէպէտ տառապեալ է, աղքատ է թէ

հայրենեաց և թէ պանդխտութեան մէջ. սակայն որչափ քաղցր ու նուիրական պարտիք է նոցա համար ամուսնասիրութիւն և ընտանիք: Նոյ նահապետի հարազատ թոռները նոքա են տիրապէս, որ չեն մոռնար իրենց մեծ պապուն այն սուրբ յիշատակները, որ նահապետական կեանքը ժառանգութիւն թողած է իւր մնացորդ զաւակաց: Այդ ժառանգութիւն ինչ է, գիտե՞ս. զանձ չէ, ոսկի և արծաթ չէ, աղամանդ չէ, այլ դրախտի ամուսնական օրհնութիւնը, որ Ադամէն սկսեալ նահապետէ առ նահապետ անցնելով հասաւ մինչև Յաբեթի ու Հայկաց տունը, որոց մնացորդ զաւակները այդ Աստուածապարգև հարստութեան տէր և ժառանգորդ են:

Դու չե՞ս զարմանար, մտախոհ ընթերցող, թէ ինչպէս այլ և այլ պատճառներէ և այնչափ ժամանակ ժամանակ դաղթականութեանց երեսէն, տակաւին չէն մնաց Հայկաց տուն. թէև իւր փառաց շուքը կողոպուտ տուաւ, բայց շատ պինդ պահեց այս օրհնութիւնը, որով մնաց ու դարձեալ պիտի անջինջ մնայ Հայկաց տուն և ընտանեաց յիշատակ Հայոց աշխարհէն:

Ո՛վ դուք անմահ ընտանիք հայրենեաց, խնամով պահեցէք այդ սուրբ օրհնութեան

աւանդը, որպէսզի աճի կենդանի մնայ Հայկաջ տան նահապետական սերունդը:

Ինչպէս տեսանք թէ դառն չքաւորութիւն և պանդխտութիւնը ստուգիւ մեծապէս խափանարար են Հայ ժողովրդոց ամուսնական կեանքին. այլ այս կեանքին հետ նկատել արժան է նաև դաղթական Հայոց վիճակը, թէ արդեօք նոցա համար ի՞նչ են խափանարար առիթները, որ հայրենիքէն դուրս մեծ մասամբ մայրաքաղաքիս մէջ կը բնակին: Այս կարևոր կէտն իբրև վիճակագրական խնդիր պէտք է ուշադրութեան առնուի:

Պատմութիւն կ'աւանդէ թէ Կոստանդնուպոլսոց դաղթական Հայոց թուականը Յովակիմ Պատրիարքին օրէն կըսկսի. որ հինգ հարիւր տարուան զրեթէ կը մօտենայ: Այս միջոցը հինգ դար է ամբողջ. Կայսերական քաղաքին մէջ բնակող Հայ աճումն մինչև ուր հասած է: Ես այնպէս կը կարծեմ տասն և հինգ կամ շատ շատ աւելի քսան հազար ընտանիք հազիւ կը կազմեն, որ պէտք էր կրկնապատիկէն ևս աւելի լինէր: Եւ ի՞նչ է այս նուազական թուոյն պատճառը. պատճառներ շատ ու բազմադիմի են թէ անցելոյն և թէ ներկայ ժամանակիս մէջ:

Եթէ պատմութեան միտ դնենք, Պոլսոց

դաղթական Հայոց անցեալ կեանքը ոչինչ տարբերութիւն չունէր բուն հայրենեաց ժողովուրդի կեանքէն, որովհետև ասոնք ևս միշտ քաղաքական փոփոխութեանց ենթարկուելով՝ բարեք վիճակ չունեցան և իրենց ընտանեկան կեանքն առանց բարդաւաճելոյ մնաց:

Ներկայ ժամանակիս մէջ թէպէտ հին խափանարար առիթները վերջացած են, սակայն նոր աշխարհը ուրիշ խափանարար առիթներ հանեց երևան, որ քան զհինն դառն ու դժուարին է: Եւ ի՞նչ է այս, դարձեալ կրկնեմքեզ, ընթերցող, պերճանք և զեղխութիւնն է, որ իւր անողոք արշաւանքներով քանդեց և դեռ պիտի քանդէ դաղթական Հայոց տուն և ընտանիք: Երբ պերճանք և զեղխութիւն կը քանդեն, հապա ի՞նչ բան կարող է շինել և վերջացնել միանգամայն այդ խափանարար պատճառները և բուժիչ դարմանն ի՞նչ է այս աղէտալի հիւանդութեան: Շատ խօսեցայ և դարձեալ նոյն կը կրկնեմ. դորա զօրաւոր դարմանն է միայն, որ խելաբերելով զգաստանան դաղթական Հայոց ընտանիքը: Իսկ եթէ տակաւին ծերոց խրատները քամահրեն, բարոյախօս դաստիարակաց խօսքերուն չհամոզուին, տնտեսագիտաց հաշիւները մերժեն, և շարունակեն իրենց կորստեան ճանապարհ, այնուհե-

տե ալ ևս ոչինչ դարման կայ զիրենք ուղ-
ղելու. բայց միայն ապագայի թշուառաբեր
օրերը, յորում նրանք պիտի վաղվաղեն դէպ
ի զգաստութիւն, յիշելով Ղաւթիթին խօսքը,
թէ «Յաճախեսցին հիւանդութիւնք նոցա, ապա
վաղվաղեսցին»: Ղաւթիթ Յակովբայ տան և նո-
րա յամառ ընտանեաց համար խօսեր է այս
բանը. իսկ կատարումն Հայկայ տան վերայ ևս
կը յարմարէ: Կաղօթեմ ձեզ համար, Հայոց
դաղթական ընտանիքներ, բացուի ձեր զգաս-
տութեան աչքը, դուք ներկային մէջ տեսնաք
այն կորստաբեր օրն, տեսնաք ու բարւոքէք
ձեր ընտանեկան կեանքը: Այս միայն կ'աղօ-
թեմ ձեզ համար, որդիք հայրենեաց. որ դուք
ազատ մնաք այս աւերիչ զեղխութենէն, ձեր
փառքն ու պերճանք թող լինին միայն հայ-
րենեաց հողն ու դաշտ, ջուրն ու բիւրազան
ծաղիկները, եղնամոլ մաճն ու հարօր և շի-
նականին անպաճոյճ խրճիթն:

Է.

Ը Ն Տ Բ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ե Ի

ԻՐԱՒՈՒՆՔ ԿԵՆԱԿԻՑ ԱՍՈՒՍՆՈՑ

Ի Ն Զ Պ Է Ս տեսանք դրախտի ընտանեաց նկա-
րադրին մէջ, որ Տէր Աստուած թոյլ տուաւ Ադա-
մայ որ ինքնակամ ազատութեամբ ինքն իւր կե-
նակից ընկերն ընտրէ. և երբ նա ընդ այս դժ-
կամակելով վարանեցաւ՝ չգտնելով մի պատշա-
ճագոցն ընկեր տարասեռ անասնոց կարգէն,
յայնժամ խնամակալն Աստուած կինն ի կողէն
ընտրելով՝ հարսնացոյց Ադամ փեսային հետ,
որ իւր անդրանիկ ստեղծուած ամենասիրելի
որդին էր: Եւ ով պիտի լինէր Ադամայ համար
հարսնընտիր հայր, երբ նա ամուսնական
ծնողք չունէր. միմիայն իւր ծնող և հայր
Արարչապետին խնամակալութիւնն էր:

Ուստի կենակից ամուսին և հարսն ընտ-
րելու իրաւունքը՝ ամուսնացող փեսային ան-

Ժխտելի իրաւունքն է, ինչպէս և հարսին անբռնադատ և յօժարամիտ հաւանութիւնն: Վասնզի հարսն ստրուկ չէ, այլ իբրեւ ազատ ընկեր իւր փեսային, նոյն հաւասար իրաւունքն ունի, որ իւր ազատական հաւանութիւնը նա ևս նուիրէ փեսային: Որոյ զեղեցիկ օրինակը կը տեսնամք Ռեբեկային վերայ. զի երբ հարսնախօս ծառայն Աբրահամու Եղիազար կը պընդէր առանց յապաղելոյ հետեւեալ օրը Ռեբեկայն առնելով ճամբայ ելնէ, հարսին ծնողք և եղբայր Վաբայն աղաչեցին զինքն որ կոյսն Ռեբեկայն այլևս տասն օր մնայ իւր հօր տունը. և երբ չկարացին համոզել զինքն՝ պատճառեցին Ռեբեկայէն ևս հարցնել թէ կը յօժարի երթալ. թերևս այնպէս կարծեցին նոքա որ կոյսն առաւել ընտրէ ծնողական սէր քան փեսային անձկութիւնը: Եւ երբ կանչելով կը հարցնեն թէ երթամ, պատկառօտ կոյսն իսկոյն կը պատասխանէ, այո՛ կ'երթամ. և իսկոյն ծնողք զիջանելով կ'ուղևորեն զիրենք: Այս հարսնախօսութեան դէպքը իմաստասիրել կուտայ մեզ թէ նահապետական դարուն մէջ կինը որչափ ազատ էր. կնոջ ազատութիւնը շատ հին իրաւունք է. Եւրոպիոյ իրաւագիտութիւնը զայն նոր չի հնարեց, այլ միայն վերանորոգեց:

Բայց կարող չենք ժխտել թէ ծնողքն ևս մեծ իրաւունք ունին այս պարագային մէջ. իբրեւ հայր ու մայր, իբրեւ փորձառուք և խելահաս: Վասնզի բազում անգամ տեսնուած է. անցելոյն և ներկայն մէջ շատ ասպնջոյցներ կան, որ թէ փեսայացու երիտասարդն և թէ կոյսն յովով անգամ կը վրիպին իրենց ազատական ու եռանդավառ ընտրութեան մէջ: Իսկ ծնողաց ընտրութիւնը դուն ուրեք կը սխալի և սորա պատճառը խիստ պարզ է. վասնզի թէ երիտասարդն և թէ կոյսն գրեթէ միշտ կրից բերմամբ և բուռն սիրոյ զգացումով կը տեսնան ու կը հաւանին և շատ անգամ աչքը կը դիւթէ զիրենք: Իսկ ծնողք ծանր խորհրդով ընդ երկար հետազօտութեամբ հազիւ ուրեմն կը հաւանին և կ'ընտրեն: Այլ ես կը խօսիմ այնպիսի ծնողաց համար, որ արդարեւ ընտանեաց գլուխ, բարի հայր և բարի մայր հանդիսացած են, և որ արթուն և աչալուրջ են, զիտեն լաւապէս որոշել իրենց զաւակաց ամուսնութեան բաղդն: Բայց շատ մեղադրանաց արժանի են այն ծնողք, որ կամ աչալուրջ և խոհական ընտրութիւն չունին և կամ այլ և այլ շահու և զազտնի հանգամանքներէ ստիպեալ իրենց զաւակները նոյն իսկ իրենց ձեռքով զոհ կուտան անյարմար

ամուսնութեամբ չխնայելով և չնախատեսելով ապագայ ընտանեկան արէտն:

Ամուսնական ընտրութեան մէջ առաջին զգուշաւոր պայմանն է, որ առանց արեւակցութեան լինի ինչպէս օրինադրած է Աստուածային օրէնքը և Յկեղեցւոյ հարց կանոնական սահմանը: Այս օրէնքը թէև կարծեն ոմանք թէ դրական է, կամ մարդոց մտացածին զիւտ. սակայն ոչ միայն բնական է, այլ և բանաւոր մարդոցն համար նուիրական և սուրբ է. նովաւ է, որ մարդոցն ազնուութիւնը կը բարձրանայ և կը զանազանի անազգի և խառնազոյգ անասնոց կարգէն և քաջառոյգ կը բեղմնաւորին ընտանեկան պարտիզին մատաղատունկ ծառերը: Արեւակցական ամուսնութիւնը ոչ միայն Յկեղեցւոյ օրինաց բարոյապէս հակառակ է, նաև բնապէս վնասակար է ազնուասերունդ ընտանիք կազմելու. և առ այս միաձայն կը վկայեն հին և նոր աշխարհ, տգէտ և իմաստունն առհասարակ. և արդի ժամանակիս քաջափորձ բնագէտներ և բժիշկները փորձով կ'ապացուցանեն ազգակից ամուսնութեան չար հետեւանքները:

Որչափ անբարի է մեր ժամանակը, յորում այս վսեմ օրինաց զիրը սկսեր է հետզհետէ եղծանիլ և հին զեղծմունքն օր ըստ օրէ կը

բաղմանայ ազգին մէջ, զոր վերջացուց Մեծն Ներսէս, և տաժանելի աշխատութեամբ հաղիւ հաղ կարկատեց այդ օրինաց ցանկը: Այլ զիտե՛ս, ուշիմ ընթերցող, թէ հօգ էին Հայոց ազգի կարգէն այդ Աստուածադիր ցանկ խրամատող ձեռք. հասարակ ժողովուրդ չէր, ազքատ ընտանիք չէին. հապա Հայոց նախարարներ, և իշխանազուն ընտանիքը. որք առանց ակնածութեան կը հետեւին Յկեղեցւոյ սահմանադրութեան դէմ և հայրապետին հովուական դաւազանը խորտակելով՝ կ'ամուսնանային. զաւակները կ'ամուսնացնէին մերձաւոր ազգախառնութեամբ, և սորա պատճառը չէ թէ միայն իշխանական պերճութիւնն էր, այլ առաւել վատ ազահութեան նախանձը, որ յոհմական հարստութիւնը պահուի ու չժառանգէ զայն ժողովուրդին արժանաւոր զաւակը:

Ռատեցէք, ժողովուրդ Հայոց, այս եղծումն, որ այժմ ևս կը տարածի ազգին մէջ. ով է պատասխանատու. նոքա որ սոնքացեալ հպարտանալով իրենց զօրութեան վերայ կը ստահակին այս օրէնքին դէմը, չէ մեք եկեղեցւոյ պաշտօնեաներս, որ չկրելով մեր այն վեհ նախնեաց սաստող ու նախանձաւոր հոգին՝ անկարող կը լինիմք հսկել օրինաց ցանկին վերայ. այլ կը խոնարհիմք ժամանակի կեղծաւորու-

Թեան հետը և սորա անունը կը գնեմք խոհանութիւն, քաղաքականութիւն, ժամանակի պահանջման վարմունք, և մերթ ևս երբ յաջողի օրէնք ծանրագնով վաճառել, այդ ևս կը համարիմք մեզ համար պարծանք, գործունէութիւն և ազգին շահաբերութեան մի գիւտը: Երբ ապիկար հովիւներս դաւադանին իրաւունքը մի կողմ՝ գնելով՝ կը Բոյլտարեմք, որ գործունին այդ զեղծմունքները, դու միթէ իրօք կը սրտմտիս, ժողովուրդ Հայոց: Այո՛, պահ մի կը զայրանաս կը բամբասես կղերք՝ ցոյց տալով թէ օրինաց շատ նախանձաւոր ես. շուտ կ'անցնի քո այս զայրոյթ, դու յետոյ կը մեղմանաս ու կը մոռնաս առջի դատաստանդ ու կըսիսիս զմեզ և մեր օրինադանցութիւնը գովել, թէ ժամանակի ազատութեան համեմատ վարուեցաւ, թէ ազգասիրութիւն գործեց, հոգ չէ թէ օրինաց ցանկը փոքր ինչ քանդուեցաւ. ազգին նիւթական շահն ևս նկատել պէտք է և այլն: Թողունք այս դատաստանը ուրիշ անգամ տեսնալու, դառնանք ճառիս նպատակին վերայ:

Ամուսնական ընտրութեան երկրորդ պայմանն է համեմատութիւն երկուստեք կողման հանդամանաց, համեմատութիւն հասակ առ հասակ, համեմատութիւն վիճակ առ վիճակ,

համեմատել պէտք է նաև երկու ամուսիններու բարքն ու վարք և երկու անմեքձաւոր ընտանեաց կեանքն ու յարմարութիւնը: Ամենայն զգուշութեամբ երկուստեք կողմէն նախապէս զուգակշռել պէտք է այս կարեւոր հանգամանքները ու սոյնպէս հաւանութիւն տալ իրարու: Ապա թէ ոչ՝ շատ անգամ ինչպէս յաճախ կը տեսնամք ընտանեկան կռիւներ, բաժանումներ, անյարմար ու անպատշաճ խնամութենէն յառաջ կուգան ու կը խանդարեն ընտանեկան հանդարտ ու խաղաղ վիճակը: Այս դժուարին ապագայէն ազատելու համար, նոր խնամի եղող ընտանեաց պարտիքն է, որ չմոռնան երբեք համեմատութեան չափն ու ճշտութիւնը, դիտնալով թէ բովանդակ տիեզերքը համեմատութեան չափով կը կառավարուի: Որչափ անբնական է և մեծ խիղճ, երբ բռնութիւն կամ հրապոյր և կամ թէ շահ կը ջանան իրարու հետ պատուաստել երկու ամուսինները, որ մին դալար նորատունկ է և միւսն հինաւուրց հաստացեալ ծառ, որ աշնան մօտ է, իւր տերեւներ դեղնած պիտի թօթափին, բունը փտած է, և ստեղունք գօսանալ սկսած են: Օրհնեալ լինին մեր եկեղեցւոյ սահմանադիր Հայրերը, որ օրինօք հաստատել են կոյս ընդ կոյսի, այրին ընդ այրւոյ: Ամուսնութեան այս հա-

մապատշաճ օրէնք դեռ մեր հայրենի զաւառ-
ներէն շատերը երկիւղածութեամբ կը պահեն:
Իսկ Պոլիս և ուրիշ ծովեզերեայ քաղաքները
այդ օրէնքը իբր հին ու անպէտ համարելով
բարձի թողի եղած է ժողովուրդէն և միան-
գամայն եկեղեցւոյ հայրերէն:

Եթէ մէկն յառաջ բերէ, եթէ որ կտրիճ
նորապսակ երիտասարդի մը ամուսին մեռնի
տարածամ, նա պարտաւոր է մի այրի կնոջ
հետ ամուսնանալ:

Այդ հարցմանն՝ ես ալ մի հարցումն յա-
ռաջ բերեմ, եթէ նոյնպէս ապաժամ մեռնի
փեսայն՝ այրի մնայ իւր հարսն, որոյ կեանք
նոր բացուած դարնան պէս դեռ ծաղկահասակ
է, կ'աղաչեմ, որ խօսիս ինչ է քո արդար դա-
տաստանը, դու որ խիղճ կ'ընես նորատի փե-
սային համար, նոյն խիղճ չե՞ս զգար նորա-
ծաղիկ հարսին համար և կ'ուզե՞ս որ նա
անամուսին, անպտուղ սեւքօղ երթայ մինչև
ի գերեզման: Եթէ փեսայն կ'անձկաց որ դար-
ձեալ կոյս ամուսին մի առնէ կամ ինքն կու-
սին փեսայ լինի, արդեօք այրի հարսն իրա-
ւունք չունի այդպէս անձկանալ. բիւր անգամ
երջանիկ կը համարի զինքն, եթէ բախտաւո-
րի. թող կոյս փեսային՝ զէթ այրի փեսային
ամուսին լինել: Մեծ զրկանք է այս կանանց

սեռին, մեծ ոճիր է տառապեալ այրիներուն,
այլ ո՞վ կը լինի նոցա համար իրաւարար դա-
տաւոր, քանի որ աշխարհիս դատաւորները
այր մարդիկ են: Խօսքիս միտքը չլինի թէ խե-
ղածիւրեա, մտադիր ընթերցող, ես չեմ ասեր,
որ կիները դատաւորական աթոռ նստին, այլ
ասել կ'ուզեմ բանին ճշմարտութիւն, որ ալե-
ւոր դատաւորները, այս դատաստանին մէջ
աչառելով կը վարին, և այս բարոյական հա-
րըստահարութիւնը տակաւին պիտի ծանրա-
նայ շատ մանկամարդ կիներուն վերայ, քանի
որ ժամանակ յոռի ազատութեան զեղծմունք-
ներ կը յաւելու:

Հարսնընտրութեան կարեւոր պայմանները
այսչափ միայն չիշելով՝ խօսինք այժմ՝ Նշանա-
դրութեան խորհուրդին վերայ, որ հանդեր-
ձեալ պսակին նախ-օրհնութիւնն է. զոր կը
կատարէ Եկեղեցին հանդերձ վկայներով, ցոյց
տալով հրապարակաւ թէ խօսեցեալ կոյսն նշա-
նեցաւ մի երիտասարդի համար, այլ ևս ոչ ոք
իրաւունք ունի ուրիշի համար խօսել կամ
նշան տալ:

Նշանդրութեան խորհուրդ շատ հին աւան-
դութիւն է, և կը տեսնամք զայն նահապե-
տական ընտանեաց մէջ: Աբրահամ նահապետ
իւր հաւատարիմ Նղիազար ծառայն ի Սառան

կը շրկէ իւր հայրենի ազգատոհմին տունը, որպէսզի Խահակայ որդւոյն համար հարսնախօս լինի: Տէր կ'առաջնորդէ հաւատարիմ ծառային, Խառանու ջրհորին գլուխ կը գտնէ պարկեշտ Ռեբեկայն, հոն Եղիազար կը հաւատաց թէ կոյսն ըղձակաթ է իւր փեսային. այլ ևս չսպասեր ծնողաց հաւանութեան. իսկոյն կը նշանէ դնելով մատնին ի մատն և ապարանջաններն ի բազուկ, որ ի կողմանէ փեսային կ'ուղերձի առ հարսն իբրեւ ի նշան հաւանութեան և սիրոյ: Այս ընտանեկան պարզ ու անկեղծ սովորութիւնը, որ Աբրահամէն յառաջ թերեւս Նոյի ընտանիքէն սկսեալ մինչև ցայսօր աւանդաբար հասած է:

Երանի թէ մեր հարսնախօսք Եղիազար ծառային պէս հաւատարիմ լինէին, առանց կեղծելոյ, առանց նենգելոյ, առանց ո՛ր և իցէ խարդախ միջոցներ ի գործ դնելոյ՝ սրտի պարզութեամբ կատարէին այդ զգուշաւոր պաշտօնը, որ ընտանեկան միութեան առաջին կապն է, զոր պէտք է ամենայն հաւատարմութեամբ և լի սիրով ամրապնդել:

Նշանդրութենէն յետոյ՝ նշանուած կուսին սուրբ պարտիքն է, իւր աչքի խանդակաթ սէրը դարձնել միայն Նշանի մատանուոյն վերայ. յիշել, միշտ յուշի պահել թէ ինքն նշա-

նուած է, հարս պիտի լինի. այլ ևս չի կայ աշխարհիս վերայ իրեն համար ուրիշ ոք բաց իւր փեսայէն, որոյ միայն պէտք է նուիրէ իւր մաքուր կուսական սէր:

Այս պարտիք փոխադարձական է, ոչ միայն հարսին համար, այլ և փեսային. որ թէպէտ ինքն աւելի ազատ է, ազատաբար կը շրջի ամենուրեք հրապարակի մէջ, այլ պէտք է փակէ իւր աչքը, ամիսփէ իւր միտքը, պահէ իւր սրտին ամբօթութիւնը և ոչ զոք տեսնալ ուղէ բաց իւր նշանած կուսէն: Նա թէպէտ չունի մատանի յուշարար, ոսկի և ադամանդ. մատանին իւր հզօր սէրն է, որով կը կապէ նա իւր անձկալուոյն հետը, մահ և աշխարհ կարող չեն զայն քանդել, եթէ չքանդէ իւր ձեռք և մերթ ևս նենգաւորին դաւ:

Արեւմտեան քաղաքակիրթ ազգաց մէջ իբրեւ ընտանեկան սովորութիւն՝ թոյլատրուած է. նշանուած կոյսն և երիտասարդն ամուսնութենէն յառաջ կարող են իրարու հետ յաճախ և ազատաբար տեսնուիլ, խօսիլ և զբօսնուլ ընկերութեան մէջ և առանին: Պոլսոյ և ուրիշ մի քանի քաղաքաց մէջ ևս մտեր է այդ ազատ վարմունքը և հայ ընտանիքն ևս սկսած են սոյն ազատութեան փափաքիլ: Սակայն այսպիսի ազատ վարմանց ու տեսու-

Թեանց մէջ, կատարեալ կրթութիւն և դաստիարակութիւն պէտք է, առաւել ևս կրօնի երկիւղածութիւն և պատկառանաց շնորհը:

Թող չպարծի արդի աշխարհ թէ իւր ուսեալ և կրթեալ զաւակները Յակովբ նահապետի չափ ժուժկալութեան շնորհ ունին. որ եօթն տարի ամբողջ իւր նշանած ու սիրեցեալ Ռաքէլին համար հովուական ազատ կեանքով ժուժկալեց Խառանու արձակ դաշտերուն մէջ: Այս պարզ հովուին սքանչելի ժուժկալութեան վերայ չգիտեմ արդի ազատավար երիտասարդութիւնը ինչ դատաստան կ'ընէ. կը զարմանայ, թէ ծաղր կ'արձակէ որ Յակովբը ապուշ ու անզգայ մարդ եղեր է:

Իսկ մեր հայրենեաց այլ և այլ զաւառներու նախնական սովորութիւնք մանաւանդ քաղաքներու մէջ դժուարութեամբ կը թոյլատրեն այդ ազատ վարմունքը: Բայց շինական կեանքի մէջ բնապէս և առհարկի ազատ թողուած է թերեւս նահապետական դարէն ի վեր: Վասնզի գեղերու փոքր վիճակ, դաշտային ազատավայր կեանք և աշխատութիւն միշտ կը ներեն, որ գիւղի աղջկունք բացերեւ խառն շրջին երիտասարդաց հետ, որոց համար գիւղական պարզ կեանք դաշտեր, լեռներ, աղբիւրներու գլուխները կը համարուին իբրեւ հասա-

րակաց պարտէզ, ուր ընկերաբար կը վարին կը տեսնուին և կը խօսին. միայն թէ նշանուէլէն յետոյ՝ կոյսն պարտաւոր է իւր պատկառանաց քօղով ծածկուիլ միշտ ի պատիւ փեսային. և միանգամայն ցոյց տալով թէ ինքն նուիրեալ է և այլ ևս ազատ չէ:

Բայց դարձեալ գիւղական պարզ ընտանեկան կեանքն ևս ազատ չէ պատահական զեղձմունքներէ. ուր մերթ ընդ մերթ առեւանգութիւնք կը լինին. որոց ըստ մեծի մասին պատճառը ծնողաց խստասիրտ յամառութիւնը և ընծայասիրութեան բաղձանքն է, որ շատ ու զանազան պարզեւներ կը պահանջեն փեսային կողմէն, որով միայն կը զիջանին և կը հաւանին իրենց աղջիկը տալ: Եւ երբ այս վատ սակարկութիւն չի յաջողի և միւս կողմէն երբ կոյսն ու երիտասարդը սրտիւ կապուած են իրարու հետը, անշուշտ սէրը կը յաղթահարէ և առեւանգութեան առիթ կուտայ: Այս պարագային մէջ որչափ որ առեւանգող երիտասարդը մեղադրանաց արժանի է, այլ առաւել մեղապարտ կը համարուին աղջրկան ծնողքը, որ իրենց ազատ զաւակը իբրեւ գերի ստրկաբար ի վաճառ կը հանեն ոտնհարելով մարդոցն և սիրոցն պատիւը. որոց թանգ և արժանաւոր զինը՝ միայն փեսային բարո-

յական արժանիք և սերն է և ոչ թէ ուրիշ նիւթական վճարք:

Կարգն եկաւ, չի մոռնանք. խօսինք նաև Պոլսոյ և ուրիշ քաղաքաց ընտանեկան այս նորամուտ, օտարութեամբ և վատթար սովորութեան վերայ. որոյ սակարկութեան եղանակն առաւել պարսաւելի է: Վասնզի անդ երբ դաւառացի զիւղական ընտանիքը հարսնախօսութեան մէջ իրենց աղջիկները ի վաճառ կը հանեն, աստ քաղաքակրթութեան մէջ բնակող ընտանիքը՝ երիտասարդները ի վաճառ կը հանեն: Ձեզ հրաւէր կը կարդամ աղգի դատաւորները, դատեցէք ու վճռեցէք. այս երկու վաճառահանութեան եղանակէն զորն է առաւել վատթարագոյն. երկուքն ևս հաւասար ստրկութիւն չէ: Սակայն շինական ընտանիքը, իւր ռամկավարութեամբ հանդերձ թերևս արդարանայ քաղաքակրթութեան առաջ. որ կնոջ պատիւ և արժանաւորութիւնը բարձրացոյցողոցէ բնապէս զգալով այս զիւղացի ժողովուրդը թանկագին վաճառել կ'ուզէ զայն: Իսկ մեր քաղաքակիրթ ընտանիքը երբ երիտասարդները ի վաճառ կը հանեն ինչ միտք ու նպատակ ունին. արդեօք այնպէս կը համարին թէ այր մարդ առաւել բարձր ու թանկագին է, յառաջ բերելով այն բանը՝ թէ Պո-

ղոս գնահատեր է. այր մարդը՝ գլուխ կնոջ անուանելով. անշուշտ գլխոյն պատուականութիւն բարձր է, պէտք է մեծադնի վաճառել: Երանի՜ թէ այդպէս լինէր, այր մարդիկ ծանչնային իրենց նախապատուութեան պարտիքը, ծանչնային աճուսնական սիրոյն անգին արժանաւորութիւնը և զայն չփոխէին նիւթական դրամին և ընչից հետը:

Այլ գիտեմ ես, ձեր նպատակն այդ չէ, ո՛վ դուք շահավաճառ ընտանիք. կ'աղաչեմ մի՛ զայրանայք, թէ այս անուանով կը կոչեմ զձեզ. շահագիտութիւն հրապարակի վաճառանոցէն ելաւ և ձեր սիրտը մտաւ, աճուսնական սէրը մեռցուց. աճուսնութիւնը առևտուրի փոխեց. դուք օրիորդին չափազանց օժիտներով կամ սակարկեալ գումարով և այսպիսի անարդ ու նուաստ միջոցներով կ'ուզէք ձեր որդւոց ապագայ կեանք պատրաստել: Մեր իմաստուն նախահայրը միայն մի անօժիտ կին բաւ համարեց իբրև իւր կենակից ընկեր և զայն բարոյական կեանք կոչեց: Դուք Աստուծոյ այս պարգեւած կեանքը շատ չհամարելով՝ կ'ուզէք որ կնոջ բերած նիւթական կեանքով պարիք. կ'ուզէք որ կինը իւր հաց, իւր հանդերձը, իւր հայրենի տնէն բերէ: Վա՛շ, որչափ շատ զոհ կը լինիք եթէ իւր էրկան համար մեծա-

զուամար դրամագլուխ մի ևս հետը բերէ և նուիրէ. հոգ չէ թէ սիրտ և սէր չնուիրէ. հոգ չէ թէ կրթութիւն և կնոջ վայելուչ արժանաւոր ձիրքերը չունենայ:

Թողում ձեր ծնողքը, ուղղակի ձեզ հետ խօսիմ. ո՞վ դուք ամուսնացող երիտասարդք Հայոց, չգիտեմ ձեր հայրեր, մայրեր և ընտանիքը, ձեր ամուսնութիւնը շահավաճառութեան միջոց կը համարին, և բարւոք կը դատին առանց ձեր քրտանց՝ ձեր բաղդը պատրաստել, դուք կը հաւանիք, կը զիջանիք և կը նուաստանայք այնչափ, որ կնոջ հացով ապրիք, կնոջ շնորհիւ ընկերութեան մէջ պատիւ ունենաք և յայնժամ պարծի կին թէ ես հարստացուցի զայրս և այլն:

Եթէ ասէք թող մեր կիները մեզ հարըստութիւն բերեն, թող նոցա բարոյական արժանաւորութիւնը պակաս լինի, այդ հաշիւը ներկայ աշխարհիս մէջ աւելորդ է, մարդիկ ինչպէս կ'ուզեն թող դատեն:

Եթէ այսպէս, ուրեմն ցոյց կուտաք, թէ պարտուց և իրաւանց կշիռ չունիք, պատուոյ զգացումն չունիք, արութեան վայելուչ մեծանձն ոգի չունիք: Յոց կուտաք նաև թէ անգործ էք, անարուեստ էք, անվաստակ էք. պարապորդ կը շրջիք, բաղդի միայն սիրա-

հար էք. հայրենի արհեստները կը մերժէք, ցածութիւն կը համարիք. որպէս թէ մոքով, կրթութեամբ բարձրանալով ազնուացած էք. երկաթագործի, կօշկակարի և դերձակի խանութէն անցնիլ չէք ուզեր. դէպ ի Բարձր դուռը կը հայիք, կառավարութեան պաշտօնները կ'ուզէք. դոյզն քրտինքով ամսական ստանալ կը բաղձաք. չտեսնալով նոցա վիճակը, որոց կեանքն և սկզբունքն այդ է միայն: Աամ գէթ զիջանելով վաճառականութեան և կամ գրագրութեան կը ցանկայք: Բարի է ձեր այս ցանկութիւնը, միայն թէ դրամագլուխ կը պակսի:

Արդեօք սորա համար դուք ամուսնութիւն կը սիրէք. թերևս այդ միջոցով կարենաք մի դրամագլուխ ձեռք բերել. երանի թէ կարենայիք զայն իմաստութեամբ ի գործ դնել, երանի թէ բաղդի այն կորստական հրապարակը մոռնայիք, ընտրէիք միայն հասարակաց շահավաճառութեան վաստակը, ինչ որ արդար և ապահով է:

Երիտասարդք Հայոց, դուք սովորական խօսք մի ունիք, զոր յառաջ կը բերէք իբրև իրաւացի փաստ. ուստի տրտունջ բառնալով կ'ըսէք. թէ մեք հարսնցու օրիորդներէն որչափ հարստութիւն պահանջեմք, այդ դարձեալ նոցա տարապայման պնասիրութեան համար է. այլ

քննենք արդ թէ պճնասիրութիւնն ևս որո՞ց համար է: Փաստաբանող կիները քաջ պատասխան կուտան, թէ մեր պճնասիրութեան պատճառը՝ միայն մեր վայելչասէր բնաւորութիւն կամ խաբուսիկ նորասիրութիւն չէ, ինչպէս կը կարծուի, այլ առաւել այր մարդոց աչքին հաճոյականութիւնն կը վարէ զմեզ. միշտ արտաքին պճնասիրութեան կերպերով հաճոյանալ: Ուրեմն յայտ է թէ դուք ևս հրապուրուած էք և իրօք կը սիրէք պճնասիրութեան կերպերով հաճոյանալ:

Ուրեմն յայտ է թէ դուք ևս հրապուրուած էք և իրօք կը սիրէք պճնասիրութեան ցոյցերը. միթէ կիներն ապօւշ են, փորձել չգիտեն: Ապա թէ ոչ իշխանութեան կշիռը ձեր ձեռքն է. չափ ու սահման դրէք, դուք այր մարդիկ էք. կնոջ տիրական գլուխ էք, հեղինակութիւն ունիք, հանձար ունիք, ուսեալ էք, կրթութեամբ կը պարծիք. շահավաճառութիւն, վաստակ, գանձ, տնտեսութիւն, ամէն բան ձեր կամաց ձեռքն է. աշխատեցէք, հասկցուցէք թէ ունայնասիրութիւն է, կարճմտութիւն է, սնոտի մսխանք է, տնաւերութիւն է, վախճանը չքաւորութիւն է, և ի վերջոյ ընտանեկան բարեկեցիկ կեանքն ու երջանկութիւն կը բառնայ և այլն:

Հասկցուցէք նաև թէ կնոջ ճշմարիտ փառքն ու զարդն արտաքին փայլող ու մաշածոյ հանդերձին վերայ չի կայանար, այլ առաւել նորա ներքին ոգւոյ արտափայլող գեղեցկութեան վերայ. որ է համեստութիւն, անկեղծ ամուսնասիրութիւն, հաւատարմութիւն, երկիւղածութիւն, հնազանդութիւն, զաւակաց դաստիարակութիւն, տանտիկնութիւն և տնտեսող խնայողութիւն և այլն: Յոյց տուէք թէ առաքինի կնոջ նկարագիրն այս է, և իսկապէս այս է միայն նորա ճշմարիտ գեղեցկութեան փառքն, որ ոչ կ'եղծանի և ոչ ծաղկի նման կը թռում:

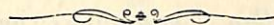
Իսկ եթէ տակաւին չհամոզուին կիները, դուք անպարտ էք. թողէք, ձեռնթափ եղիք, թող նոքա ունայն զարդին և գեղխութեան հետն ամուսնանան, որոց անձնատուր եղած են սրտով ու հոգով:

Այլ դուք սպասեցէք, երիտասարդք Հայոց, ժամանակ բերաւ այս գեղխութեան օրերը, ժամանակ դարձեալ պիտի բերէ զգաստութեան օրերը. յորում դուք և կիները պիտի սթափիք առհասարակ այս նոր խելագարութենէն, և անազան ուրեմն պիտի ծանչնաք, ձեր անցելոյն յորի ընթացքը և պիտի զիտնաք թէ ճշմարիտ ամուսնութեան պայմանը սէրն է,

որ սերտ կը կապէ երկու ամուսնեաց սրտերը ի միութիւն. աղամանդ, ոսկի և այլ հարստութիւնները կարող չեն պինդ պահել այդ սուրբ կապը, երբ դրանք սպառին՝ իսկոյն կը քանդուին այն ամէն կեղծեալ կապերը, որ կամ վեսացին ճոխութիւն և կամ հարսին հարուստ օժիտները կը կապեն: Ես տեսայ Հայոց Պատրիարքարանի դատարանին մէջ և կը վկայեմ այսօր թէ այդպիսի կապերը որչափ զիւրախդելի են: Վասնզի երբ ամուսնական սէրը՝ նիւթին վերայ հաստատուի, նիւթը կը սպառի, սէրը տեղի կուտայ, իսկ երբ բնական պարզ և ճշմարիտ սիրոյ վերայ հաստատուի, մինչ ի զերեզման անշարժ կը մնայ միութեան շէնքը, և ոչ երբէք սպառելով կը չքաւորի սիրոյ հարստութիւնը: Երջանիկ են այդ սիրոյ միաւորեալ ամուսինքը, որ իրենց ընտանեկան կենաց հիմն՝ միայն սիրոյ վիմին վերայ կը հաստատեն, իմաստութեամբ խորհելով՝ թէ այդ կենդանի սիրոյ հիմն է, որ կարող է միայն անկործանելի հաստատուն պահել ընտանեկան կեանքին երերուն շէնքը՝ աշխարհիս հողմերուն և հեղեղներուն բաղխման առաջ:

Բաւ համարելով այսքան՝ կ'աւարտեմ հարսնախօսութեան ծառը, կը յորդորեմ զձեզ և կ'աղօթեմ ձեզ համար, երկտասարդք և կու-

սանք Հայոց, որ դուք զգաստութեամբ խորհիք. դառնայք ներկայ կորստեան ճանապարհէն, ի բաց թողուք արտաքին նիւթական կապերն. ճանչնաք ամուսնական սիրոյ բարձր խորհուրդը. և միայն եկեղեցւոյ պատուիրանին համեմատ սուրբ սիրով կապուիք. զոր կ'ամրապնդէ Աստուծոյ բանին հզօր ձեռքը, որով միայն կապեց դրախտի ընտանիքը:

Ը.

ՀԱՐՍԱՆԻՔ

ԵԻ

ԽՈՐՀՈՒՐԴ ՊՍԱԿԻՆ

ՀԱՐՍԱՆԻՔԸ՝ պսակի սուրբ խորհուրդին հրապարակական ու հանդիսաւոր արարողութիւնն է. և շատ վայելուչ է՝ թէ որ ասինք մարդոցն Նոր Կենաց մուտն և տօնահանդէսն է. ուր կը համախմբին շնորհաւոր ուրախակցութեան համար ազգականք, բարեկամք ու զրացիք: Այս մարմնաւոր խմբին հետը կը խմբակցի Եկեղեցւոյ հոգեւոր խումբն. և իւր օրհնութիւն տալով կ'օրհնէ թագաւոր փեսային և թագուհի հարսին պսակը և Աստուածային օրհնութեամբ կը նուիրագործէ երկու ամուսնացեալոց զաշնադրութիւնը, զոր ի մի մարմին զուգելով երկու լծակից ամուսինները՝ կը յայտարարէ թէ այսուհետեւ ամբաժանելի են: Միայն քահանային ձեռք չէ, որ կը կապէ զպսակն. այլ պէտք է

հաւատալ թէ Աստուած դրախտին վճռով միացուց զիրենք. մարդ կարող չէ բաժնել մինչև ի մահ և գերեզման: Այս խորհրդական դաշնագրին վերայ իբրև վկայ ձեռն կը դնեն. Խաչն իւր թևով, Աւետարան իւր բանիւն, պաշտօնեայք օրհնութեամբ և սոցա հետ ժողովուրդը միաձայնելով կը գոչէ՝ ամէն, եղիցի՝ եղիցի:

Դաւիթ իւր սաղմոսին երգը հարսին ականջ նուագելով՝ կը հրաւիրէ զինքն ի տուն փեսային. «Ա՛հա դուստր և տես, խոնարհեց՛ զուկն քո, մոռն գթողովուրդ քո և զտուն հօր քո, զի ցանկացաւ թագաւոր գեղոյ քոյ»: Իսկ Սողոմոն իւր բարձրախորհուրդ երգով բառեւ կուտայ փեսային առ հարսն. «Ահաւսիկ կաս, գեղեցիկ մերձաւոր իմ. աչք քո ազանիք. բնց ի լուսթենէդ քումմէ»:

Եկեղեցին այսպէս աւարտելով պսակին մեծ խորհուրդը, այնուհետեւ ներելով կը թոյլատրէ որ հարսնեւորք սկսին իրենց պարերգութիւն և թմբուկը: Այդ ևս առանց նշանակութեան չէ. զոր վայելուչ կերպիւ կը բացատրէ Շնորհալի Սուրբ հայրապետ իւր Ընդհանրական թղթոց մէջ. թէ հարսանեաց թրմբուկն բարձրագոյնելով ձայն կուտայ լսող ժողովուրդին ու կ'իմացնէ, որ հարսանիքը խա-

ւարին տակ ծածկուած գաղտնի չարութիւն չէ. այլ Եկեղեցւոյն առաջ, լուսոյն առաջ, հրապարակի մէջ, անպատրուակ ճշմարտութիւն է: Ահաւասիկ և մէք մեր ուրախութեան թմբուկը զարնելով իբրև մոնետիկ բարձրաձայն կը քարոզեմք. թող լսէ ու տեսնայ բոլոր ժողովուրդը: Վասնզի ամուսնութեան զաւակները միայն ծնողաց սեպհականութիւն չէ, այլ և ժողովուրդին իրաւունքն է, յիշէ ու ճանչնայ իւր նորածին անդամները. թէ արդեօք հարազատ ծնունդ են նոքա սուրբ և պարկեշտ ամուսնութեան: Եկեղեցւոյ և ժողովուրդին զաւակները պէտք է սուրբ ամուսնութեան յայտնի դրոշմն ունենան. և ժողովուրդն այդ իսկական դրոշմով ճանչնայ իւր զաւակները. ապա թէ ոչ, ոչինչ զանազանութիւններ չէր լիներ պոռնկորդւոյն և սուրբ ամուսնութեան ծնունդներու մէջ:

Կը խորհիմ թէ աշխարհիս ուրախութեան այլ և այլ մեծամեծ հանդէսները, կարելի է համեմատել հարսանեաց ուրախութեան հետը: Ոչ թագաւորաց թագադրութեան աշխարհախումբ հանդէսը, ոչ պալատներու և իշխանաց մեծակոչ խրախճանք, և ոչ ևս ժողովրդոց դասին զուարճական խնճոյքները արժանի են համեմատելու: Ես այնպէս կը համարիմ թէ հար-

սանեաց սոսկ մի թմբուկը՝ Խաչական նուազներէն ուրախարար է. և շինականի փեսայն՝ բարձր է թագապսակ թագաւորէն: Վասնզի աշխարհիս այլ ամեն ուրախութիւնք միայն զրաւական զբօսանք են մարդոյն ունայնասէր մտաց; յորում պահ մի հաճոյք, հրճուանք, փառք կը զգայ. այլ երբէք չանցնիր սրտի ցանկութեան անհուն բաղձանքը՝ դարձեալ կուգայ և կը տիրէ մեղամաղձիկ տխրութիւնը:

Իսկ հարսանեաց ուրախութիւնը իւր սուրբ նպատակով հանդերձ՝ մարդոյն կենաց համար տիրապէս կեանք է և ուրախութիւն. զի միոյն մէջ կեանքը իւր անչափ ցանկասէր տենչանքներով վերջապէս կը մաշի և կը սպառի. բայց միւսին մէջ կեանքն անթառամ կը մնայ, և Եկեղեցւոյ պարտեզ իւր նորաբոյս ծաղիկներով կը ծաղկազարդի: Թէպէտ մարդոյն կենաց աշուն կը հասնի և կը թօթափէ զայն գերեզմանի մէջ, ինչպէս դեղնած տերեւն ի ծառէն: Սակայն առաքինի մարդ, որ հարսանեաց օրհնութեամբ իւր տոհմական ընտանիք և սերունդը կենդանի կը պահէ՝ նա միշտ կ'ապրի և կենդանի կը մնայ. զի նորա կեանքը յաջորդաբար իւր զաւակներն կը շարունակեն:

Խօսինք այժմ հարսանեաց ուրախութեան եղանակին և պաշմանին վերայ: Ճշմարիտ է,

որ հարսանիքը ընտանեկան ուրախութեան մեծ օրն է. ով կարող է ասել, մի՛ ուտեր, մի՛ խմեր, մի՛ երգեր, մի՛ պարեր, մի՛ զուարճանար, զի այդ ամէն հարսանեաց ուրախութեան կարևոր պայմաններն են, միայն թէ չափով, կշռով և պարկեշտութեամբ լինին:

Երանի թէ ծնողք, որ հարսանեաց կազմութեան հանդիսադիր են և հարսնւորք, որ կամ ազգական և բարեկամ են առհասարակ՝ լաւ ծանչնացին հարսանեաց նշանակութիւն, պատիւ և նորա խորհրդական մեծութիւնը, որով թերևս մեծ զգաստութեամբ զգուշանացին անմեղ ուրախութեան հետը՝ մեղք չի խառնել: Եւ դու գիտես, ընթերցող, թէ ի՞նչ է այս մեղք, որ հարսանեաց մէջ գիտես թէ մարդիկ սովորած են գործել և մեղք չի համարել: Այս մեղքն է անչափաւորութիւնը ամէն վայելմանց մէջ, զեղխութիւն սեղանոց, զեղխութիւն այլ և այլ հանդերձանաց, զեղխութիւն արբեցութեան. և այլ այսպիսի զեղծմունքները, յորոց շատ անգամ կոխ կը ծնանի, և հարսանեաց տուն՝ սգոց տուն կը դառնայ. մերթ ևս երկու խնամիրերու նոր ընտանեկան ազգակցութեան կապը կը խզէ: Արբեցութիւնը միայն կոխ չի հաներ, այլ երբեմն ևս անհամեստ կերպեր և շարժմունք-

ներ յառաջ կը բերէ. զոր օրինակ անպարկեշտ խեղկատակութիւնք՝ ծաղրածութեան համար. անվայել և լկտի խենեշանքներ, որք առհասարակ պարկեշտութիւն և պատկառանք սիրող ընտանեաց համար պէտք է զգուշի համարուին. և խորշին այդպիսի կատակերգու հարսնւորներէն. որ հարսանեաց պատիւ և ընտանեկան ուրախացութիւնը՝ խաղ կը համարին. քաղաքավարութեան, վայելչութեան շնորհը կ'արհամարեն, և միանգամայն գայթակղութիւն կը լինին պարկեշտ ընտանեաց և իրենց մատուղ զաւկներուն. որք բնապէս ծաղր կը սիրեն և միշտ հակամէտ են կատակով զբօսնուլ: Յոռի խեղկատակութիւնը միայն տղայոց համար հաճոցական խաղ կամ զբօսանք չէ. այլ առաւել տղայամիտ մարդկանց, որոց ճշգրիտ օրինակը կը տեսնուի թատրոններու մէջ. երբ ի վերջոյ զաւեշտական խաղ մի կըսկսի, ինչպէս ամէնքն ի միասին ծաղր կ'արձակեն: Զարմանալ պէտք չէ. զի մարդիկ յաւէտ ծաղու և կատակի կեանք կը սիրեն. քան թէ լուրջ, ծանր և զգաստ կեանք: Զմեղադրենք ժողովրդական ընտանիքը, թէ ոմանք իրենց հարսանեաց ուրախութեան օրը միայն դիպուածով այդ խեղկատակութեան զեղծմունքները կը սիրեն. երբ աշխարհիս պալատակա-

նաց, իշխանաց, ազնուականաց հաճոյական կեանքն խեղկատակութիւն է. սորա համար է խակ, որ խեղկատակ աղուէս ու կապիկ միմոսները նոցա դռները կը յաճախեն:

Խօսիլ չեմ ուզեր ինչպէս խօսեցայ ու գրեցի վերը, որ հարսանեաց տօնը լուրջ և անձայն լուութեամբ կատարուի. ոչ. Եկեղեցին ներելով կը թոյլատրէ, որ հարսանեաց մանկունք երգեն ու պարեն, մինչ փեսայն ընդ նոսա է, ինչպէս կը խօսի Յիսուս. միայն թէ Քրիստոնէական պարկեշտութիւն, ընտանեկան պատիւ և վայելուչ քաղաքավարութեան պարտիքները չմոռցուն, կարծելով թէ հարսանիքը՝ ծայրացեղ ազատութիւն և ուրախութիւն կը նշանակէ. որոյ վախճանը միշտ տրտմանիթ հետեանքներն են: Յաւով ու փորձառութեամբ կը խօսիմ. որ հարսանեկան չափազանցութիւնք՝ ոչ միայն թագաւորին թագն ու պսակ և քօղածածուկ հարսին պատկառանքը կը քամահրեն, այլ և Եկեղեցւոյ սուրբ խորհուրդի վեհութենէն չափնաճելով՝ առանց երկիւղածութեան կը վարին: Բաւ չէ այս, շատ անգամ ևս պսակադիր սուրբ տաճարի գաւթին մէջ Բաղդասարի արբեցութեան խրախճան կը կազմուի. արբեցողաց բարձրաձայն աղաղակնե-

քով՝ պաշտօնէից աղօթքին և շարականին օրհներգութեան ձայները կը խանդարուն:

Այս ուսմիկ և գոհակական վարմունքը գրեթէ քիչ ժամանակ յառաջ առհասարակ տիրած էր Հայոց այլ և այլ գաւառներու մէջ, բայց արդի ժամանակը բաւական չափաւորուած է և այս զգաստութեան շնորհը՝ յայտ է որ դպրոց և ուսմունքը իրենց լուսով փոքրի շատէ ծաւալեցին մեր ժողովրդոց վերայ. և ժամանակին անձկութիւնը պարտաւորեց Հայոց աղքատ ընտանիքը իրենց յօռի ընթացքը ուղղել, և թողուլ այն հին ու գոհակական սովորութիւնները: Թողուլ նաև եօթնօրեայ հարսանիքը, այն զեղխ ու շուայլ ծախքերը. որ միայն ուտելու և խմելու համար կը պատրաստուէին. հարսանեաց տօնը իւր ամէն լիութենէն կը դատարկուէր: Ո՛վ չի գիտեր թէ եօթնօրեայ հարսանեաց պատրաստութիւնը բաւական կը լինէր թերևս մի ընտանիք մինչև երկու տարի չափաւոր կեանքով պահել: Ես չեմ չիշեր մեր գաւառացի ազգայնոց թէ քաղաքացի և թէ գիւղացի ընտանեաց այն մասն, որ պարտքով հարսնիքը կ'ընեն. պարտքով այդ անպէտ ծախքերը կը հոգան. կ'անցնի հարսանիքը, և ուրախութիւնը կը տեւէ մի փոքր ժամանակ, և ահա փեսայն կը պարտաւորի

Թողուլ ընտանիքը և նորահարսին ամուսնական քաղցր սէրը՝ երթալ ի պանդխտութիւն, հոգալ իւր պարտքը և միանգամայն խեղճուկ ընտանեաց պարէն հայթհայթել: Երկու պսակաւորաց համար այս միջոցն քանի՜ դառն ու դժուարին է. փեսայն իւր պանդխտութեան մէջ, հարսն իւր սեւաքօղ առագաստին մէջ. սրտամաշ անձկութեամբ օրերն կ'անցընեն. որոց կեանքը լի է ամենայն դառնութեամբ. մանաւանդ երբ պանդուխտ ամուսին իւր պարտիքը կը մոռնայ, և իւր վշտացեալ կինը հացի կեանքէն ևս կը զրկէ, սիրոց կեանքը զլանալէն յետոյ: Եւ չեմ ուզեր այս կեանքին դառնութիւնը իւր ամէն մասերով նկարագրել. այլ կը թողում աչլում տեղուջ զորս տխուր պատկերը հանել. կը թողում նաև որ մեր պանդուխտ եղբարքը այդ կեանքին դառնութիւնը ինքնին ճաշակելով զգան, խղճան ու ճանչնան իրենց ամուսնական սուրբ պարտիքները:

Ժամանակ և ժողովուրդի զարգացումն համառօտեց եօթնօրեայ հարսանիքն թէ՛ գաւառաց և թէ՛ նոցն իսկ մայրաքաղաքիս մէջ. ուտելեաց և ըմպելեաց ընդունայն ծախսերը գրեթէ կը վերջանան հետզհետէ: Սակայն ժամանակն և անկատար ազատ քաղաքակրթու-

թիւնն՝ զեղխութեան և շռայլութեան ուրիշ մասերը աւելի բազմապատկեց, հանդերձի և նորասիրութեան այլ և այլ պերճանքները. ոսկեկերտուած, ադամանդեայ և այլ մեծազին քարերով մատանի, պսակ, ոսկեղթայ մանեակ և այլ Եւրոպական նորանոր զարդերը մոցուց մեր ընտանեկան կեանքին մէջ. որով շատ ընտանիք այդ ճոխ հանդերձանաց պատրաստութեան համար ձեռնթափ լինելով՝ կը կասին ամուսնական կեանքէն. որպէս թէ աղամանդ և ոսկեզարդերը՝ ամուսնական կեանքին համար հացին չափ կարեւոր պիտոյք են:

Առաւել զարմանալին և ցաւալին այն է, որ հասարակ ժողովրդական ընտանիքն ևս այդ պերճանաց բաղձանքն ունին առանց կշռելոց իրենց չափն ու վիճակը, կը կարծեն թէ աղամանդ ու ոսկեզարդն անհրաժեշտ օժիտներ են հարսին, և թէ այս ինչ կամ այն ինչ հանդերձանքները պէտք են հարսանիք կազմելու համար: Այդ ապրուստի կարօտ ընտանիքը այնպէս կ'երևակայեն և կ'երազեն միշտ թէ՛ կօշկակար, երկաթագործ, դերձակ և արհեստաւոր ժողովուրդները կարող են աշխարհիս պալատականաց, հարուստ ազնուականաց հետը մրցիլ և նոցն պերճութեամբ ու կեանքով սպրիլ:

Մենք չենք մեղադրեր, գիտենք թէ մարդոց բաղձանքն ազատ և անզուսպ է, այլ ի՞նչ օգուտ ունի այդպիսի բաղձանաց ձգտումն. երբ զմարդն բուն կեանքի հացէն և ամուսնութենէն կը զրկէ: Ի՞նչ օգուտ ունին նմանապէս հարսանեաց պատրաստութեան այն մեծամեծ հոգերը, երբ ամուսնութենէն յետոյ ընտանեկան կեանքին վերայ բազում հոգերը կը յաւելուն, հացի աշխատաւորներն մարմնով մաշուելէն յետոյ՝ չարաչար հոգածութեամբ ևս հոգի և կեանք կը մաշեն: Եւ թէ հարցնես թէ ինչո՞ւ կը մաշիս, նա քեզ պատասխան կուտայ, թէ կին ածի, ամուսնացայ, ծախուց հաշիւ ծանրացաւ. վասնզի ձոխ հարսանիք արարի, Թրանսիական սեղան յօրինեցի, թողլով Հայոց գինին, Պօրտօյի շիշերով շատ կենաց բաժակները պարպեցին հարսնետոբէ, քսան տեսակ կերակուր և ուրիշ անուշեղէն համեմունքները պատրաստեցի և այլն: Թող այս, որչափ գումար վատնեցի՝ աղամանդի, ոսկեզարդուց և այլ կերպասեղէն զգեստուց համար: Ամբողջ դրամագլուխս գրեթէ ոչնչացաւ, երջանիկ պիտի լինէի՝ թշուառացայ:

Խեղճ նոր ամուսնացող երիտասարդը անագան ուրեմն կը զղջայ կրտորջանայ իւր ընդունացն ծախքերուն համար. երանի թէ նա-

խատեսութեամբ գուշակէր այդ օրը, իւր հարսանիք և այլ ամուսնական ծախքերը, ու չտեսնէր այդ նեղ ու դառնութիւն ապագայն. որ հարսանեաց ուրախութեան յաջորդող տխուր հոգածութեան կեանքն է:

Վերջ տանք հարսանեաց ճառին, և խրատ տանք ձեզ, Հայոց ընտանիք, նախատես ու սրատես եղիք. այդ չար ապագայն հարսանիքէն և ամուսնութենէն յառաջ գուշակեցէք. թողէք հարսանեաց զեղխութեան պէտքերը, թողէք զարդուց շռայլական պերճանքները, ճանչըցէք պատուական և սուրբ ամուսնութեան ճշմարիտ պայմանները. որ ոչ հարսանեաց մեծամեծ պատրաստութիւնքն են, ոչ ոսկին է, ոչ աղամանսն է և ոչ ևս շքեղ զարդերու ցուցամոլութիւնք: Դոքա իբրեւ փուշ կը հեղձանեն ամուսնացելոց ծաղկեալ սէրը: Մի հաւատաք նոցա, որք այնպէս կը կարծեն թէ կնոջ արտաքին շքեղ զարդը՝ կը յաւելու սէրը և կը զօրացնէ. ոչ, այդպէս չէ. փորձ և աշխարհ վկայ թող լինին, որ զարդն ու պերճանքը սէրը կը նուաճեն. սորա համար է որ շատ անգամ շատ ընտանեաց կեանքէն ծաղիկ սէր կը ցափի և կը թօշնի, երբ կնոջ զարդն ու պերճանք պակսին:

Ուստի աղօթել պէտք է այդպիսի ընտա-

նեաց համար, որ զգաստանան, ամուսնութեան
ներքին ու ճշմարիտ սէրը՝ արտաքին պաճու-
ճանաց հետ չի խառնեն. ստոյգ կշռելով և հա-
մեմատելով, որ զարդի պաճուճանքը ամուս-
նական անբիծ սիրոյն հետ երբէք կշիռ և
նմանութիւն չունի: Բիւր մեղադրանաց ար-
ժանի է այն կինը, որ կը դրժէ և կը մերժէ
զսէր, և զարդն առաւել կը խնդրէ: Իսկ բիւր
գովութեանց արժանի է այն կինը, որուն հա-
մար զարդ, պերճանք, աղամանդ, ամենայն
ինչ իւր ամուսին և նորա սէրն է և պատիւը:

Ուստի յորդոր կը կարգամ հայրաբար բո-
լոր ամուսնացելոց որ ի բաց թողուն ընդու-
նայն պերճանքներ, որ սեղանին հաց կը բառ-
նան, փոխանակ լիութեան չքաւորութիւն կը
տիրէ և այնուհետեւ կըսկսի խռովութիւն, վասն-
զի սիրոյ կեանք ամրապինդ պահելու համար,
միթէ մի գլխաւոր պայմանն ևս հացի կեանք չէ:

Թ.

Կ Ո Ջ Ո Ւ Մ Ն Հ Ա Ր Ս Ի Ն

Ե Ի

Փ Ե Ս Ա Յ Ի Ն

ԱՅՍ կոչումն սուրբ և նուիրական է,
Արարչին տիրական օրէնքն է, Դրախտի օրհ-
նութեան ձայնն է, երկու զուգակցաց միու-
թեան հրաման և հրաւերն է, որով զհարսն
ի մայրութիւն կը կոչէ, փեսայն ի հայրու-
թիւն:

Երկու պսակաւոր այս գորովալի և խոր-
հըրդական բարձր անունները նոր կ'ստանան,
և տիրապէս այն օրէն՝ երբ իրենց անդրանիկ
զաւակը աշխարհի կ'ընծայեն: Շատ յարմար է
թէ որ ըսենք, թէ այդ անդրանկածին պը-
տուղն է իւր ճնողաց կնքահայր և անուանա-
ղիրը, որ առաջին նուագ երբ լեզուն կը
բացուի և կը թոթովէ, իւր առաջին սիրա-
շարժ բարբառը՝ հայր և մայրն է: Չկան աշ-

խարհիս վերայ այլ անուանք, կամ զանազան վայելուչ և փառաւոր տիտղոսներ որ հաւասարին և համեմատին սոյն սքանչելի անուանց հետը: Թագաւոր, կայսր, իշխան, ժողովուրդ, ազգ և այլն. այս մեծափառ անուանք իրենց բարձրանշան տիտղոսներով հանդերձ, ցած ու նուաստ են՝ հայր և մայր սիրելի ու պատկառելի կոչման առաջ: Քանզի հայր ու մայր անուանքը՝ նախասկիզբն արմատ են այլ ամէն անուանց, թագաւոր, իշխան, ժողովուրդ, ազգ. հայր ու մայր փարելի անուանց ծնողական շառաւիղներն են. որ նոյն միացեալ արմատէն և երկճղի բնէն կը բուսնին և կը ափռին աշխարհիս վերայ:

Տես դու, թէ քանի յատկանիշ և խորհրդական նշանակութիւն ունին այդ աշխարհանազ անուանք. սէր, ծնունդ, կեանք, գորով, գգուանք, զուլթ, որդեսիրութիւն, խնամք և այլն: Երկու նորապսակ ամուսինք մինչ երբեմն իբրեւ զաւակ և սոսկ իրենց մկրտութեան անունով միայն կը կոչուէին, իսկ այժմ այդ անուանց վերայ կը յաւելուն նաեւ հայր և մայր կոչումն, զաւակ ծնանելով նոցա՝ ընկերութեան կեանքին մէջ կը բարձրանայ իրենց կոչումն և կը միանայ երկնաւոր Հօր հետը, որ տիեզերաց հայր և հեղինակն է, և որ զԱդամ հայր

և զԵւան մայր իբրեւ նախածնողք մարդութեան կանուխ ծնաւ Ղրախտի մէջ իւր նորատեղծեալ արարչութեամբ:

Ո՛վ, ինչ զարմանալի է. երկինք ու երկիրը ի միասին կը մշակեն ամուսնական և խորհրդական զրախտն: Երկնից Հայր երկնքէն կ'օրհնէ, սոքա երկրիս վերայ զաւակ կը ծնանին ու կ'աճին. այլ չգիտեն թէ որպէս: Լճուլեր, բնագետ, դու ևս չգիտես այն խոր ու անչափ օրէնքները, թէ ինչպէս մանուկ իւր մօր ջարդանդ կը նկարի ի մարդ և զձեռքն է, որ այդ չքնաղ պատկերը անհուն ձեւերու տիպով կը նկարէ: Ամենայն ինչ բնական է, բնական օրէնքով է կ'ասես, ու կը վճռես. որպէս թէ՛ այդ օրէնքները հրաշք չեն մեր տըղիտութեան առաջ. կամ թէ այդ յաւիտենական օրէնքներուն վարիչ չի կայ, օրէնք ինքնին կը հրաշագործէ: Ո՛չ, այդպէս չէ. դու ևս խոնարհիր հպարտացող գիտութենէդ, և մեզ հետ խոստովանիր ու հաւատա. միայն երկնից Հօր ձեռքն է, որ մանուկներու փոքրիկ հասակները ի վեր կը քարշէ. երկրի ծնողք կաթն ու հաց կուտան. երկնից Հայր բնաւորութեան լոյս և հանճարը. սոքա ձեռագործ ու շինովի հանդերձ կը պատրաստեն. իսկ նա բնական գեղով զարմանազան կը զարդարէ, սոքա մեծ աշխա-

տութեամբ ուսումն և զխտութիւն կ'աւանդեն,
և նա մանկան փափուկ ըղիղի մէջ խելքն
ու հանձար կը զետեղէ:

Ահա այսպէս երկինք և երկիր միանալով
մշտապէս կ'արարչագործեն մարդկութեան յա-
րատեող կեանքը. եթէ պահ մի դադրին դրախ-
տի ընտանեաց մէջ այս արարչագործող և մը-
շակող ձեռք՝ կեանքը կը մեռնի ու կըսպառի
մարդն աշխարհէս:

Այսչափ մեծ և այսչափ բարձր է հարսին
ու փեսային մայրութեան և հայրութեան կո-
չումն: Երանի՛ թէ մտախոհ լինելով ճանչնա-
լին թէ յոր կոչումն նուիրուած են, և թէ
ի՞նչ նպատակ ունի մարդոցն ամուսնութեան
կեանքը: Շատ ծանծաղամիտ ու կարճամիտ են
նոքա, որ կը կարծեն թէ ամուսնութիւնը
սոսկ մարդոց մի բնական սովորութիւն է,
սոսկ մարմնոց հաճոյք է, կամ խաղ ու զբո-
սանք և աշխարհիս շահավաճառութեան մէկ
հաճոյական ձևը. և կամ թէ բնաւ պէտք չի
կայ հայր և մայր անուան, աշխարհիս վերայ
սեպհական տուն և ընտանիք կազմելու. ամէն
բան անորոշ անխտիր թող լինի, զաւակները՝
ժողովուրդին համարուին, ժողովուրդ՝ մարդ-
կութեան, և մարդկութիւն առհասարակ աշ-
խարհիս վերայ ապրի այնպէս, ինչպէս անտա-

ռին մէջ անասունք և երկնից մէջ թռչունք,
որոց ոչ տուն, ոչ ընտանիք, ոչ տոհմական սե-
րունդ, ոչ սեպհականութիւն կան, և այլն:

Նուաստ անասնաբարոց և ամբարիշտ են այդ
մոլորամիտ մարդիկ, որ այդպէս կը կարծեն, կը
դատեն, ամուսնութեան, հայրութեան, մայ-
րութեան և ընտանեկան իրաւունքները ջնջել
բառնալ կ'ուզեն մարդկային ընկերութենէն.
այնուհետեւ այլ ևս զանազանութիւն չէր մնար
խօսուել մարդոց և անխօսուել անասնոց մէջ:
Այդ մոլար կարծիքը՝ մարդոց կեանքը բանա-
կանութենէն կը հանէ. ընկերութիւն կ'եղծանէ,
քաղաքակրթութիւն կը քանդէ. և կը թողու,
որ մարդը լոկ իւր զգայական հաճոյքով վարի
և ապրի:

Եթէ մարդոց կեանքը նուաստանար այդ-
չափ, չիմանային հայրութեան ու մայրութեան
պատիւ. չզիտնային թէ ի՞նչ է մարդոց կո-
չումն հոգւոյն անմահութիւն և բանականու-
թեան շնորհ, վաղ ուրեմն պէտք էր որ եր-
թային գտնէին առիւծին անտառը և աղուէ-
սին որջը. հարկ չէր մնար այլ ևս տուն շինել,
ընտանիք կազմել, քաղաք հիմնել, ընկերական
կեանք վարել և այլն. որոց վերայ փոքր ի շա-
տէ զրեցի Ամուսնութեան յօդուածին մէջ:

Երկու ամուսինք հայրութեան և մայրու-

Թեան կոչումէն յետոյ՝ ունին տակաւին իւրաքանչիւրը այլ և այլ կոչումներ և պարտիք. զորս կը թողու՛մ հետեւեալ գլխոց մէջ յառաջ բերել ըստ պատշաճի նիւթոցն. միայն աստ չեմ մոռանար յիշել, որ աչդ երկու նորապատուաստ Արմաւենիքը պէտք է ամենայն խնամով և անբիծ սիրով պատատեն զիրար, հարսն իւր համեստ քողով, փեսայն իւր բաց ճակատով. եթէ մէկն արեւ է և միւսն լուսին, երկուքն ևս առանց ստուերական բծի պէտք է փայլին անարատ սիրոյն պարզ ճառագայթներով:

Հարսին հաւատարիմ նշանաբան և բուն բարոյական և արժանաւոր օժիտը սէրն է միայն, սէր, որ անխառն է, անկեղծ է, և արտաքուստ շարեւալ չէ. սէր, որ խանդակաթ սրտով ու հոգւով կը միանայ սերելոյ և կեանք պահելոյ համար, և այլ ուրիշ նպատակ չունի: Աշխարհիս բոլոր ագամանդները. բոլոր զարդուց պերճանքները, բոլոր հարստութեան գանձերը թէ ի կշիռ բերես, ամուսնական սիրոյն հետը չեն հաւասարիր. և երբէք արժանաւորութիւն չունին աչդ նիւթական օժիտները բնական ու բարոյական սիրոյ օժիտին տեղը բռնել:

Հարսին նուիրական պարտիքն է, որ նիւթական օժիտէն աւելի հսկէ իւր բարոյական սիրոյ օժիտին վերայ, չտալ երբէք զայն՝ կո-

ղոպուտ. եթէ միանգամ կողոպտուեցաւ, այնուհետեւ շատ դժուարին կը լինի զայն դարձնել վերստին: Նոր ամուսինք իբրեւ բարոյական ճարտարապետ պէտք է որ սիրոյ հիմն ամրապէս ձգեն. եթէ առաջին անգամ քանդուի, այլ ևս հազար օժիտ կարող չեն զայն հիմնել ու հաստատել:

Ամուսնական սէրն անգին է, անգիւտ է, և քան զմահ զօրաւոր է. իւր կոչումն սուրբ և խորհրդական է, նորա պատկեր պարզ և մաքուր է. թող չաղարտեն նորա պաշտօն երեսը սիրոյ այլանդակ վիպասանները: Սիրոյ ճշգրիտ պատկերահան Սողոմոն է. վայելուչ է որ հարսն ու փեսան փոխադարձ սիրոյ ձայնով երգեն առ միմեանս նորա խորհրդական երգը. «Եիր զիս իբրեւ զկնիք ի վերայ սրտի քո, և իբրեւ զմատանի ի վերայ բազկի քո, վասնզի հզօր է սէր իբրեւ զմահ»: Այո, հզօրագոյն է սէր երկու ամուսնաւոր սիրելեաց մէջ, երկու շնչով կը շնչէ, երկու սրտով կը միանայ, երկու լեզուով կը խօսի, երկու ոգւով կ'ապրի, երկու կեանքով կը զօրանայ. եթէ մին պակասի՝ սէր կը մեռնի. զի սիրոյ կեանքը երկու սրտից միութիւնն է:

Ուրեմն ամուսնացելոց մեծ կոչումն և պարտիքն այն է, որ երկուստեք կողմէն սիրոյ միացուցիչ վէմն անշարժ և անբաժանելի պահեն.

ոչ ոք կարող է այդ վէմը շարժել, եթէ ինքնաշարժ լինելով չգլորի: Նոր ամուսնացելոց սէր զարնան եղանակն է. նորատունկ դրախտ է. ծաղկաղարդ բուրաստան է. զոր ամենայն խնամով պէտք է կանաչ ու մշտադալար պահել. և չթողուլ երբէք, որ կամ ներքին ատելութիւն և կամ օտարաշունչ նենգութեան խորշակը փչէ ու խամրէ սիրոյ կանաչութիւնը, և թօթափէ ամուսնութեան դրախտի վարդի թուփն իւր սոխակովն հանդերձ. ինչպէս հին բանասրկուն Եդեմ դրախտին մէջ Աստուծոյ նոր ընտանիքը դաւաճանեց, մահ բերաւ աշխարհը: Գիտնալ պէտք է թէ այդ բարակ սև օձն՝ սիրոյ և միութեան յաւիտենական ոստին ու թըշնամին է:

Յիսուս սպանեց հին օձն, բայց նորա օրինակին հետևող արբանեակներն դեռ կը շրջին աշխարհիս վերայ և սողալով կը մոնեն ընտանեկան դրախտի հարսնարանը, թոյն թափելով հրապուրիչ լեզուով, սիրոյ կեանք և քաղցրութիւն ի մահ և ի դառնութիւն կը փոխեն:

Ուստի ամուսնասէր փեսայն, որ ընտանեկան համեստութեան և հաւատարմութեան առաջին հսկող պահապանն է, եթէ կ'ուզէ, որ ազատ մնայ օձերուն խորամանկութենէն՝ թող նախազգոյց լինի յիշելով դրախտի պատմու-

թիւն և արկածն. յորում այն պահուն մէջ Եւային կը մօտէր թելադիր օձն, երբ նա միայնակ կը շրջէր ու կըզբօսնուր դրախտին դարաստանը ու կը դիտէր մի առ մի գեղազան ծառոց պտուղները: Նա յայնժամ հրապուրեցաւ, երբ տեսաւ մի նոր ծառի պտուղը, որ հաճոյ էր աչաց հայելոյ և գեղեցիկ ի տեսանել:

Աշխարհ իրաւունք կուտայ փեսային, որ իւր հարսին ճանապարհը հսկելով շրջափակէ. այլ ո՞վ պէտք է փակէ ու կապէ փեսային ճանապարհ և ոտքը, երբ նա արձակ է, ազատ է, կը շրջի ամենուրեք: Հաւատարմութիւնը հաւասար է ամուսնական պարտուց և իրաւանց մէջ. և արդարութիւնը բողոք կը բառանայ, եթէ փեսայն ինք ևս պահապան չլինի իւր անձին վերայ, չփակէ իւր աչքը. հրապուրիչ օտար առարկայէն. և կրից ծարաւով չլամէ օտար աղբիւրին ջուրը. բաւ համարելով իւր սեպհական աղբիւրը ինչպէս կը խրատէ Սողոմոնին առակը: Ամուսնական հաւատարմութեան սուրբ պարտիքը ամենայն հաւատարմութեամբ պահելու համար բաւական չեն միայն աչք և հսկողութիւնը, այլ առաւել ևս լուսաւոր և մաքուր խիղճ, պատուոյ

զգացումն, ապագային ամօթ և չարաղէտ հետեանքն և այլն:

Եւ ի՞նչ են այդ ընտանեկան աղէտաբեր հետեանքները. գնահ ի դատարանն և կը տեսնաս. զի այդ ամօթալի գործոց վախճանը մինչև հոն կը հասնին. որ երբ պատահին երկու ամուսնեաց մէջը՝ սէրն անդէն կը մեռնի, միութիւն կը քակուի, նախանձուն կրակը կը խանձէ սիրտերը, երկու ամուսինք իրարու դէմ անհաշտ ատելութեամբ կը վարին. և այնուհետեւ տես դու, ընտանեկան կազ ու կռիւ կը սկսի. բողբոջ, դատաստան, մի զմիով անպատկառ չարախօսութիւն, և մերթ ևս չարաչար զրպարտութիւն, չինացելով բնաւ ամուսնական պատուոյն, ամենայն ինչ մերկապարանոց հանելով ընտանեկան քօղին տակ ծածկուած ամօթն և այլն: Հոսկ ապա այս հետեանքներուն վախճան կուգայ պատիժ, տոյժ և տան բաժանումն, որով ընտանեկան քաղցր ու խաղաղ կեանքը թէ նիւթապէս և թէ բարոյապէս ապերջանիկ կը լինի. բաժանեալ ամուսնեաց պատիւն ու վարկը կ'աղարտի ընկերութեան մէջ և եկեղեցւոյն առաջ:

Եթէ կան ամուսնական կեանքին մէջ ուրիշ շատ դառնահամ ճաշակներ, զոր օրինակ աղքատութիւն, թշուառութիւն, զրկանք, զաւա-

յաց կորուստ, և մերթ ևս նոցա ստահակութիւն, և աշխարհիս այլ և այլ պատահար ձախորդութիւնք և այլն, որք շատ անգամ ընտանիքները մոխրի վրայ կը նստեցնեն. սակայն երբ ամուսնեաց սէր կենդանի է, քաղցր է, այդ ամէն դառնութիւնները կ'անուշացնէ, մոխրին կեանքը՝ դրախտ կը լինի, ապերջանկութիւնը՝ երջանկութիւն կը դառնայ:

Իսկ երբ մեռնի ու դառնանայ մտերիմ լծակիցներու սէրը, այնուհետեւ աշխարհիս քաղցրութեան ամբողջ ճաշակները, երջանկութիւն իւր ամէն հանդամանքներով թէ ի միասին գան, կարող չեն դառնացած սէրը յանուշութիւն փոխել:

Եթէ այսպէս և այսչափ աղէտաբեր է ամուսնական սիրոյ մահն ու դառնութիւն, որ իբրեւ օձահար թոյն ամբողջ ընտանեկան կեանքը կը թունաւորէ, ուրեմն, ո՞վ Հացոց հարսներ և փեսաներ, ձեր մեծ կոչումն և հաւատարմութեան սուրբ պարտիքն այն է. որ անմեղութեամբ շրջիք աշխարհիս ընտանեկան դրախտին մէջ. խղճի արթնութեամբ խոյս տուէք այն ազատաշրջիկ մարդոց խորամանկութենէն. որ եթէ ուսեալ վիպասան են՝ դրախտի օձէն աւելի զիտեն խորամանկել. և թէ ուսմիկ ու գռնհիկ են՝ զիտեն չամաչել:

Եւ դուք մանաւանդ, Հայոց զաղթական ընտանիք, որ քաղաքակրթութեան մօտ կ'ապրիք, որ թերեւս մերթ կը յիշէք հին ատենի հարսներաց քօղն ու եօթնամեայ անխօս լռութիւն. և փեսաներու յոտին կացեալ գօտէպինդ բարեն, որ պատրաստ կը կենայ սպասաւորելու համար թէեւ աղնուական լինի. չգիտեմ ձեզ ինչպէս կը թուի Հայկական ընտանեաց այս կերպն. կը հաւնիք թէ կ'արհամարհէք իբրեւ վաչրենութիւն համարելով նոր դարուս ազատ աշխարհին առաջ:

Այնպէս համարեցէք, ես կը լւեմ. բայց դուք կը հաւատայք, և կը կարծէք, որ ազատ աշխարհին ազատութեան ճշմարիտ գաւազներն էք: Դու ծանփի դքեզ, և ես գիտեմ քո այժմեան կեանք և կրթութիւն. դեռ խանձարուէն նոր ելար, ազատութիւն կը կանչես. դեռ դայթ ի դայթ գետնի վերայ ուղիղ քալել չգիտես՝ ազատութեան չուանին վերայ ելեր կը ճօճան, չունելով ձեռքդ դաստիարակութեան այն ձողն ու կշիռ, որով կարենաս անկասկած խաղալ ազատութեան բարակ լարին վերայ:

Ուշ կը դնէք, Հայոց ազատասէր ընտանիք, ձեզ քանի մի խրատ տամ ու կ'ընեմ այս ճառը: Չեմ խօսիր ձեզ, որ հին թանձր քօղ ձդեցէք նոր հարսին գլխուն վերայ, որ նա կորանայ

ու չկրնայ ազատութեան լոյս տեսնալ, և կամ ընտանեկան կեանքին մէջ կարկել խօսուն մարդոց լեզուն, որ նա կամաւ համր լինի: Չեմ ասեր որ փեսայն ևս գօտէբարեւ ծառայէ ստորակարգ սպասաւորի մի պէս:

Այլ այս միայն կ'ասեմ քեզ, որ ծայրացեղ ազատութեան չուանէն վար իջնաս, դու ինքնին գիտես թէ վճռահէս տակաւին համարձակ խողալու. դու տեսար և կը տեսնաս թէ քանիքանի ընտանիքներ այդ հրապուրիչ չուանէն վար ինկան ու ջախջախուեցան. որոց կորստական փորձը թող քեզ խրատ լինի:

Այլ գիտեմ, ու քաջ համոզուած եմ, դու միանգամ այդ չուանին վերայ ելար. աշխարհի խրատ և Աւետարան կարող չեն դքեզ վար իջուցանել. դու այդ ազատութեան խաղ պիտի շարունակես առանց դորա վտանգէն խուսափելու, և կ'ասես, թող տուէք զիս ազատ, ազատաբար խաղամ և խաղալով սորվիմ:

Առաքինութեան ասպարէզ ելած չես, որ թոյլատրէի և ներէի քեզ այդ, ո՛չ ոք կը հաւատայ թէ այդ օրինակ միջոցը դքեզ ազատութեան մէջ կը կրթէ. թերեւս ասել կ'ուզես, թողէք, որ մեծամեծ փեսաներով և զօհներով խրատուիմ:

Աւանդ, դեռ բաւական չէս համարիր թէ

անցելոյն և թէ ներկայն մէջ Հայոց ընտանեկան զոհերը. աւելի անպահով, բարի, և բնական չէ, որ նախ բարեոք դաստիարակութեամբ կրթուիս. ազատութեան դժուարին արուեստին և իւր ամէն պայմաններուն մէջ քաջաւարժ լինիս. և ապա վստահապէս ելնես այդ ազատութեան չուանին վերայ. յայնժամ ցոյց տաս աշխարհին առաջ թէ՛ Հայոց ընտանիքն ևս զիտէ պարկեշտութեամբ ազատութեան խաղ խաղալ առանց կործանելու:

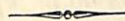

Ժ.

ՓՈԽԱԴԱՐՁ ՊԱՐՏԻՔ

ԵԻ

ԻՐԱՌՈՒՆՔ ԱՌՆ ԵՒ ԿՆՈՋ

ՏԻԵՁԵՐԱՅ կարգադիր Արարիչը՝ բնութեան անյեղի օրէնքով ինչպէս աշխարհիս ամէն բան կշռով ու չափով կարգադրեր ու հաստատեր է. նոյնպէս առն և կնոջ պարտիք և իրաւունք բաժներ է այն օրէն, երբ մարդն աշխարհիս վերայ ծնաւ: Ոչ ոք կարող է Արարչին կարգադրութիւն շրջել և փոխել:

Նորա իմաստութիւնն է, որ զկին՝ կին ստեղծեր է, և տուեր է նմա ի բնութենէ ծնողական բուռն սէր, մեծագորով սիրա, դիւրաշարժ զգացումն, որպէսզի զաւակ ծնանի, մայր լինի, մայրական սիրով ու կաթով սնուցանէ զայն: Եթէ չլինէր կնոջ սրտին մէջ այս հզօրագոյն սիրոյ զգացումն, նա վաղուց կը խուսափէր ամուսնական կեանքէն, չիշելով երկանց ցաւն ու վիշտ:

Նախախնամութեան ստեղծող հանձարը կինը լի սիրով և փափկութեամբ կաղմեր է, իսկ այր մարդը հուժկու բազկով և ուժով. նա ևս հայր և ծնող է, սէր և ծնողական զորով ունի. միայն թէ կնոջ և մայրական սիրոյն հետը կարելի չէ համեմատել:

Ուստի այր և կին իրենց բնական յատկութեամբ և չափով միանգամայն Աստուծոյ և աշխարհիս ընդհանուր օրինաց համաձայն պարտք և իրաւունք ունին, և այս այն օրէն կրպնի, երբ սուրբ ամուսնութիւնը զայր և զկին իրարու հետ կը կապէ կամաւոր և ազատ դաշնադրութեամբ:

Եւ ինչ է այս փոխադարձական պարտք և իրաւունքը, որ ընդհանրապէս երկու իրաց մէջ կը կայանայ. այն է բարոյական և տնտեսական կենաց մէջ հաւասար արդարութեամբ: Բարոյական առաջին մեծ պարտիք առն և կնոջ՝ ամուսնական սէրն է, զոր ամուսնութեան իրաւունքով փոխադարձաբար կը պահանջեն իրարմէ. զի որչափ սիրէ այր՝ նոյնչափ խանդակաթ սէր կը պահանջէ իւր կնոջէն. միայն այս փոխադարձ հաւասար սէրն է, որ սիրոյ կենակից երկու ամուսինները ի միութեան կը պահէ, որոց վերայ նախորդ ճառին մէջ խօսեցանք բաւական. աստ միայն պէտք է

աւելի մնացած մասերու վերայ խօսիմ, որ ամուսնական և ընտանեկան կեանքին վարչութիւնն է, և այս բարոյական վարչութեան պարտք և իրաւունքը սուրբն Պօղոս այս կերպով կը բաժանէ: Նա այր մարդը՝ գլուխ կ'անուանէ կնոջ, որով իրաւունք կուտայ որ գլուխ տիրէ, վարէ, հրամայէ, և այլն: Կնոջ իբրեւ պարտքը՝ հնազանդութիւն կ'որոշէ, բարձր և խորհրդաւոր օրինակ մի տալով. թէ ինչպէս եկեղեցին՝ Յիսուսին հնազանդ կը լինի, նոյնպէս և պէտք է, որ կանայք հնազանդ լինին իրենց էրիկներուն:

Թող ոչ ոք այնպէս կարծէ, թէ իրաւախօս Առաքեալը ինքնին իբրեւ հեղինակ և դատաւոր այնպէս կը վճռէ ամուսնացելոց պարտք և իրաւունքը:

Ո՛չ. Պօղոս, որ միշտ Քրիստոսի հոգւով կը խօսէր, այս վճռին դասը՝ հին դրախտի պատժական վճռէն կ'ուսանի և կ'աւանդէ եկեղեցւոյն: Քանզի Տէր Աստուած երբ յանցապարտ նախակնոջ համար պատիժ տնօրինեց, որ ցաւով ու տրտմութեամբ ծնի իւր զաւակները, յարեց նաև այս բանը, թէ «Առ այր դարձ քո լիցի և նա տիրեսցէ քեզ»: Զգիտեմ՝ մարդ կարող է ինաստասիրել, և այս բացորոշ խօսքէն հանել սոյն հետեւութիւնը. այսինքն թէ

մեր նախամայր կին առաջին մեղապարտ չլինէր՝
անշուշտ իւր հաւասար ազատութեան իրա-
ւունքը պահելով՝ Ադամայ տիրապետութեան
տակ չէր ստրկանար:

Բայց Յիսուս և Աւետարանը կնոջ կորու-
սեալ իրաւունքը դարձեալ իրեն տուին. որոյ
համար կը յայտարարէ նոյն Պօղոս թէ՛ «Այ-
սուհետեւ չիք խտիր ոչ արուի և ոչ իգի. զի
ամենեքեան դուք մի էք ի Քրիստոս Յի-
սուս»: Որով ցոյց կուտայ թէ ամէն քրիստո-
նեայ հաւատացելոց պարտք և իրաւունքը միև-
նոյն է, հաւասար է Աւետարանի ազատ կրօ-
նին առաջ: Պօղոսին այս բանը, որչափ որ
կինը իւր հին ստրկութենէն կը հանէ, այլ
չի ջնջեր նորա հնազանդութեան պարտքը,
որ բնական և բարոյական է:

Իսկ Եւրոպիոյ քաղաքակրթութիւնը, որ
դարձեալ Քրիստոնէութեան շնորհիւ յարգեց
այս ազատութեան սկզբունքը՝ անդր քան զչափն
բարձրացոյց կնոջ արժանաւորութիւնը, ճանչը-
ցաւ նորա պատիւն և իրաւունքը, այն ինչ
արևելեան ազգաց մէջ դեռ շատ մասամբ ստրի-
կացած է խեղճ կնոջ վիճակը իւր ամէն իրա-
ւունքներով:

Խօսինք այժմ. Առաքեալը երբ կնոջ հա-
մար հնազանդութիւն կը պատուիրէ, արդեօք

այնպէս է, ինչպէս ժողովուրդը՝ իշխանին,
զինուորը՝ զօրապետին, ստրուկ ծառայն՝ իւր
տիրոջ: Ո՛չ, այդպէս չէ. կին ոչ հպատակ է,
ոչ զինուոր է և ոչ ստրուկ ծառայ: Կին իւր
ամուսնոյն ազատ ընկեր ու հաւասար լծակիցն
է ամենայն իրաւամբ: Ուստի կին աղախին չէ,
այլ տան տիկին և թագուհի. թէպէտ և այլ
մարդ թագաւոր լինի, իշխան լինի, տէր և
գլուխ լինի, բնաւ իրաւունք չունի և կարող
չէ այնպէս իշխել, ինչպէս կ'իշխեն աշխար-
հիս այլ և այլ տիրող գլուխները իշ-
խանական գաւազանով. վասնզի ընտանեկան
կեանքին ու վարչութեան մէջ իշխանական
սուր, ոստիկանութիւն և գաւազան չկայ, այլ
միայն սէր, խնամք և միութիւն: Եւ ինչպէս
կարելի է, որ այլ մարդ բռնակալ լինի կնոջ
վերայ, չարաչար ճնշէ ու նուաճէ իւր կեանքն
և ընկերը, երբ տիրապէս ճանչնայ թէ կինը
բարոյապէս իւր մարմին, իւր սիրտ և ոգին
է, և ամուսնական կապակցութիւնը՝ մի թիւ
է, երկու չէ. և միթէ հնար է, իրաւունք է,
որ մարդը ինքզինք և իւր իսկ անձին ազա-
տութիւնը իբրեւ օտարի՝ բռնակալէ, մինչև
իսկ հարուածէ, չարչարէ և խեղդէ, կարծելով
թէ իրաւունք ունի, որովհետև ինքն զօրա-
ւոր և ուժաւոր է թէ բազկով թէ բանիւ, և

միանգամայն աշխարհիս ատեանը իւր ձեռքն է. եթէ կին իւր զրկանաց համար բողոքէ, ո՞վ է իւր իրաւունքը լսող և դատաստան տեսնող, դարձեալ ինքն դատաւոր ու վճռատուն: Հոն չէ արդար Յիսուս, որ անտէր կնոջ դատը պաշտպանէ և յանդիմանէ փարիսեցւոց անիրաւութիւնը, որ կեղծաւորեցան իբրև օրինապահ, մեղաւոր կին մի նորա ատեան հանել, ուր տեսող Դատաւորին առաջը՝ իրենք կնոջմէն աւելի յանցաւոր ու մեղաւոր էին:

Սուրբն Պօղոս այր և կնոջ դատաստանին մէջ անիրաւ դատաւոր չէ. երբ մի կողմէն կնոջ կը պատուիրէ, որ նա հպատակ ու հնազանդ լինի, միւս կողմէն ևս խրատելով կը յորդորէ. «Արք, սիրեցէք զկանայս ձեր, որպէս և Քրիստոս սիրեաց զեկեղեցի և զանձն իւր մատնեաց վասն նորա»: Որով կ'ուսուցանէ բարձրախօս Առաքեալը. այր մարդիկ Յիսուսի սիրոյն և անձնանուիրութեան հետեւելով՝ նորա չափ առաքինանան. ընտանեաց սիրոյն և ազատութեան համար մինչև ի մահ անձնանուէր լինին:

Առանց խորհուրդի չէ երբ անձնուիրութեան այս մեծ պարտիքը՝ այր մարդոյն բաժին կը հանէ Առաքեալը. թերևս այսպէս կը դատի նա, որ աշխարհիս իշխանական իրաւունք,

սուր, կռուոյ ասպարէզը՝ այր մարդոց ձեռքն է, ու փառաց մրցանակը՝ նոքա միայն կընդունին. պարտաւոր են ընտանեաց համար մեռնիլ, ինչպէս կը մեռնին հայրենեաց համար. ու բարոյական հայրենիքն՝ ընտանիքն է: Այրեր միայն չեն մեռնիր, կ'իներն ալ կը մեռնին, իրենց հաւատի և կրօնի համար. միթէ չմեռան ու զերի չվարեցան Յ. դարու Հայոց առաքինի կանայք, որոց առաքինութեան հանդէս պատմագրելով կը հռչակէ Սուրբ Եղիշէ Հայրն, և Եկեղեցին շատ կ'ին նահատակներ ունի:

Ուրեմն պէտք չէ բոլորովին տկար համարել զկին, կարծելով՝ թէ նա մի հողակերտ և դիւրաբեկ անօթ է. նա երբեմն հրացեալ երկաթ կը դառնայ երբ Սուրբ Կրօնին, ամուսնոյն և զաւակաց սէր զինքն կը բոցավառէ ու կը մղէ առ ամենայն փոսնդ:

Ամուսնական միութեան մէջ այր և կինը՝ մի մարմին է. այլ կինը գլուխ չէ. կը հաւանինք հոգեխօս Առաքելոյն, թէ կնոջ գլուխ այրն է. սակայն ո՞վ կարող է մտաբերել թէ ուրեմն կինը նորա ոտքն է, պատուանդանն է և այլն: Ո՛չ, կին այր մարդոյն նուաստագոյն մասն չէ. այլ նորա կողի բուն միջակէտն է. նորա սրտին հոգւոյն մօտ. յորմէ Արարչապետին իմաստութիւնը խորհրդով մի ոսկր ա-

ռաւ և ամուսնական մարմինը լրացուց: Եթէ համարիմք դարձեալ այր մարդ իբր տէր ամուսնական կեանքին մէջ, միթէ իրաւունք ունի խտուրթեամբ իշխել, տիրապետութեամբ վարել, կամ կարծել թէ կինը իւր ստացուածն է և կամ արծաթազին ծառայ: Եթէ զօրութիւն ունի, բուռն են իւր բազուկները, նա միթէ իրաւունք կըստանայ ջարդել փշրել իւր կողին մի տկար ոսկրը. իւր կեանք բառնալ ու չիմանալ: Եթէ կը համարի զինքն իբրև հանձարեղ, իմաստուն, խոհական, քաղաքագէտ, աշխարհավար, և այլն, իւր պարտիքն է իբրև նախաթոռ բազմելով ընտանեկան գերդաստանին գլուխն՝ կինն ևս իւր խորհրդակից առնելով կառավարեն ի միասին ընտանեկան կեանքը:

Իսկ եթէ իրաւապէս կը ճանաչէ, որ կինը իւր կենակից ամուսինն է, մինչև ցմահ դաշնակից ընկերն է. իւր աշխատութեան հաւասար լծակիցն է, բաղդին ու ապերջանութեան մէջ անբաժանելի. կարեկիցն է, իւր մահուան ու շիրմին վերայ լացող ողբերգուն է, իւր թողուցած որբ զաւակներուն խնամատար մայրն է, իւր գերեզման օրհնող և յիշատակն անմահ պահող ջերմեռանդ այրին է. ուրեմն պէտք է զիտնայ. երբ ամուսնասէր կինը այս պարտիքները կատարէ, այլ ևս ի՞նչ պարտք կը մնայ:

Երկու ամուսնացելոց փոխադարձական պարտիքները մինչև ի գերեզման տեւելով անդրևս կ'անցնին: Վերը պահանջեցինք այր մարդէն սէր և անձնուիրութիւն. միանգամայն զեկուցինք, որ իւր ուժը և զօրութիւնը չհափէ կնոջ տկարութեան հետը. պէտք է իրաւապէս պահանջենք, որ կինն ևս իւր չափով և ուժով անձնանուէր լինի ու հաւատարմապէս հատուցանէ իւր փոխադարձ պարտիքները: Սէր՝ սիրոյն փոխան, խնամք՝ խնամոց փոխան, սիրտ՝ սրտին փոխան, հաւատարմութիւն՝ հաւատարմութեան փոխան:

Թող այս, կնոջ համար մի առանձին պատուէր ևս կայ, որ է Առաքելոյն պատուիրած կատարեալ հնազանդութիւն զէպ ամուսին իւր: Վասնզի երբ այր մարդուն իրաւունք չտուինք որ նա բուռն գաւազանով իշխէ կնոջ վերայ, նոյնպէս իրաւունք չենք տար կնոջ, և ոչ մի օրէնք այդ իրաւունք կարող են տալ, որ կինը անհնազանդ լինի:

Այո, կնոջ պարտիքն է կատարեալ հնազանդութիւն առանց բնաւ ստրկանալոյ. չէ թէ այն պատճառաւ որ ընտանեկան կեանքին մէջ անոյժ և անզէն թողուած է, այլ առաւել բնութեան և խղճի օրէնքը զայս կը պահանջեն ի կնոջէն:

Այս աշխարհիս վերայ ուժովներ կը տիրեն թէ բարոյապէս և թէ Ֆիզիքապէս, և տկարները բնականաբար կը խոնարհին: Նոյն կը տեսնամք նաև ընտանեկան կեանքին մէջ, յորում կինը ստիպուած է հպատակիլ և խոնարհիլ: Վասնզի ինքն չէ թէ ուժին կողմանէ միայն տկար է, զինակիր բազում չունի, հապա մտաւորական զօրութիւնն ևս անհաւասար է և նոյն մասին մէջ ևս կ'երևի յայտնի իւր տկարութիւնն:

Սորա համար այր մարդիկ կը դատեն զինքն իբրեւ կարճամիտ, անխորհուրդ և մանաւանդ անհոգ և անհեռատես: Միայն բացառութիւն համարել պէտք է այն մեծ դիւցազնուհի կիները, որք թէ հին պատմութեան և թէ նոր քաղաքակրթեալ աշխարհին մէջ հանճարով ու քաջագործութեամբ փայլեր են և այսօր նոր ի նորոյ կը փայլին Ներոպիոյ այլ և այլ ազգաց մէջ իբրեւ դաստիարակ, իբրեւ մատենագիր և իբրեւ ժրագլուխ և տնտեսող կին:

Ոչ ոք կը տարակուսի թէ կինն և այր մարդուն պէս բանաւոր ու մտաւոր է: Նեթ մշակուի նորա միտքը՝ նա կարող է հաւասար չառաջադիմել. բաց նկատել արժան է, որ կինը իւր տկար ոտքով մինչև մի փոքրիկ բլուրի գլուխ հազիւ կարող է բարձրանալ. կին

կարող չէ Նեւտոն և Հերշել լինել երկնից աստեղատունը դիտելու համար: Գիտութիւնը տաժանելի աշխատութեան վաստակ է. արդէն երկանց վշտով չարչարեալ կինն յանձն կ'առնու այդ գիտութեան ցաւոց երկունքն ևս կրել. և միթէ իրաւունք է, որ մայր մոռնայ կաթն մանկան, սէր ու գգուանք զաւակաց և պարապի բարձրագոյն գիտութեան: Բաւ և շատ է նորա համար դաստիարակութիւն, ընտանեկան կրթութիւն և տնտեսութիւն՝ առտնին կառավարութեան:

Այլ ճանչնալով մեր աշխարհ, մեր ժողովուրդ և մեր կեանքը՝ հարկ է խոստովանիմք, որ այր մարդիկ ևս պակաս կարճամիտ չեն կնոջէն. և նոցա այս կարճմտութիւն պիտի տեսէ, քանի որ մայրեր կարճամիտ են. և ո՞վ չգիտեր, թէ կարճամիտէն՝ կարճամիտ կը ծնանի: Լուսաւոր և քաղաքակիրթ աշխարհը սորա դարման միայն այս գտաւ. որ նախ մայրերու կարճմտութիւն կրթէ ու բժշկէ դաստիարակութեամբ, որպէսզի նոքա կատարեալ և առողջամիտ զաւակ ծնանին:

Երանի թէ երկու կարճամիտ ախուսիները իրարու չպատահին. որով ընտանեկան կեանքը կը դառնանայ իսպառ: Նեթ միայն կին կարճամիտ լինի և այր մարդ բանգէտ և խոհեմ:

իւր վերայ կը մնայ բարոյական մեծ պարտիքը, որ ամենայն խնամով ու երկացնամիտ համբերութեամբ դարման տանի իւր կենակցին կարճամտութիւնը բժշկելու համար:

Իսկ եթէ այր մարդն է կարճամիտ, որ յուր անգամ թէ կը պատահի. յայտ է յայնժամ այդ պարտքը իմաստուն և խոհեմ կնոջ բաժին կը մնայ, որ քաղցր հոգատարութեամբ դարմանէ իւր ամուսնոյն կարճամտութիւնը:

Բարի և ժրագլուխ կինը, միայն արժանաւոր ամուսնոյն համար իւր բարոյական պարտքերը չի կատարեր, այլ և նոյն իսկ անարժանին համար. որ չէ թէ միայն բնապէս կարճամիտ է, այլ և խտտաբարոյ, դաժան և ստամբակ մարդ է. այսպիսույ համար ևս իւր վայելուչ պարտիքները նա չի մոռնար. այլ ի գործ կը դնէ և կը ջանայ միշտ իւր ընկերին խստութիւնը ողորդելու. որպէսզի չխռովի ամուսնական սէր, չվրդովի տան խաղաղութիւն, և չբամբասուի ընտանեկան պատիւն:

Հարկ չէ կրկնենք. ինքնին յայտնի է թէ սիրաշահական այս պարտիքները միայն կնոջ յատկացեալ չեն. զի մերթ ևս բարի այր մարդուն կը պատահի կին չար, կամակոր, լեզուանի ու անղգամ. յորմէ Սիրաք իմաստուն լաւ կը համարի խոյս տալ և անպատիւ մէջ ան-

ընկեր ապրիլ: Սակայն ճշմարիտ Քրիստոնէութեան սիրոյ և մարդասիրական օրէնքը պարտք կը դնէ ամուսնացողին վերայ, որ իւր զընկերը ողորդելով շահի: Մանաւանդ երբ Աստուծոյ Առաքեալը կը խրատէ. որ հաւատացեալ ամուսին՝ իւր անհաւատ ամուսին չարձակէ. թէ այր լինին նոքա և թէ կին: Որչափ հնար է, պիտի ջանան նոքա միացեալ կեանքը չի բաժանել. անբաժան կենակցութեամբ ապրիլ և միշտ իրարու պակասութեանց համար ներողաբար վարուելով՝ զիրեար ողորդել ու շահել թէ ամուսնական սիրոյն և թէ ընտանեկան օգտին ու բարւոյն համար:

Բաւ կը համարիմ այսքան թէ առն և թէ կնոջ բարոյական պարտուց և իրաւանց մասին համար. այժմ կը դառնամ փոքր ի շատէ գրեւ նիւթական և տնտեսական մասին վերայ, յորում միեւնոյն փոխադարձ պարտիքներով պէտք է վարուին երկու ամուսինք հաւատարիմ աշխատութեամբ:

Երբ կը տեսնամ հողագործի արտի մէջ, որ մի զոյգ ամուլակից եզները լծուելով գետին կը հերկեն, երբ կը տեսնամ, որ միակտուր լծընփայտ՝ եզներու վզի վերայ հաւասար դրուած է, որպէսզի հաւասար քալեն և հաւասար ուժով հարօրը քաշելով վարեն արտն, ճիշտ այս

ընտան օրինակէն՝ բարոյական օրինակ հանելով, կարի պատշաճ է ընտանեկան կեանքին մէջ թէ առն և թի կնոջ աշխատութեան պայմանները որոշել ու չափել:

Ընտանեկան ազարակին մէջ երկու գլխաւոր աշխատաւորներ կան, որոց համար չորսնից բառին նշանակութիւնը շատ ցարմար ու ճիշտ է. որ ցոյց կուտայ առն և կնոջ հաւասար կեանք և ընթացքը:

Այր մարդ արտաքին վաստակաւորն է. և այս է ի սկզբանէ անտի նորա աշխատութեան բաժին ու պարտիքը: Իսկ կին մարդը՝ տան տիկինն է. և նորա պարտիքն է արդար ու հաւատարիմ տնտեսութիւն: Այր՝ հաց ու հանդերձ կը բերէ, կինը կը մատակարարէ. այր՝ շահավաճառութեան խանութ կ'երթայ, կին առտնին գործոց մէջ կը զբաղի. այր՝ զանազան դժուար արհեստներու մէջ մարմնով ու մտքով միանգամայն չարաչար կը խոնջի, իսկ կնոջ մեծ ու առանձին արհեստն է տան կառավարութիւն, իմաստուն տնտեսութիւն և մայրական դաստիարակութիւն:

Եթէ իրաւասէս դատելով խօսինք, աշխարհիս ընդհանուր կեանքին մէջ այր մարդոց աշխատութեան բաժին շատ ընդարձակ, ծանր, դժուարին ու տաժանակիր է. մինչդեռ կնոջ

բաժին անձուկ շէնքին տակը շրջափակուած՝ միացն առտնին աշխատութիւնն է: Թող այս, այր մարդ քաղաքականութեան մէջ մեծամեծ ծանր հոգեբով կը զբաղի. աշխարհ կը կառավարէ, զէնք կ'առնու, պատերազմի դաշտ կ'երթայ, արիւն կը թափի, հացրենիքը կը պաշտպանէ, և այլն: Մերթ ևս կը ստիպուի գողութեան ոճիր գործել թէ ընտանեաց սիրոյն և թէ զաւակաց կարօտութեան համար, որով քաղաքացին օրէնքը զինքն առանձին կը դատապարտէ բանտարկութեան պատիժ կրել, որ գողութեան հացն իւր ընտանեաց հետն ի միասին կերաւ: Թողում, չեմ յիշեր այնչափ զարմանալի գիւտեր, մեծաջան արուեստները, որք միացն այր մարդոց հանձարին և ձեռքին հրաշալիքներն են:

Արդ իբրեւ մի կողմ այսքան կը ծանրանայ այր մարդուն չարաչար աշխատութեան զբաղանքն և հաւասար պարտուց կշռոյն նժարը կը վայրահակի. որով ամուսնական ընկերութեան մէջ՝ միոյն իրաւունքը առաւել բազմապատկելով՝ կ'ընկճէ զկին պարտուց բեռն տակը: Բայց տեսնանք, միթէ ապիկար կնոջ վաստակն ու պարտիքները թեթեւ են:

Մենք գիտենք. Մովսէս և հաւատքը կը պատմեն թէ վշտահար կինը՝ Դրախտի օրհնութեան հետը՝ մի անէծք ևս ժառանգեց.

այսինքն ամուսնական սիրոյ քաղցրութեան հետը՝ ճաշակել նաև դառն երկունք ցաւոց. որով նա դատապարտեալ է իւր ծննդաբերութեան մէջ ցաւ կրել ու զաւակ ընծայել աշխարհի ընկերութեան համար:

Զգիտեմ, ուղիղ դատաստանէն կը վրիպիմ եթէ ասեմ ու վճռեմ կնոջ համար, թէ իւր այս անփախուստ ցաւոց պարտիքը՝ այր մարդուն բովանդակ աշխատութեան դէմ հաւասար և շատ է: Զեմ չիշեր նաև, որ մերթ ևս ցաւոց ու վշտաց մայր խեղճ կինը՝ իւր ծննդական բուռն ցաւոց մէջ կը մեռնի. կամ անմայր կը թողու իւր թշուառ տղեկն ի խանձարուրս կամ հետ իւր ի գերեզման կը տանի:

Ո՛ւր թողունք ապա կնոջ երկայնամիտ հոգատարութիւն իւր զաւակաց համար, որ ծընած օրէն սկսեալ մինչև պատանեկութեան հասակը, նա սրտով և կեանքով կը մաշի. այն ինչ հայրը՝ տղուն լացէն ձանձրոյթ կը զղպայ, կը զայրանայ և փոխանակ փայփայելու՝ օրօրօցի քովէն փախուստ կուտայ:

Այո, խոստովանիլ պէտք է, թէ ծնողական սրտին ու գորովոյն միջ՝ կին կ'առաւելլու քան զայր միշտ պատրաստ լինելով՝ անտրտունջ կրել զաւակաց ցաւն ու կարիքը. մանաւանդ երբ ճշմարիտ ու հոգացող մայր է և լիովին

կը ճանչնայ իւր մայրական պարտիքները:

Բայց իրաւունք կը պահանջէ, որ սա ևս խոստովանիմք. զի երբ կնոջ երկայնամտութիւն առտնին անձկութեան մէջ կ'ամփոփի, այր մարդուն մտածութիւնը՝ խիստ կ'ընդարձակի արտաքին զբաղանաց չարաչար հոգերով, յորս այնպէս կը տեսնուի փորձիւ, որ կինն անհոգ է և այս անհոգութեան համար չարաչար կը դատեն զինքն: Սակայն ես խօսիմ, դու դատաստան արա, ուշիմ ընթերցող. կնոջ անհոգութիւնն ի բնութենէ է, թէ այր մարդիկ թողեր են, որ կինը անհոգ լինի ու չմտածէ, թէ ընտանեկան սրահէն դուրս ի՞նչ կայ աշխարհիս մէջ և ի՞նչ կը գործեն այր մարդիկ:

Ես այնպէս կը կարծեմ, որ կնոջ անհոգութեան պատճառը՝ մեծ մասամբ այր մարդիկ եղած են, որ կամ այրական, ինքնահաւան հպարտութեամբ կնոջ կարեւորութիւն չտալով՝ նա սովորեր է անհոգ մնալ. կամ մեծամտութեամբ ստրկութիւն և նուաստութիւն կը համարին կնոջ խորհուրդ տալ, կամ առնուլ. և կամ օրուան ձախորդ անցքեր պատմել և ցոյց տալ իւր վիճակի կացութիւնը: Թող այս, շատ անգամ սնապարծ լինելով՝ կնոջ անհոգութիւնը աւելի ընդարձակեր են:

Ուստի կինը իւր անհոգ վիճակէն հանե-

լով՝ ընտանեկան հոգածութեան մէջ կրթելու համար, այր մարդիկ պէտք է զայն արժանի համարին իրենց խորհրդակցութեան, ամօթ և նուաստութիւն չհամարին իրաց վիճակը ստուգութեամբ խօսիլ ու խոստովանիլ:

Եթէ այր մարդոց իրաւունքն է ընտանեկան ու առանձին գործոց վերայ խելամուտ լինել. միթէ կնոջ իրաւունք չէ արտաքին իրաց վերայ տեղեկութիւն ստանալ ու զիտնալ թէ այր մարդիկ ինչ կը գործեն աշխարհիս կառավարութեան ու շահավաճառութեան մէջ:

Ստոյգ է որ առն և կնոջ իւրաքանչիւրին աշխատութիւնները յատկացեալ են, զոր ի վերանդր գրեցինք. այլ համակամ խորհրդակցութեան մէջ երկուքն ևս պարտական են իրենց հաշիւները տալ. մին՝ վաստակին համար և միւսն՝ տնտեսութեան: Առանց այս հաշուոյն երկու ամուսնեաց պարտուց և իրաւանց կշիռը կը շփոթի, շատ անգամ երկու կողմի պարտազանցութիւնք կը ծածկուին. այնուհետեւ այր և կին կը ջանան միշտ կեղծելով զիրեար խաբել, միշտ ներքին վիճակը իրարմէ պահել և առերևոյթն միայն ցոյց տալ: Այլ մինչև յիշրբ. կարօտութեան դժբաղդ օր կը հասնի, նոքա կը լստիպուին խօսիլ. մին կը խոստովանի, թէ շահավաճառութեան մէջ կորսնցուցի, զան-

ձարանիս մէջ դրամ չի մնաց. և միւսն՝ թէ տաշտին միջ հաց չի կայ. մառանը պարսպուած է. սնտուկիս միջի թանկագին օժիտներս վաղուց ծախած եմ՝ իմ այլ և այլ պէտքերս հոգալու համար:

Ուրեմն պարտազանց է այր, որ իւր կեանքի ու գործոց վիճակը թագուցանելով՝ չի թողուր, որ իւր կենակիցն՝ իւր հետ հաւասար ընտանեկան կեանքին վերայ հոգածէ: Պարտազանց է կինը, որ իւր ամուսնոյն հոգածութեան բաժանորդ չի լինիր:

Պարտազանց է այր որ հեղգ ու պղերդ է իւր բաժին աշխատութեան մէջ. որ կը մոռնայ ընտանեաց հացն, կամ կը դեղերի զինարբուաց հետը կամ իւր հացն անառակ կեանքով կը վատնէ ու կը զրկէ ընտանիքը:

Պարտազանց է կին, որ աշխատող ու ժրագլուխ չէ, որ իւր էրկան դառն քրտինքով վաստկած հացն՝ ուղղութեամբ ու խնայութեամբ չի տնտեսեր. այլ կամ նենգութեամբ խորելով և կամ զեղխութեամբ շռայլելով՝ յուճակտոս կը վատնէ հացի առատութիւնը, երբէք չմտաբերելով թէ իւր ամուսինը քանի տաժանութեամբ այդ հացն վաստկած է, զօրհանապաղ ծովու և ցամաքի վերայ տքնելով տառապելով: Նս չեմ յիշեր, թէ ինչպէս նոքա

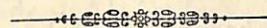
երբեմն կըստիպուին ընտանեկան պիտոցից համար անպատիւ միջոցներ ի գործ դնել. շահավաճառական գործոց մէջ խարդախութիւն խառնել, և ընտանիքը թշուառութենէն ազատելու համար՝ ուրիշի ընտանիքը թշուառացնել և այլն: Որք մերթ ևս կամ յուսահատ անձկութեան մէջ և կամ անձնական պատուոց բռնն զգացմամբ՝ անձնասպան կը լինին, լաւ կը համարին մահուամբ խփել իրենց աչքը քան տեսնալ ընտանեաց ողորմելի կեանքն ու թշուառութիւնը:

Պարտազանց է այր որ իսպառ կը մոռնայ ծնողական զուծն, տուն և ընտանիքը, մեռցնելով իւր խիղճն ու պատիւ. ի բաց կը թողու կենակից ամուսինը և ընտանեկան պարկեշտ կեանքը՝ կ'երթայ ու կ'ապրի անառակ ընկերութեան հետը, կը վատնէ իւր ամէն ինչքը՝ կեանք, պատիւ ու հարատուութիւնը. վերջապէս վատթարութենէ ի վատթարութիւն երթալով՝ նա օր մի կը մեռնի օտար փողոցներու անկիւնը առանց ընտանեկան սգոց, ու չարժանանար փառաւոր թաղման ու հացրենի գերեզմանին:

Իւր անիծից արժանի է այնպիսին, որ կ'ուրանայ ընտանիքը. զոր Պօղոսը՝ հաւատուրաց ամբարիշտ կը կոչէ: Այո՛, այնպիսին հա-

նապաղ նզովք կ'ընդունի ընտանեկան տաճարէն, որ կարճի այնպիսւոյն կեանքը, նա շուտ բարձուի աշխարհէս, որ նախատինք է ոչ միայն ընտանեաց, այլ և մարդկային ընկերութեան:

Տակաւին շատ ու բազմադիմի են ամուսնական կեանքին մէջ առն և կնոջ իրաւունք, պարտք և պարտազանցութիւնք. այլ մէք այսչափ միայն յիշատակելով շատ կը համարիմք և կը թողումք, որ պակաս մնացելոց վերայ՝ կենակից ամուսինք ինքնին իմաստասիրեն. ճանչնան ու գիտնան իրենց պարտիքները ու խորշին ամենայն պարտազանցութենէ:

ԺԱ.

Մ Ա Յ Ր Ե Ի Դ Ա Յ Ե Ա Կ

Մ Ա Ն Կ Ի Կ դեռածին երբ կը ծնի յաշխարհ
կուգայ, ով է նորա կաթնտու սնուցիչ. ծնող
մայրն է միայն, որ երկունք կրեց ու զայն
ծնաւ: Մայրական այս պարտիքը այնչափ պարզ
ու բնական է ծնողական սրտին ու գորովոյն,
որոյ համար ոչ վարժապետ պէտք է, ոչ դաս.
բնութիւնը իւր բուռն սիրով կ'ուսուցանէ
զայն: Մայրենի արգանդէն ի լոյս ելած տղեկը՝
առաջին անգամ աչեր բանալով իւր մայր կը
տեսնայ. նա դեռ անլեզու, անբարբառ մա-
նուկ է, կարող չէ իւր կարօտութեան փափա-
գը բացատրել: Իւր կարկամ լեզուն լացն է
միայն, այդ անորոշ ձայնով նա ամէն բան կը
խնդրէ. կաթ, զգուանք ու խնամք: Կաթը՝ իւր
կեանքն է, զգուանք՝ խնամք՝ մայրական պար-
տաւորութիւնն է, զորս մանկիկը միայն իւր
ծնողէն կը խնդրէ, և ուրիշ ոչ ոք չի
ձանձնար. մանուկ անգոր իւր իրաւունքը լա-

լով կը փաստաբանէ բանտարկուած խանձարու-
րին մէջ:

Եւ երբ փոքր առ փոքր կ'աճի ու կը զար-
գանայ մանուկն իւր նախաբարբառ ձայն՝ մայր
անունը կը թոթովէ: Անշուշտ այս անուան
բնախօս ուսուցիչ մայրն է, ինչպէս նաև հայր
անուան: Ո՛վ, որչափ սքանչելի է բնութեան
այս դպրոցը, որ գգուասէր մօր անուշակ գըր-
կարանն է. մանուկը իւր քերականին առա-
ջին դասը՝ այդ կենդանի բնութեան դպրոցէն
կըսկսի:

Ուստի ամուսնացող կիւն երբ զաւակ կը
ծնի և մայր անունը կըստանայ, ինչպէս նաև
իւր այր՝ հայր անունը, այդ ինքնին յայտնի
է բնութեան և աշխարհի օրինաց առաջ. թէ
ինքն և իւր ամուսին են միայն իրենց զաւա-
կաց ստացիչ և տէր: Այս բնական իրաւունքէն
անխուսափելի պարտիք մի կը ծնի ծնողաց
համար, և նոցա նուիրական պարտիքն է պա-
հել, սնուցանել մանուկը կաթով, կերակուրով
ու հանդերձով:

Այլ աստանօր միայն առանձին մայրական
պարտուց վերայ պիտի խօսիմ, և կը թողում
հայրական պարտուց մասն, որ ցորա հետը
կցորդութիւն չունին:

Մօր ու մանկան մէջ կամ ծնողին ու ծնե-

լոյն մէջ աչն օրէն պարտք և իրաւունք կը սկսի, երբ մայրն կը ծնի, մանուկն ի լոյս կուգայ: Այն, աչն օրէն պարտք և իրաւունքը մանկան հետը ի միասին կը ծնին. մանկան անդրժեղի իրաւունքն է՝ կաթ խնդրել. և մօր բնական պարտիքն է՝ կաթ տալ: Վասնզի մեծագութ Արարչապետը միայն այդ պարտուց համար ամէն ծնող մօր կուրծքէն երկու ստինքները կախեր է. և քանի՞ մեծ է Նախախնամողին հոգը, որ զկաթն մանկան հետ կըստեղծէ և աչն պահուն կըսկսին մօր ստինքներուն երկու աղբերակները բղխել, կաթնածարաւ մանուկը իւր բերանը կաթի աղբերակներու դէմ կը բանայ:

Ուստի Աստուած և բնութեան անփոփոխ օրէնքը պարտաւոր կը կացուցանեն մայրը, որ իւր ծնած զաւակ ինքն իւր իսկական կաթով սնուցանէ: Մայր մի կարող չէ այս պարտիքը եղծել, զոր թէ բնութեան օրէնք և թէ բնական սէր՝ անեղծ գծեր են մօր սրտին և կուրծքին վերայ:

Մայր մի եթէ մոռնայ այս ծնողական պարտիքը, եթէ եղծէ այս օրէնքը, այդպիսի մայր, անգորով, զրկիչ և պարտազանց է. թող թագուհի լինի, թող իշխանուհի, կամ քաղաքացի և շինական, աշխարհիս որ կարգէն կը լի-

նի թող լինի, նա կարող չէ արդարանալ երկնից նախախնամութեան դատաւորին առաջ: Միթէ արժանի է մի կին մայր կոչուելու, երբ ստինքները լի են կաթով, նա մանուկն՝ օտար կաթին և օտար զրկին շանձնէ. և կամաւ թողու, որ ցամքի, որ կտրի բնատուր կաթն: Զգիտեմ, աշխարհիս մեծատանց տիկիններուն այդ մի աղնուականութեան շնորհ ու նշան է, որ մայրական այդ մեծ ու առաջին պարտիքը՝ նուաստութիւն կը համարին, որպէս թէ ամօթ լինէր աչն իրենց տիկնութեան և կամ թէ աչնպէս կը դատեն թէ մանկան կաթ տալը՝ աղախնական պաշտօն է. և այդ ծառայութիւնը զիեցիկ զայեկներու համար է միայն:

Մարդկային ընկերութեան ընտանեկան կենաց մէջ եթէ անօրինակ զեղծումն մի կայ՝ այս է. եթէ զրկանք մի կայ՝ այս է. որով մայրերը բուն իրենց զաւակները կը հարստահարեն. եթէ բանաւոր մարդ՝ անբան անասնոց առաջ կը նուաստանայ ու կ'ամաչէ՝ այս է: Վասնզի բնութեան իմաստուն Արարիչ ինչպէս մարդոյն՝ նոյնպէս բոլոր կենդանեաց համար գուրժը՝ հաւատար բաշխեր է:

Թող տեսնան մայրերը, որ առիւծն անտառին մէջ իւր կորիւն կը դարմանէ, կովն իւր հորթիկ, մաքին՝ իւր գառնիկը, հաւ իւր

ձեռները, ճնճղով՝ իւր ձագերը. այլ ևս իրաւունք ունի՞ մայրն իւր կաթով չսնուցանել իւր զաւակը, որ իւր հոգւոյ հատորին է. կամ թէ չդարմանել այն հարազատ ծաղիկը, որ իւր ծոցէն բուսած է, իւր արմատին ծիլն է. ինչպէս ձեռք է այն մօր ձեռք, որ կը քանցէ այդ մատաղ ծիլն իւր բնաբոյս արմատէն և զայն օտար արմատին հիւթով սնուցանել կ'ուզէ:

Դիեցիկ մանուկը կը բողբէ այս զրկանաց դէմ, միայն յայնժամ ներելի կը համարուի մօր համար, երբ ինքն տկար, անառողջ է և կամ կաթին աղբիւրները ցամքած են: Բայց այս պատճառներէն՝ չի կայ ուրիշ մի այլ զօրաւոր պատճառ, որ իրաւունք տայ ծնող մօր, իւր մանուկը ուրիշ մօր կաթով դիւելու. որոց անունը դայեակ կը կոչուի, և ես ճիշտ կը հասկընամ այդ բառին նշանակութիւնը, որ է կաթ վաճառող կին:

Դայեակն ևս անշուշտ նորածին զաւկի ծնող է. ո՛հ, մի տառապեալ մայր է նա, որ անհնարին կարօտութենէն ստիպեալ իւր մանկիկն մի ուրիշ մօր կը յանձնէ նուազ վարձքով, կերթաց կը դեղերի մեծատանց տունները, որպէսզի իւր կաթն աւելի զնով վաճառէ. որ իւր մանկան արդար իրաւունքն է: Ողորմելի

որդեղուրկ կին պարտաւորեալ է իւր դայեկութեան վարձքէն՝ մի մասն վարձեալ կնոջ տալ. և մնացեալ մասովն՝ իւր ընտանեկան ապրուստ հոգալ: Ձեզ կը թողում, Հայոց ճշմարիտ մայրեր, դուք դատեցէք, այս երկու մայրերէն ո՞րն է աւելի յանցապարտ. կարօտագին դայեակ, որ առ չքաւորութեանն՝ իւր կաթը կը վաճառէ, թէ հարուստ տիկին, որ սնուցիչ կերակուրներէն լիանալով ու յափրանալով՝ թաթաղուն զեղուն լցուած ստիքները աղբիւրի պէս կաթ կը հոսեն, այլ անխղճաբար կը խցէ այդ կաթնաբուլիս ակները: Բարեսիրտ տիկին երկու զրկանք ի մնասին կը գործէ, զրկանք մի իւր բնածին մանկան, զրկանք մի ևս դայեկին մանկան, որոյ բաժին կաթն դրամով կը գնէ: Ո՛հ, աղքատիկ մօր կաթն՝ իւր խեղճ տղեկին կեանքէն է, արդեօք տիկին մայր՝ իւր մանկան կեանքը փրկելու համար վշտագին դայեկամօր մանկան կեանքը չը՞զոհեր: Այո՛, այսպէս է աշխարհիս դատաստանը. երբ հօգօրները զանգօրը կը ճմլեն, զարմանք չէ, որ տիրոջ և տիկնոջ մանուկը նոյնպէս խանձարուրէն սկսի յաղթահարել ու ճնշել ծառայածին դայեկամօր մանուկը:

Աւանդ, և ո՛հ, որչափ անբնական, որչափ անդթական, և որչափ անարդ ու դժուարա-

տար է դայեկին կեանքն ու վիճակը, որոյ մայրական սիրոյն և գորովոյն վերայ կը բռնանայ թշուառութիւնը, մինչև կը ստիպուի դժբաղդ կինը թողուլ իւր արգանդին ծնունդըն և երթալ անասնոց կաթի պէս վաճառել իւր կաթն. որով թերևս կարենայ երկու կեանքը միանգամայն պահպանել, և մերթ ևս իւր ամուսնոյն կեանքը, որ կամ ծոյլ և անաշխատանք կեանքի մէջ անպիտան է, և կամ ընտանեկան պարտիքները մոռացող մոլորամիտ մարդ է, որոյ աչքը կնոջ ձեռքն է և կըսպասէ նորա վաստակով ու հացով ապրիլ:

Թողումք այս պարագաները, որ տկար կընոջ համար շատ ծանր ու դառն են. աւելի դառնագոյն պարագայ մի կայ, որ ի ներքուստ կը տանջէ մանկամայր դահեկին սիրտն ու ոգին: Ո՛հ, բնական ու մայրական սիրոյն գորոջն է այն, որ հանապաղ կը մորմոքէ կը կըտըրտէ ծնողական աղիքները, երբ կը տեսնայ օտար մանուկ իւր գիրկը, անդէն երեակայութեան մէջ կը յիշէ զայն, որ իւր մայրական կաթէն ու գրկէն զրկուած է: Նա կենդանի մայր է, քար չէ, այնչափ կը վշտակրի ու կը դառնանայ սրտին ցաւոց մէջ, որոյ անհնարին դառնութեան չափը՝ միայն մօր սիրտ կարող է զգալ ու չափիլ:

Ով որ մայր է թող հետաքրքիր լինելով առանձին քննէ, փորձէ դայեկամօր ցաւակիր սիրտը, թէ ի՞նչ են նորա տխուր մտածմունք, թէպէտ նա արտաքուստ ուրախութիւն կը կեղծէ, զուարթ կ'երևի, գուրգուրալով կը փայփայէ զմանկիկ, տիկին կը հաւատայ թէ իրօք մայրական սիրով կը սիրէ, չգիտէ թէ խեղճ դայեկին սիրտը արիւնով ու ցաւով լցուած է: Մայրութեան և որդեսիրութեան բուռն գորով միշտ կը յուզեն նորա սիրտը և կը շարժեն նորա ոգին, որ իւր բնածնունդ զաւկին ոգիէն կախուած է. ամէն վայրկեանի մէջ կը յիշէ ու կը դառնանայ:

Այլ պատմեմ իբրև վկայ և ապացոյց ասածիս, ինչ որ մի դիտող և բարեսիրտ տիկին պատմեց ու ես լսեցի:

Մի օր մանկամայր տիկին դայեկին սենեակ կը մտնէ այն պահուն՝ երբ նա տղուն կաթ կուտար. և նա կը տեսնայ որ դայեկին աչքերէն կաթ կաթ արտասուք կը հոսին մանկան երեսին վերայ: Կը հարցնէ տիկին, թէ ինչո՞ւ համար կուլաս և ի՞նչ է պատճառ: Դայեակը թէև առաջին անգամ ծածկել կ'ուզէ սրտին ցաւը, բայց երբ կըստիպէ տիկին, նա կը պարտաւորի խոստովանիլ:

Ինչպէ՞ս խօսիմ, տիկին, և ինչպէ՞ս բացա-

տրեմ սրտիս դառնութիւնը՝ կը պատասխանէ
դաշեակը, անմայր մանկիկս յիշեցի և կուլամ.
և միշտ կուլամ քեզմէ զաղտնի և առանձին.
մի՛ գուցէ տեսնաս և կարծես, որ ցաւակիր մօր
սիրտը կը դառնացնէ կաթին քաղցրութիւնը
և կամ այս աղի արտասուաց կաթիլները, որ
կաշկակելով աչքէս կը թափին մինչև ի կուրծ-
քըս, և մանուկը կը ծծէ զայն կաթին հետը:
Կ'աղաչեմ, մի՛ զայրանար տիկին, դաշեկին կեան-
քը թշուառ է. ամէն ժամանակ երբ կը յի-
շեմ ու կը մտաբերեմ, թէ իմ վարձակալ դաշ-
եակը՝ զաւկիս կաթ կուտայ, թէ իւր զաւկին
համար իմ զաւակս կը զրկէ, վասնզի մի քանի
տարի յառաջ, մի սիրական զաւակս կաթնա-
ղուրկ մեռաւ: Գիտէ՞ք, տիկին, այն կիները,
որոց մեր զաւակները յանձնելով՝ մեր տնէն
տեղէն կը հեռանամք և կուզամք ձեր զաւա-
կաց համար կաթնտու կը լինիմք. ահ, այդ
անկարեկիր կիները միթէ մօր պէս կը խնա-
մեն մեր զաւակները: Ո՛չ, շատ անգամ կաթ-
նակարօտ կը մեռցնեն. երբեմն ևս ծանր քուն
լինելով՝ խեղճ տղեկը կամ օրօրոցին մէջ լա-
ւով և կամ անկողնոց մէջ շնչարգել ընելով
կը խեղդեն: Չեմ յիշեր, որ մերթ ևս իսպառ
անհոգ լինելով առանց հսկողութեան կը թո-

ղուն մանկիկը՝ որով այլևայլ վտանգներու կը
պատահի:

Բայց իրաւունք չունիմ այսչափ մեղադրել
այդ կարօտաւոր կիները, որոնք մեզ պէս թը-
շուառ են, աղքատութեան ու չքաւորութեան
աղաղաւ կը պարտաւորին երկու դիեցիկ երա-
խաները միանգամայն սնուցանել, որպէս թէ
երկուորեակ ծնած լինին:

Վշտամայր դաշեկին խօսքեր և իւր ար-
տասուքը շատ և կարի սրտառուչ են, որուն
վերայ մարդ պէտք է կարեկցելով խորհրդածի.
և առաւել պէտք է տիկին մայրերը զգան և
խորհրդածեն, թէ քանի դառն ու դժուարին
է սնուցիչ դաշեկին վիճակը, երբ հանապազ
կ'աղէկիզի իւր զաւկին սիրով:

Երանի թէ այդ բարեսիրտ տիկին հետա-
քրքիր լինելէն յետոյ, իւր մայրական սրտով
ու գորովով դաշեկին գորովը չափէր. զիտնար
ու հաւատար թէ նա ևս իւր պէս մայր է,
սիրտ ունի, աղիք ունի, որ կը գալարի միշտ
յիշելով իւր հոգւոյ հատորիկ զաւակը. և մայ-
րապէս կարեկցելով՝ դաշեկին մանկիկն ևս բե-
րել տալով՝ իւր զաւկին հետը սնուցանել տար
և յայնժամ ազնուամիտ տիկին՝ տիրապէս առա-
քինի մայր կը հանդիսանայր ընտանեկան կե-
նաց մէջ:

Ես չգիտեմ, զթասիրտ տիկնայք կարո՞ղ եւ մի անգամ փորձել, թէ երբ դայեկին համար այս մեծ շնորհ լինի, ինչ ազդեցութիւն կ'ընէ նորա սրտին վերայ: Ինձ այնպէս կը թուի, որ դայեկին սիրտը յայնժամ մեծ երախտագիտութեամբ կը լեցուի, զուարթ և ուրախ ոգւով, ամենայն հաւատարմութեամբ խնամ պիտի տանի տիկնոջ զաւկին. չէ թէ միայն վարձուց համար, այլ առաւել իւր զաւկին սիրոյն համար. զգուշանալով որ երբեք տրտունջի պատճառ չի տայ, մի' գուցէ սորա համար իւր սիրական զաւակը աչքէն հեռացնեն:

Խնդիր է և այս, թէ երբ դայեկին սիրտը ուրախութեամբ կը զեղու, արդեօք այս բարոյական սրտահաճոյ վիճակ՝ ազդեցութիւն չընէր նորա կեանքին և առողջութեան վերայ և հետեւապէս կաթին շատութեան և զեղման: Սոյն կէտն ևս կը թողումք բժշկաց, թող նոքա մընեն:

Գիտեմ, այս անսովոր կարեկցութեան դասը խիստ դժուարին կը թուի աղնուական տիկնիներուն, որք թերևս զրկանք համարին իրենց զաւակաց համար, կամ թէ այնպէս կարծեն, որ մի առողջ և առույգ դայեակը կարող չէ երկու մանկիկը ի միասին սնուցանել:

Առ այս ես կը լռեմ, բնութիւնը թող

պատասխան տայ, որ շատ անգամ մի մօր երկու զաւակներ կը ծնին. երկուքն ևս՝ մի մօր կաթով կ'ապրին ու կը մեծնան. և միթէ՞ Նախախնամութիւնը չէ՞ նախատեսեր, որ երկուորեակ ծնածներուն կաթ բաւելու համար՝ երկու ստեանց աղբիւր բացեր է մօր սրտին վերայ և երկու կաթնաբուղիս պոռակները կախեր է նորա կուրծքէն:

Քաջայայտ է ինձ, որ այս դժուարալուր խորհրդածութիւնը՝ զառանցանք կը համարուին արդի ժամանակին և ընտանեկան փափկութեան առաջ. այլ մեր փափաղ և սկզբունքն է, որ բնական օրէնք տիրէր, Աւետարանին զթուծիւն թագաւորէր. երբ աշխարհիս վերայ այնպէս կը կարծուի, որ այր մարդոց գութը նուազ է, գոնէ տիկին մայրերը զթած լինէին ու ճանչնային իրենց մայրական պարտիքները: Ամէն մայր ու ծնողը իւր զաւակ սնուցանէր այն կաթով և այն սիրով, զոր Նախախնամութիւնը միմիայն ծնողական անհրաժեշտ պարտիքը հաստատեր է: Պարտազանց է ամէն ծնող, եթէ այս պարտիքը խղճի մտօք չկատարէ: Թող չի խոժոռին Հայոց տիկնայք. մենք չենք ասեր, որ դայեկութիւնը մեր ընտանեկան կեանքէն իսպառ բարձուի, հարուստ, աղնուական ընտանեաց մայրերը կաթնատու լի-

նին. այլ աչս խօսիլ կ'ուզեմք, երբ փափկասուն կեանքը մոռցնել կուտայ աչդ պարտիքը, գոնէ դայեկաց վիճակը՝ արժանի համարին իրենց կարեկցութեան, որ կին է, աղքատ ու ցաւած, մայր մի է իրենց պէս:

Այլ որովհետեւ աղքատութիւնը բռնաւոր է, աշխարհիս ամէն չքաւոր ընտանիքները կը պարտաւորին նորա լծոյն տակը խոնարհիլ: Աղքատութիւնը ոչ միայն այր մարդիկը ի ծառայութիւն կը վարէ, այլև կիներ ու մայրերը, որք չակամայից կը պարտաւորին թողուլ իրենց լծակից ամուսին և անուշիկ զաւակները, ու երթալ աղնուականաց դռները զեզերիլ, որպէսզի աղախին լինին, դայեակ լինին՝ իրենց և ընտանեաց կարօտութիւնը լեցնելու համար:

Այսպէս երբ աղքատ ընտանիքները առ յոյժ կարօտութեան կը մոռնան իրենց երկանց զաւակները, միւս կողմէն ևս նոր աշխարհի նոր ժամանակի փափկասուն տիկիները ճշմարիտ մայրութեան պարտիքները կը մոռնան, իրենց արգանդին ծնունդն անուցանելու անգամ մեծ ձանձրոյթ կը դրան, որպէս թէ մայրական խնամատարութիւնը՝ նուաստ և անպատիւ ծառայութիւն լինէր:

Երբ ընտանեկան մայրերը բուն ծնողական

և բնական աչդ պարտիքէն կը խորշին. այլ ևս ի՞նչ կը մնայ իրենց աշխատութիւն: Անոր պատմեմքեզ. նոքա գիտեն անաշխատ կեանք վարել և երբէք չձանձրանալ. որոց վերայ տիրեր է առհասարակ հեղգութիւն, մեղկութիւն, պարապ և ունայնախօս ընկերական կենակցութիւն. նոքա գիտեն անժամ աչցելութիւններ մտածել, զբօսասիրութիւն հնարել. եկեղեցին երթալ, չէ թէ Աննայի ջերմեռանդութեամբ աղօթելու համար, այլ աւելի ցոյց տալ զիրենք. զիրեար տեսնալ և բամբասանաց նիւթեր ժողովել: Թողունք այս, միթէ աչգպիսի մայրերը աշխատութիւն չէ՞ն համարիր իրենց համար, ժամանակի շուայ զեղխութեան մէջ սիրտ և հոգի մաշել, որ առաւել չարաչար զբաղանք է, և որոց դերին և անձնատուր եղած են. այլ ևս ո՞ր կը մնայ տիկնութեան և մայրութեան պարտիքները յիշել, տուն հոգալ, զաւակները բուն մայրական կաթ ջամբելով սնուցանել և աչլն:

Հապա ո՞վ դուք, Հայոց աղնուական տիկնայք, ես կը փափագիմ, որ դուք ձեր բարեկեցիկ կեանքին մէջ՝ ձեր մայրական պարտիքները դարձեալ չի մոռնայք երբ ձեր այրերէն ոմանք՝ ժողովուրդ կը հարստահարեն, դուք ևս աղքատ մայրերը չի հարստահարէք՝ նոցա

զաւկին կաթը յափշտակելով: Դուք ձեր խիղճը մի՛ խաբէք ու ողբէք թէ կաթին գին կամ դայեկին վարձքը կը վճարէք. դիտցէք ստոյգ՝ այդ վարձքը թէ բիւր անգամ աւելի վճարէք, կաթին փոխարէն չէ: Եւ միթէ կը կարծէք որ աղքատ մօր կաթն այնչափ աժան է, երբ դուք ձեր կաթն՝ նոյն իսկ ձեր զաւկին կը խնայէք:

Ես կը հաւատամ, որ մայրերը ի բնութեանէ փափուկ ռիւտ և խիղճ ունին. զգուշացէք որ զայն չի խեղդէք փափուկ կեանքի փուշերուն մէջ. զգուշացէք որ դայեկին զաւակը՝ կաթնասովէն մեռցնել չի տաք. եթէ երկիւղած ու ճշմարիտ մայրեր էք՝ պէտք է երկընչիք ու յիշէք, որ այդ աղքատ ու տառապեալ մօր տէր ու դատաւոր կայ, որ մի՛ գուցէ նորա զաւկին զրկանաց արիւնը ձեզմէ խնդրէ և դուք յայնժամ պարտական ու պատասխանատու մնաք: Այլ ես կ'աղօթեմ, որ դուք ճշմարիտ մայրեր լինիք և ազատ մնաք այս դատաստանէն:

ԺԲ.

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՁԱԽԱԿԱՅ

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ կամ առանին դաստիարակական վարժոցին մէջ հիշք են այն բնախօս և մեծ վարժապետները, որոց ի բնութենէ յանձնուած է իրենց զաւակաց կրթութեան հոգատարութիւնը:

Այդ՝ աշխարհ գիտէ. և բնութիւնը ինքնին կ'ուսուցանէ, թէ ընտանեկան դպրոցին մէջ օտար մանկավարժ չի կայ. այլ միայն նորա են հեղինակ ու դաստիարակը, որոց պատկառելի և քաղցր անունը՝ հայր և մայր կը կոչուի:

Այո, մանուկները մի ճշմարիտ և նախախնամող բարի հայր ևս երկնից մէջն ունին, որ զիրենք կը ստեղծէ և կը բերէ ի լոյս. երկընքէն անձրև և արև, երկրէն հաց և ջուր բաշխելով՝ կը պահպանէ և կը սնուցանէ մանուկներու կեանքը. նոքա կ'աճին ու կը զար-

դանան, և մեք կը զարմանամք տեսնելով, որ տհաս մանուկը՝ հասակաբարձ մարդ եղաւ:

Ուստի արդար չափով չափենք ու բաժնենք երկնից Հօր խնամք և ծնողաց պարտիքը: Արդ՝ երբ շունչ և կեանքը՝ երկնից Հօրն է, սքանչելի պատկերն ու կերպարանքն՝ երկնից Հօր, արեւ, անձրեւ, հաց և ջուր՝ երկնից Հօր, հասակն և աճումն՝ երկնից Հօր. այլ ևս ինչ կը մնայ երկրաւոր հօր և մօր բաժինն, եթէ ոչ միայն դաստիարակութիւն:

Եւ ինչ է ծնողական դաստիարակութիւնը, ուրիշ ոչինչ, այլ միայն կոյր ծնուած զաւակներուն աչքը դէպ ի բարին բանալ, սիրտն ու ոգին առաքինութեամբ կրթել. որպէսզի աշխարհը տեսնան, մարդոցն կեանքը տեսնան, լոյս ու խաւարը որոշեն, բարին ու չարը ճանչնան. և մեծ քան զամէն՝ զԱստուած ճանչնան ու հաւատան, կրօն և ճշմարտութիւն ընդունին:

Եւ իրան է արդեօք որ մանուկներն առհասարակ կոյր կը ծնին. ոչ ահա կը տեսնամք որ պաշտօն աչեր ունին. կը տեսնան ու կը խաղան հրապարակներու մէջ: Եթէ մանուկներն ի ծնէ կուրին պէս աշխարհ կուգան, այլեւս ինչ մեղադրութիւն կայ իրենց ծնողաց. միթէ ծնողք կարող են Յիսուսին պէս

ձեռք դնել և հրաշագործելով կոյրերը լուսաւորել:

Այդպէս է. հայրեր ու մայրերը հրաշագործ չեն, նոքա կարող չեն մարմնով կոյրերը բժշկել. այլ մեր խօսքը՝ մանուկներու մտաւոր կուրութեան վերայ է, որոց բժշկութեան լոյսը՝ ծնողաց դաստիարակութեան ձեռքն է. և այդ ձեռքը՝ պարտաւոր է, որ անդուլ անդադար գործէ ընտանեկան կեանքին մէջ, և մշակէ նորա դարաստանին նորատունկ ծաղիկները: Այդ ձեռաց պարտիքն է, այն, որ խէ մանուկներու սրտէն անպիտան և խոտան բարքը, սերմանէ ու տնկէ նոցա տեղը ճշմարիտ բարին և օգտակարը:

Մեք կը հաւատամք. և Դաւիթը կը վկայէ թէ Աստուած առանձին առանձին կըստեղծէ մարդոց սիրտերը, և նոցա գլխոցն մէջ կը գետեղէ մարդոց հանճարոցն ամանը: Բաց զիտենք նաեւ, որ այդ կենդանի ամանը ի սկզբան դատարկ է, երբ մարդը մանուկ է ու տղայ. և ո՞վ կը լեցնէ առաջին նուազ այդ անբաւ դաստարակութիւնը, թէ բարի և թէ չար զաղափարաց նիւթերովը. յայտ է թէ այդ պարտաւոր ամանին մօտ ու մերձաւոր ձեռքը՝ միայն ծնողաց ձեռքն է. ինչ որ ուզեն՝ զայն կարող են լեցնել, եթէ բարի և թէ չար:

Ահաւասիկ սկիզբն աստի է բարւոյն ու չարին. ապա թէ ոչ ուստի կը յաւելուն բարի ու չար մարդիկը՝ մարդկային ընկերութեան մէջ: Միթէ դոցա սկզբնական աղբիւրը ընտանեկան կեանք չէ: Ես վկայ ունիմ ու կը բերեմ աստ Յիսուսի վճռական բանը. որ մարդոյն սիրտը՝ բարի և չար զանձուց աղբիւր կը համարի. «Մարդ բարի, ի բարի զանձուց սրտի իւրոյ բղխէ զբարի, և մարդ չար՝ ի չարէն բղխէ զչար»:

Ուստի մարդ ինքնին կարող է մակաբերել, թէ մարդ իւր մանկութենէն սկսեալ իւր սըրտի զանձարանին մէջ հետզհետէ կ'ընդունի թէ բարին և թէ չար. և զոր ինչ ընդունած է նախապէս՝ զայն միայն կ'արտադրէ դուրս նմանապէս թէ բարին և թէ չարը:

Մանուկ՝ մինչդեռ մանուկ է, չգիտէ որոշել չարն ու բարին. ինչ որ իւր ծնողաց բերնէն լսէ, և ինչ որ նոցա կեանքի մէջ օրինակով տեսնայ՝ զայն միշտ բարի կը կարծէ. և միթէ ծնողք իրենց որդւոց համար չարակամ են, թէև իրենք չար լինին: Առ այս կը խօսի Յիսուս իւր Աւետարանով. թէ «Դուք որ չարքդ էք, զիտէք պարզեալ բարիս տալ որդւոց ձերոց» և այլն:

Աւետարանին այս ակնարկութիւնը, որ

Քրիստոսը Հօր և երկրաւոր ծնողաց բարիքները համեմատելով ցոյց կուտայ թէ քանի առաւել և գերազոյն է երկնաւոր Հօր տուած բարիքները, միանգամայն ևս ցոյց կուտայ թէ երկրաւոր ծնողք՝ միայն բարեաց մատակարար կը լինին այս առօրեայ կենաց մէջ. անցաւոր բարիքները ևեթ գիտեն պարզեւել իրենց որդւոց. զորօրինակ հարստութիւն, դանձ, հայրենի ժառանգութիւն և աշխարհիս այլևայլ նիւթական բարիքները:

Մեծապէս կը սխալին ծնողք, եթէ այնպէս հաւատան, որ այս նիւթական բարիքները, առանց հոգեկան ու բարի դաստիարակութեան՝ մնայուն ու ճշմարիտ բարիք են օրդւոց համար: Ո՛չ, մէք փորձով կը տեսնամք աշխարհիս վերայ, որ հարուստ մեծատանց զաւակները, երբ առանց հիմնաւոր դաստիարակութեան հայրենի մեծագանձ՝ փարթամութեան ժառանգորդ եղած են, և որոց կեանք ու վարքը պատմութիւնը շատ օրինակներով կը հանէ մեր առաջ, զոր կարգալով կը խելամոխմք, թէ այդպիսի անդաստիարակ ժառանգորդները հայրենի տան հին ճոխութիւններն իսպառ վատնելով ի վերջոյ չքաւորներ են. ազնուական ծնելով ստրուկ մեռեր են. և փոխանակ իրենց տոհմական անունը յարատե

փառաց մէջ բարձր պահելու՝ զայն ջնջեր են անարգութեամբ, անյիշատակ և անանուն գնացեր են աշխարհէս:

Ուստի յետամնաց զաւակներուն համար, ստոյգ, հիմնական ու յարատեւող բարիքը՝ միայն ուղիղ դաստիարակութիւնն է. առանց այս ճշմարիտ պայմանին՝ զաւակները ապագային մէջ միշտ ապերժանիկ կը մնան: Նոքա՝ ինչպէս կը խօսի Խմաստունն, ծնողական փրտեալ արմատէն բուսած փոքր շառաւիղներ են: Որք թէպէտ առժամանակ մի անպտուղ ծաղիկներով կը ծաղկազարդին, այնպէս կը կարծեն մարդիկ աչքախաբ լինելով՝ թէ այդ ընտանեկան դարաստանը բաղդաւոր ու երջանիկ է. կ'անցնին մօտէն և երանի կուտան, տեսնելով զայն իբրեւ Լիբանանու անտառը բարձրացած: Կ'անցնին և ապա յետո դառնալով կը դիտեն՝ որ այլ ևս ոչ գոյ: Ընտանի շառաւիղներն արմատովին խլուած են, մեծազանձ փարթամութիւնը՝ վատթար կեանքի մէջ փճացեր է, հայրենի շէն տուն՝ անշէն աւերակ դարձեր է. եթէ մնացեր է մի մնացորդ ճիւղ, այն ևս աւերակ տան փողոցի անկիւն նստած հաց կը մուրաց. անցորդներուն առաջ վկայ լինելով՝ թէ ես քանդեցի հօրս տուն: Այս է ահա վախճանը անդաստիարակ զաւակնե-

րուն, և այս է արդիւնք և պտուղը նիւթապաշտ և անհոգ ծնողաց:

Ո՞վ կը հաւատայ թէ աշխարհիս թշուառ աղքատները՝ ամէնքն ևս դառն ու դժբաղդ դիպուածներէն մուրացիկ եղած են: Ոչ, այդպէս չէ. մարդիկ կը պատմեն ու կը վկայեն, և ես նոյն իսկ ներկայ կեանքին մէջ կը տեսնեմ ու կը ճանաչեմ զիրենք, որ հայրենի տան ապարանից բարձր պատշգամէն իջեր խոնարհեր են մինչև գետնի փոշիի վերայ, չորաբեկ մի կտոր հացի անգամ կարօտ մնալով: Անշուշտ նոքա այդ անբաղդ վիճակին հասնելով՝ անագան ուրեմն կ'ուշաբերին, ինչպէս այն կրտսեր անառակ որդին, զոր ի դէմս մեր բերելով կը խօսի Յիսուս, և կամ թէ այն չարժառանգ զաւակը, որոյ համար կը պատմեն հին իմաստասիրաց բանք. թէ հայրենի տան բազմազանձ հարստութիւն շուայլաբար վատնելով՝ մի օր առուի եզերք նստած չորաբեկ ու ցամաք հացը ջուրի մէջ թաթխելով պարկեշտաբար կ'ուտէր: Սոկրատ բարոյական իմաստասէրը հոն պատահելով՝ կը դիտէ և կ'ըսէ այս բանը. «Պատանի դու, եթէ այդպէս կեցեալ էիր, աշխարհը զխորտիկս ճաշակէիր»:

Աշխարհիս ընկերական հրապարակի մէջ, ջուրերուն եզերքը որչափ կան այնպիսի ապեր-

ջանիկ զաւակներ, որք իրենց շռայլ կեանքին երեսէն սղնուական բարձրութենէն ի թշուառութիւն խոնարհեր են, որով իրենց հայրենի տան տոհմական փառք իրենց վերայ կը վերջանայ:

Այսպէս է, մշտապէս վառ չի մնար տան ջրագ, և կը շիջանի շուտով երբ դաստիարակութեան լուսով վառուած է: Ուրեմն զաւակաց ապագայ կեանքը ծնողաց դաստիարակութենէն կախումն ունի: Եթէ ի սկզբան մատաղ զաւակները բարի և ուղիղ դաստիարակութիւն ստացած են, այլևս տարակոյս չի կայ որ հայրենի տան ճրագ մշտավառ կը մնայ, և ընտանիքն առհասարակ բարեկեցիկ կեանք կը վարեն:

Սակայն գոնէ զրենք փոքր ի շատէ, թէ ընտանեկան կենաց մէջ ի՞նչ և որչափ են ծնողաց կրթական դասերը, և կամ բարի և ուղիղ դաստիարակութեան պայմանները:

Ծնողական դաստիարակութեան մէջ առաջին մեծ դաս և առաջին մեծ գիտութիւնը կրօն և Աստուածապաշտութիւնն է. և սորա միակ դասագիրքն է Աստուածաշունչ մատեանը. թէպէտ բարձր և վսեմ գաղափարներ են Աստուածապաշտութեան գաղափարները, բայց մանուկները կարող չեն ըստ արժանւոյն ըմբռնել

զայն. ինչպէս արդի դաստիարակ մատենագիրներէն ոմանք փորձառապէս կը դիտեն՝ թէ խիստ ապաժամ է մանուկներու անզօր միտքը դէպ ի երկինք հանել, որ դեռ իւր շրջապատ եղած երկրի բաները չգիտէ:

Ես կ'ընդունիմ այս կարծիքը, այլ ես չեմ խօսիր աստ այն դասերուն համար՝ զոր դըպրոցի ուսմանց կարգին հետ կ'աւանդեն կրօնուսոյց դասախօսները. ես կը խօսիմ կրօնի նախակրթութեան վերայ, որ դաստիարակութեան շէնքին առաջին հիմնաքարն է, և զոր պէտք է միայն ծնողաց ձեռքը այդ երկնից արքայութեան հիմնաքարը ձգէ ու հաստատէ մանուկներու սրտին մէջ: Չեմ խօսիր նաև, որ ծնողք իբրեւ աստուածաբան վարդապետ ճառեն կրօնի բարձրութեան վերայ: Ո՛չ, ծնողաց դասերը շատ պարզ ու բնական են. մանուկ երկինքը և աստղերը տեսնելով՝ զաներեւոյթ Աստուած կ'ըմբռնէ. նա երկիր, ծառեր ու ծաղիկները տեսնելով հետաքրքիր կը լինի, կը հարցնէ, գիտնալ կ'ուզէ թէ ո՞վ է երկնի և երկրի զարդարող Արարիչը: Մանուկ շատ անգամ իւր սրաքիբ աչքերը տիեզերքին վերայ ածելով՝ ինքնին գիտես թէ ուշադիր կը լինի և իմանալ կ'ուզէ ի՞նչ է արեւ, ի՞նչ է լուսին,

ինչ են ասողերը և ինչ է աշխարհ, ծոփն ու ցամաքը:

Մանուկ իւր այս հարցաբանութեան մէջ փաստ չի խնդրեր ծնողաց դասերուն, թէ և սխալ լինի՝ նա ուղիղ և կատարելապէս կը հաւատայ, բաւական է, որ ծնողք ձանձրոյթ չզգան, այլ երկացնամիտ ոգով պատասխանեն ինչ որ մանուկը կը հարցանէ:

Կրօնի և Աստուածապաշտութեան դասերը՝ դժուարին և անըմբռնելի դասեր չեն. մանուկներ և պարզամիտները հաւատով շուտ կ'ըմբռնեն զայն, վասնզի Աստուծոյ յայտնութիւնը տղոց համար է, ինչպէս կը յայտնէ Յիսուս. «Հայր, զոհանամ զքէն, զի ծածկեցեր զայս յիմաստնոց և ի զիտնոց և յայտնեցեր տղայոց»: Այո, Յիսուսի յայտնութիւն սիրող աւելի Գալիլեացի տիամար ձկնորսներ էին և գեղացի բոկոտն փոշոտ մանուկներն, որ կը վազէին նորա զիրկը, ու զրազէտ զպիրները արհամարհելով կ'անցնէին:

Ծնողական դասերուն մէջ ձարտարախօսութիւն, փիլիսոփայութիւն բնաւ պէտք չունի, հապա զիջանելով՝ մանկական հասակին համեմատ հարկ է պարզ, ընտանի և սիրալիր խօսքերով աւանդել կրթութիւնը: Գիտնալով, որ տղայոց դաստիարակութեան մեծ պայմանն՝

ծնողական գորովն և բնական սէրն է. միայն թէ այդ սիրոյն մէջ չզեղծանին ծնողք, կամ չափազանցութեամբ և կամ խիստ և անհոգ սառնութեամբ:

Այս երկու կերպ վարմունքն ևս միօրինակ ֆիաստիար են դաստիարակութեան եղանակին մէջ: Վասնզի չափազանց սէրը՝ չափազանց ազատութիւն և համարձակութիւն յառաջ կը բերէ տղայոց դիւրագոյց և անհաստատ բնաւորութեան մէջ, այլ և այլ յոռի կիրքերով հանդերձ. որով կը լինին նոքա կամակոր, ինքնահաւան, զայրացկոտ և սաստիկ պահանջող:

Իսկ չափազանց խստութիւնը՝ կը ճնշէ և կը ջլատէ տղայոց բնաւորեալ աշխոյժ և զըլարթ ոգին, որով կը բթանայ միտքը, սիրտը կը թանձրանայ և որդիական գորովն թմրիլ կըսկսի: Շատ անգամ ևս կը դառնանայ, կը սրտմտի իւր ծնողաց դէմ. մանաւանդ երբ ծնողք չարաչար անարգանօք ու բրածեծով՝ դաստիարակութեան հին փորձ կը փորձեն տալալին:

Յոռի դաստիարակութեան զաւակները այս կերպով վրէժ կը լուծեն իրենց խտասիրտ ծնողքներէն, և իրենք ևս զիտես թէ օրինակ առնելով խտասպարանոց կը լինին. և կը մոռնան ծնողական մեծ երախտիք, մօրն անուշ

գրկարանին կաթն, և հօր սեղանին հացն:

Զարմանք չէ, որ անարգ դաստիարակութիւն այս արգասիքը հանէ, և խստութիւնը՝ ուրիշ խստութիւնը ծնանի: Վասնզի ծնողք միայն մարմնով չեն ծներ իրենց զաւակները, այլ բնաւորութեամբ ևս կը ծնին, որով ընտանեկան կեանքին մէջ զաւակները բնապէս սովորած են իրենց ծնողաց բնաւորութենէն և օրինակէն փոխ առնել: Արժեոյ չափ սրատես են մանուկներու աչքը, քաջ կը դիտեն իրենց ծնողաց կեանքը և շարժումն. և ըստ այնմ կ'ընդունին և կը հետևին եթէ առ չարն, և եթէ առ բարին:

Ուստի ծնողաց ամենամեծ և սեպուն պարտիքն է, որ բնախօս ու մտաւոր դաստիարակութենէն առաւել, բարի գործոց օրինակով դաստիարակեն իրենց զաւակները: Թող համոզուին ամէն ծնողք, որ մի բարի օրինակ առաւել ազդու և տպաւորիչ է քան հազար խրատ, և սորա բնական պատճառն այն է որ մեր աչքին զգայարանքը շատ զգայուն և ներընդունակ է, որ իբրեւ լայնաբաց երկփեղէ դուռն ամէն գաղափարները դէպ ի ներս կ'ընդունի և կը տպաւորէ զայնս մեր սրտին և ոգւոյն վերայ:

Մանուկները թէպէտ պատանի և երիտա-

սարգ հասակի մէջ՝ երբ ընտանեկան կեանքէն դուրս արտաքին ընկերութեան մէջ կը մշտնեն, շատ չարօրինակ գայթակղութիւնները կը տեսնան, կամ կը խորշին և կամ կ'ընդունին. բայց ամէնէն աւելի չարագոյն գայթակղութիւն այն է, զոր մանուկները ընտանեկան կեանքի մէջ կ'ընդունին. և առաւել ևս չարն այն է, եթէ բուն ծնողաց օրինակներէն ընդունին: Երանի, հազար երանի այն ծնողաց, որ միշտ արթուն լինելով կը հսկեն իրենց կեանքին և անձին վերայ. որպէսզի երբեք գայթակղութիւն և չար օրինակ չտան իրենց զաւակներուն: Իսկ վնայ և եղիւկ այն անզգոյշ ծնողաց, որք ընտանիք և մանուկները իբրեւ չմարդ համարելով՝ իրենց անբարի կեանք ու վարմունքը նշաւակ կը կացուցանեն նոցա առաջ, արտաքին և օտար գայթակղութենէն աւելի՝ իրենք իսկ գայթակղութիւն կը լինին զաւակաց ու ընտանեաց, և նոցա ապագայ կեանքը մանկութեան մէջ կը մեռցունեն:

Յիսուս ամէն գայթակղութիւն տուողաց համար սոսկալի պատիժ կը սպառնաց, և բարեոք կը համարի, որ նոքա շուտ բարձուին աշխարհէս և իշոյ երկան կապելով նոցա պարանոցը ձգուի ծով, թող մինչև յանդունդ սուղանի ծածկուի նորա չարօրինակ պատկեր

և յիշատակը մարդոց աչքէն, որ այլևս չկարենան տեսնալ ու գայթակղիլ:

Ստոյգ հաւատացէք, ով դուք ընտանեաց ծնողք, որ պատասխանատու էք առաջի Աստուծոյ, և միանգամայն մարդկային ընկերութեան առաջ, եթէ չար զաւակը թողուք աշխարհիս վերայ. դուք երթալէն յետոյ՝ ձեր մեղքը պարանի պէս ձեր ետեւէն կը ձգէք, որով ոչ միայն սոսկ մի ընտանեկան կեանքը կը զեղծանէք, այլ և ժողովուրդ, ազգ և հայրենիք:

Այսպէս, ինչ որ յուրի դաստիարակութիւն կը քանդէ, ուղիղ դաստիարակութիւն կը շինէ, և սորա շինողք բարոյական ճարտարապետները՝ միայն ծնողք են առանին կենաց ու դաստիարակութեան պաշտօնին մէջ:

Ոչ ոք թող աչնպէս չհամարի և այնպէս չի հաւատայ, թէ չարութեան գայթակղութիւնը ինքնին եկաւ մեր աշխարհ. և եղծեց ապականեց մարդկային ընկերութիւնը: Ո՛չ, չարութիւն իւրաքանչիւր ծնողք բերին յաշխարհ ու աւանդեցին իրենց զաւակաց, և զաւակները՝ թողնեցուն. ու այսպէս ընտանեկան շրջանէն սկսելով տարածեցաւ ու ծաւալեցաւ մարդկային ընկերութեան մէջ՝ չարութեան ժանտ ու ապականիչ սերմերը:

Մենք չենք խօսիր աստ սկզբնաչար նախանձուն վերայ, որով առաջին մահ և գայթակղութիւն մեր աշխարհ մտաւ. այլ կը խօսիմք այն ամէն նորածին գայթակղութեանց վերայ, զորս ականերև կը տեսնամք թէ մարդիկ կը ծնին զայնս ու կը բղխեն իրենց չար գանձուց սրտէն, և կը կարծեն թէ չարութիւնը ինքնին ծնունդ առած է, առանց մարդոյն ձեռաց, զի ասաց Քրիստոս. «Այ մարդոյն այնմիկ, յոյր ձեռն գացցէ գայթակղութիւն»:

Ուստի ամէն ջանք ու խնամք պէտք է տանին ծնողք բարի մշակութեամբ ընտանեկան կեանքի պարտիզէն խլել ու չքացնել չարասերմ բոյսերը, զիտնալով, որ միայն իրենք են իրենց պարտիզին դարմանող մշակները, ուրիշ ոչ ոք չի կայ:

Կարի յոյժ կը սխալին այն ծնողք, որ զաւակաց դաստիարակութեան պարտուց բեռը՝ դպրոցին և մանկավարժից վերայ կը թողուն, որոց պարտականութիւնն՝ միայն ուսուցանելն է, զի մանկավարժները միայն մշտքին հետը կը խօսին. սրտին և հոգւոյն հետ բան չունին: Այդպիսի ծնողք թերևս այնպէս կը կարծեն, թէ առանց ծնողական սիրոյ կամ հեղինակութեան ընտանեկան կեանքէն դուրս՝ դաստիարակութիւն կայ աշխարհիս վերայ. և

կամ թէ օտար վարձկան մարդը՝ որչափ բարի ու հաւատարիմ կը լինի, թող լինի, կարող է ի բնութեանէ աջնպէս սիրել ու կրթել ինչպէս գորովասիրտ ծնողք, որոց միայն տուեր է բնութիւնը ծնողական սրտին բուռն սիրոց բնական զգացումն:

Եթէ ծնողք դեռ հնապաշար մտքով աջնպէս կը հաւատան, որ իրենք միայն զաւակ ծնին, և դպրոցը դաստիարակէ, ուրեմն Յիսուսի խօսած Աւետարանական վճիռը երկբայելի է: Զի նա կը խօսի հովիւներու համար, թէ «Վարձկան է և չէ նմա փոյթ վասն ոչխարաց»: Եւ դուք կը հաւատա՞ք, ո՞վ հայրեր և մայրեր, թէ ձեր ընտանեկան զաւթին մէջ ծնած աջն մատաղ զառնուկներու համար ձեզմէ դուրս ու ձեզմէ աւելի հոգատար սիրտ և ձեռք կայ աշխարհիս վերայ: Ո՛չ բնաւ, կը սորջանայք և կը խաբուիք դուք, եթէ այդպէս կարծէք, վասնզի եթէ ամէն հայր և ամէն մայր նոյն ծնողական գորովով՝ կարենային բնապէս սիրել ուրիշին ծնած զաւակը, աստի մի ուղիղ հետեւութիւն հանելով՝ կըսեմք՝ թէ ուրեմն խորթ մայրը ծներ է: Եւ եթէ տակաւին չէք համոզուիր, ապացոյց կը խընդրէք, ուշի ուշով նկատեցէք աջն երկու մանկաբեր կիներուն բողոքն ու դատաստանը, որ

առաջին անգամ Սողոմոնին ատենը ելաւ, և աջն իմաստուն վճիռը արձանագրեց Սուրբ Գիրքը, որոյ վերայ աշխարհիս դատաւորները կ'ապշին:

Գիտցէք նաև ընտանեկան դաստիարակութեան մէջ կատարեալ կրթութիւնը՝ ծնողաց կենդանի կեանքն է, և ոչ թէ դպրոց. այդ գործնական կեանքը որչափ ուղղութեամբ վարի, ուղիղ շաւղով քալէ, այլ ևս ո՞վ կը տարակուսի, որ զաւակները խոտորին ծնողաց ուղղագիծ շաւղէն:

Ո՛րչափ զարմանալի է, և արժան է իսկ եթէ ապուշ համարինք աջն ծնողքը, երբ իրենք կրթական կեանքին ուղղութենէն շեղելով միակողմանի կը քալեն, և կը պահանջեն, որ իրենց զաւակները ուղղութեամբ քալեն. որոց համար շատ յարմարագոյն է Խեչափարին առակը, որ խրատ կուտար իւր ձագուն ուղիղ քալել: Ճարտար ձագը իսկոյն պատասխան կուտայ. «Հայր, ես կը տեսնամ քո միակողմանի քայլելը»:

Արդ, եթէ ճշմարիտ և գործնական կրթութիւնը՝ ընտանեկան կեանքի մէջ միայն ծնողաց անխոտոր շաւղ և ուղղավար կեանքն է. ուրեմն կնքելով մեր ձառը, այս խրատն աւանդենք ամէն ծնողաց, որ նախ իրենց կեան-

քըն ուղղեն և ապա իրաւունք ստանան ի-
րենց զաւակները խրատելու: Վասնզի իրենք
երբ կրօնի պարտաւորութեանց մէջ զաղջ և
մեղկ են, թող չսպասեն, որ Կիրակի առաւօտ
զաւակները իրենցմէ կանուխ Եկեղեցի երթան.
եթէ զեղիս ու շռայլ են, թող չյուսան, որ
նոքա սակաւապէտ և խնայիչ լինին. եթէ ար-
բեցող և անառակ են, ո՞վ կ'ակնկալէ, որ որ-
դիքները պարկեշտ ու համեստ լինին. եթէ
անգործ անաշխատասէր են, ո՞վ չգիտեր որ
զաւակները աւելի ևս անհոգ դատարկաշրջիկ
կը լինին և այլն:

Ահա այսպէս ծնողաց յուրի կեանքը՝ զա-
ւակներուն կը թափանցի իբրեւ ժառանգու-
թեան ակտ, նոյնպէս բարի ծնողաց առաքի-
նի կեանք ժառանգութիւն կը մնայ որդւոց
յորդիս, որով թէ ընտանեաց և թէ ազգին ու
ժողովուրդին համար բարի զաւակները կը
պատրաստեն և ճշմարիտ հայր ու մայր և
բարի դաստիարակ կը հանդիսանան աշխար-
հիս վերայ, որոց յիշատակը միշտ օրհնու-
թեամբ լի է:

ԺԳ.

ՁԱԻԱԿԱՅ ՊԱՐՏԻՔ

ԱՌ ԵՆՈՂՍ

ՄԱՆՈՒԿ կաթնիկեր, որ թէպէտ նա դեռ
իմացականութիւն չունի, բայց բնազդեցիկ
բերմամբ մօր գրկին մէջ տառջին անգամ
կը զգայ և կը ճանչնայ սէր: Մանուկը, եթէ
չեմ սխալիր, մօր միջնորդութեամբ և վկայու-
թեամբ կը ճանչնայ նաեւ իւր հայր. և ահա
սոյն ճանաչման մէջ կը ծնի ծնողասիրութեան
զգացումն և որչափ ինքն կ'աճի ու կը զար-
գանայ, պէտք է այնչափ մեծնան իւր սրտին
մէջ ծնողասիրութեան պարտիքը:

Եւ ի՞նչ են այս պարտիքները. ահա մի
առ մի բացատրեմք եզ: Բնական և Աստուա-
ծային պարտիք է նախ և առաջ ճանչնալ,
թէ իւր կենաց և գոյութեան պատճառը՝ իւր
ծնողքն են. եթէ չլինէին ծնողք, ինքն այս
աշխարհիս վերայ ոչ լոյս պիտի տեսնար, ոչ

արև, և ոչ մարդ պիտի կոչուէր, և կամ մարդկային ընկերութեան կարգ խառնուէր. այլ պիտի մնար չգոյութեան մէջ անծնունդ և անանուն:

Այն, զաւակաց պարտիքն է ճանաչել զճնողս, և ճնողական ծայրագոյն սէր չափել պէտք է, թէ չկայ աշխարհիս վերայ ուրիշ ոք, ոչ եղբայր, ոչ քոյր, ոչ բարեկամ, ոչ ազգական և ոչ իսկ ամուսին, որ զինքն այնչափ գործով սիրէ ու խանդաղատի. անձն՝ անձին, և հողին՝ հողոյն փոխան տայ, ինչպէս ճնողք: Ուստի ճնողական սիրոյ այս մեծ իրաւունքը, նոյն փոխադարձ սէր կը պահանջէ զաւակներէն. զոր սրտի մտօք պէտք է հատուցանեն ու պարտական չի մնան:

Ճանաչել և հպատակիլ պէտք է. ընտանեկան կենաց և առտնին փոքրիկ թագաւորութեան մէջ՝ քանի բարձր ու փառաւոր է ճնողաց իշխանութեան աթոռ, թէպէտեւ սորուկ լինին նոքա, աղքատ լինին և իբրև անբաղաքացի շինական խրճիթին մէջ ապրին, դարձեալ միշտ մեծ են ճնողք, որ քաղցր և անբռնադատ սիրով կը հրամայեն, որոց կամակատար հնազանդութիւն մատուցանել արժան է, ինչպէս տիեզերք Աստուածպետական աթոռին առաջ: Զկայ բնաւ օրէնք և իրաւունք

մի որ զաւակներ ազատ և անհնազանդ կացուցանէ ճնողաց բնական ու պարտաւորիչ իշխանութենէն, բայց միայն Հաւատք, Խաչ ու Աւետարանը, որ իւր հաւատացեալները յեկեղեցի կը կոչէ. թողուլ և մերժել հարկ է յայնժամ ճնողաց սէր և հրամանը, Յիսուսի առաւել սիրոյն համար, ըստ այնմ՝ թէ որ սիրէ զհայր կամ զմայր առաւել քան զիս, չէ ինձ արժանի:

Ճանաչել պէտք է նաև թէ որդիքները որչափ երախտապարտ են առ ճնողս, որք ոչ միայն երկանց վիշտերով ճներ են զիրենք, այլև բազմադիմի չարչարանքներ, տառապանքներ, և կարօտութիւններ կրելով՝ պահեր ու դարմաններ են զիրենք, որոց տրիտուր և փոխարէն պէտք է հատուցանեն որդիք երբ ծերութիւն կը հասնի ճնողաց վերայ, կամ մերթ ևս տարածամ հիւանդութիւնք և փորձութիւնք կը շրջապատեն զիրենք: Այս դառն տառապանաց մէջ ձի մսիթար պիտի լինի ճնողաց սրտին, եթէ ոչ զաւակները՝ որոց անհրաժեշտ պարտականութիւնն է, ամենայն սիրով դարման տանել ճնողաց մինչև գերեզմանին դուռը, և ձեռքով ի հող դնել նոցա խոնջեալ զլուխ և աշխատեալ անձն:

Բարեճնունդ և օրհնեալ զաւակները մին-

չև ցվախճան ծնողաց ամէն պարտիքները՝ կատարելու միշտ յօժարափոյթ են. բայց արդի ժամանակիս Հայոց ընտանեկան կեանքին մէջ կ'երևին շատ անգամ անխրատ, ապիրատ, անգութ, աննուէր, ստահակ, անհնազանդ ծնողաց, անհաւան և անսուակ զաւակներ, որք հօր և մօր անկշիռ երախտիք, խնամք, դութ և սէր ոտնհարելով՝ ինքնամերժ կը լինին հայրենի տունէն, ուր որ մոլեկան կիւրք զիրենք կը վարէ: Նոքա անձնատուր կը լինին վատաբարոյ ընկերաց և կը վարեն անառակ կեանք ու վարք. և ինչպէս ճշգրիտ կը նկարագրէ Աւետարանին առակը, նոքա իբր ծառայ և ստրուկ խողարած կը լինին, զեղիս և զազիր կենաց մէջ թաւալելով. ոչ միայն կը վատնեն հայրենի ժառանգութիւնը՝ այլև հողին, մարմին առհասարակ անարդ ցանկութեան և վատթարութեան մատնելով կը կորուսանեն: Զգիտեմ կան արդեօք այդ անառակ դասէն ոմանք, որ անառակ որդւոյն օրինակին հետեւելով՝ մշտաբերեն հայրենի տուն ու հացալից սեղան և որդիութեան ազատ կեանք, յետս դառնան այդ չարավար տղմալից կեանքէն, զգաստանալով զան խոնարհին ծնողաց զթոյն առաջ ու վերստին ստանան իրենց նախնի փառքն ու պատիւ: Զգիտեմ նաև թէ այսպիսի դարձող

ու ստրջացող անառակաց համար պիտի դըտնուին այնպիսի վեհանձն ու որդեսէր ծնողք, որ երկնաւոր Հօր նմանելով ընդառաջեն և ողջագուրելով համբուրեն անառակ զաւակին կորացեալ պարանոցը, թէ աններող խտտաըրտութեամբ ծնողական սիրոյն և զթոյն դուռը փակելով՝ թողուն, որ տարամերժեալ թըշուառ զաւակը հայրենի տան դռան առաջ ինկած՝ Ղազարոսին պէս անտէրունչ և սովատանջ մեռնի: Եւ ինչ կ'ընեն յայնժամ փառասէր ու խտասիրտ ծնողք, իսկոյն կը հաշտուին անշշունչ դիակին հետը, մեծ պատուով և շքով յուղարկաւորութեան հանդէս կը կադմեն և կը թաղեն անառակ որդին իբրև մեծատան զաւակ:

Մի կարծեր դու, ընթերցող, թէ այսպիսի եղերական դէպքեր կամ անառակ զաւակներ չկան Հայոց ազգին մէջ, այլ թէ խելամուտ լինիս, մեր ազգային կամ ընտանեկան կեանքին մէջ մօտեւս ու շրջիս, պիտի տեսնաս շատ կարգացող անառակ որդիներ, մանաւանդ Բիւզանդիոնի և այլ ծովեզերեաց քաղաքներու մէջ, ուր որ կարծենք թէ քաղակրթութիւն, դպրոց, յուսումն յառաջ գնացած են: Այո, այդ այդպէս է. բայց անդաստիարակ յառաջադիմութիւնը մեր ընտանեկան կեանքը չի

բարւոքեր. ինչպէս քսան տարիներէ ի վեր սկսեալ մինչ աչսօր թէ փորձով և թէ օրինակով մէք կը տեսնամք և կը համեմատեմք ազգին անցեալն և ներկայն:

Դառնանք այժմ բարի զաւակաց ուրիշ պարտիքները յիշեցնել: Այո, բարեժառանգ զաւակները շատ պարտիքներ ունին առ ծնողըս, թէ ի կենդանութեան և թէ մահուանէն յետոյ, թէ երկրիս վերայ և թէ երկնից մէջ. օրհնեալ և գովեալ են այն բարեյիշատակ ծնունդք, որ այդ սուրբ պարտիքները անթերի կը կատարեն, որոց կեանք և վախճանը միշտ բարի կը լինի աշխարհիս վերայ և ընտանեկան բարեկեցիկ երջանկութեան մէջ. ինչպէս կը յորդորէ խրատատուն Սողոմոն իւր առակախօսութեամբ. թէ «Աստուծան զհայր քո և զմայր, զի բարի լինիցի քեզ». և ընդհակառակն հայր և մայր անարգողաց համար նըզովք կը կարդաց. «Որ անարգէ զհայր և զմայր, բիրք աչաց նորա խաւարեացին»: Ո՛հ, որչափ խտուրտեամբ կը դատի Սողոմոն այն ապաշնորհ զաւակները, որ ծնողական սիրոյն դէմ կ'ապերախտին, որոց հատուցումն անաչառ արդարութեամբ կը վճռէ ինքն, որ այնպիսի չար յիշատակ զաւակները կուրնան, լոյս և արեւ չի տեսնան, խաւար աչքով շրջին աշ-

խարհիս վերայ, որպէսզի տեսնան ու սոսկան հաւատարիմ ու հնազանդ զաւակները:

Ուրեմն ո՞վ դուք, որ աշխարհիս վերայ հայր և մայր ունիք, ընտանեկան կենաց ու ծնողական դրկարանին մէջ կ'ապրիք՝ թէ մեծ և թէ փոքր, թէ անդրանիկ և թէ կրտսեր, թէ քոյր և թէ եղբայր, առհասարակ ձեզ յորդոր խօսելով համառօտեմ ճառիս միտքը և ձեր պարտիքները, ուշադիր եղիք: Գիտէ՞ք ո՞վ են նոքա որ ձեզ կեանք տուին, այս աշխարհ բերին. նոցա անուն հայր և մայր կը կոչուի, և ձեր ծնողքն են. դուք պարտաւոր էք նոցա, սէրը՝ սիրոյն դէմ փոխարինել. դուք պարտաւոր էք նոցա, կաթին և հացին դէմ՝ Յակովբ նահապետին պատրաստած խորտիկը փոխարինել. որպէսզի արժանապէս ժառանգէք Խահակայ հօր օրհնութիւնը: Դուք պարտաւոր էք ամենայն ակնածութեամբ խոնարհիլ ձեր ծնողաց առաջ, հնազանդութեամբ լսել, մեծարանօք ընդունիլ այն ամէն հրամանները, որ ձեզ և ընտանեկան կենաց համար բարի և օգտակար են: Դուք պարտաւոր էք ողջակիզին փայտ շալկել, անդինադարձ երթալ մինչև Բեթլէին լեռը և հօն թողուլ, որ ձեր թեւեր կապուին, ինչպէս Սահակ՝ Սբրահամ սուրբ նահապետին առաջ: Բան մի չիկաց ինչպէս մի-

անգամ չիշեցի յառաջ. բայց միայն Աւետարանի բանը կարող է այդ պարտուց պինդ կապը քակել, եթէ Աբրահամ թողու հաւատքը, դառնայ ի Խառան իւր հօր Թարայի տունը, պաշտէ հայրենի կուռքը. Սահակ խաչը դրկէ մնայ ի Բեթէլ և Գողգոթային գլուխ:

Դուք պարտաւոր էք երբ կը ծերանան և կը զառամին ձեր ծնողքը, դուք նոցա որդի մխիթարութեան և ցուպ ծերութեան լինիք. ամենայօժար սիրով խնամել դարմանել և երբէք չտրամեցուցանել զիրենք: Դարձուցէք նաև ձեր աչքը Քամայ ժպիրհ և հայրածանակ օրինակէն, Նոյի պարկեշտ և երկիւղած որդուց պէս ծածկեցէք ձեր ծնողաց առականքը, որ ընտանեկան տան պատիւն է. զգուշացէք, հայր և մայր բամբասողները՝ Աստուծոյ և մարդկանց առաջ շատ մեղապարտ են:

Դուք պարտաւոր էք դարձեալ, հայրենի տան փստք, ճրագ, տոհմական ազնուականութիւնը նոյն ճոխութեան և փառաւորութեան մէջ պահել, և ջանալ միշտ չաղարտել երբէք ճմարիտ ազնուականութեան պատիւը: Եթէ աշխարհիս բաղդը ձեր վիճակ այնպէս հաներ է, որ դուք աղքատ ծնողաց զաւակ լինիք, շատ է թէ նոցա բարոյական առաքինութիւնը ժառանգէք, որ աղամանդէն ոսկիէն և կորըս-

տական հարստութենէն աւելի մեծ է: Գիտցէք նաև, այն ազնուականաց զաւակները, որոնք հայրենի տան հարստութիւնը դիւրապէս կը ժառանգեն, այնչափ մեծ ու զովելի չեն. հապա այն իսկ է աւելի փառք և պարծանք, որ ձեր ազնուականութիւնը ձեզմէ սկսի. որով դուք իրաւամբ հայրենի տան հիմնադիր ազնուական կը լինիք: Եւ քանի դարովնաց արժանի են այն վատ, հեղգ և անվաստակ զաւակները, զորս կը հրաւիրէ Սողոմոն որ երթան մըջիւնին գործունէութիւն տեսնեն: Նոքա թէպէտ կը պարծին, թէ իրենք ազնուականաց զաւակներ են, բայց վատթար և վատնիչ տնտեսութեամբ վարուելով՝ հայրենի տան ազնուականութիւն իրենցմով կը վերջանայ, կը շիջանի տան պայծառ ճրագը: Նոքա, որ երբեմն տէր էին՝ ծառայ և ստրուկ կը դառնան: Մուրացկանաբար կը շրջին և մերթ ևս հանգանակութիւն կ'ընէ նոցա համար Եկեղեցին. ծանուցանելով թէ ճոխ հարստութենէ ինկած արժանաւոր և թշուառ անձն մի է. կը խնդրէ որ Եկեղեցուց մէջ ծածկեն իւր անունը, երբ ինքն հրապարակին մէջ յայտնապէս կը մուրաց: Դուք մի՛ այնպէս կարծէք թէ հարստութենէ ինկած ատէն դժբաղդներն երկնից կամ աշխարհիս պատահարներէն են. ո՛չ, զոցա մեծ մասին ան-

կումն՝ բուն իրենց վարած անչափաւոր կեանքէն է:

Բաւ կը համարիմ ձեզ համար այսչափ, ով հաւատարիմ զաւակներ, յուշի պահեցէք ինչ որ գրեցի. լիովին հատուցէք ձեր ծնողաց պարտիքները, որքան Աստուած, օրէնք և բնական ծնողասիրութեան դուժը պարտաւոր կը կացուցանեն զձեզ: Յիշեցէք Յիսուսին բանը. «Ինչ չափով որ չափէք զձեր ծնողս, դուք ևս նոյն չափով պիտի չափուիք. և ինչ որ ցանէ մարդ, նոյն կը հնձէ»: Սողոմոնի առակը կը խրատէ զձեզ, որ դուք ձեր հօր և մօր օրհնութիւնը միանգամայն ժառանգէք: Բաւ չէ որ միայն հայրն օրհնէ, այլ նա ևս մայրն օրհնէ, վասնզի եթէ մայրն անիծէ, աան հիմերը կը խախտուին:

Ժառանգեցէք ուրեմն երկու բերանոց օրհնութիւնք, որպէսզի ձեր կեանքը և վախճանը միշտ բարի ու բարգաւաճ լինի:

ԺԳ.

ՄԱՅ ԺՆՈՂԱՅ

Ե Ի

ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՔԱ, որ կը ծնին յաշխարհ, նոքա մեռնելով կ'երթան աշխարհէս. հայրեր ու մայրեր կ'երթան, զաւակները՝ նոցա տեղը կը փոխանակեն: Բնական կարգն և օրէնքն այս է. թէ և շատ անգամ մահուան տապարը անխտիր կը հատանի մատաղատունիկները և հաստաբուն կադնիները կը թողու:

Ով են այդ հինաւուրց կաղնիքը, որք կը բարձրանան ընտանեկան ծառաստանին մէջ և իրենց համասփիւռ հովանիքը կը տարածեն իրենց շառաւիղներուն վերայ. նոքա հայրեր ու մայրերն են, որոց երբ կը մօտենայ մահ իւր տապարով, զայն կը տեսնայ ծերունի նահապետ. երբէք չի սոսկար մահուան դաժան երեսէն, այլ զօտէպնդեալ կը պատրաստուի իւր

բարց ոխակալ վրէժխնդրութիւնն, որք իրենց քրոջ բռնաբարութեան համար խորամանկութեամբ սուր հանին, Սիւքեմայ բնակիչները անխնայ կոտորեցին: Ընդ որ մինչև ցօր Մահուն սրտմտելով մարդասէր Նահապետ կը զայրանայ իւր օրհնութեան մէջ և կըսէ. «Շմաւոն և Ղևի եղբարք, կատարեցին զանիրաւութիւն ի կամաց իւրեանց. ի խորհուրդս նոցա մի՛ մոցէ անձն իմ... Անիծեալ սրտմտութիւն նոցա, զի յանդուգն էր, և ոխութիւն նոցա, զի խիստ էր»: Կը թողում ալ ևս այս կարգին մէջ յառաջ բերել Յուդայի օրհնութիւնը, որ շատ նշանաւոր է. Կորիւն առիւծոյ կ'անուանէ զնա, և ձեռքդ, կ'ասէ, քո թշնամեաց թիկանց վերայ զօրանայ և ալլն:

Աստի խելամոռել պէտք է թէ այդ երջանիկ նահապետները, որչափ բարի և արժանաւոր զաւակաց համար բարձր ու փառաւոր օրհնութիւն կուտային. նոյնպէս չար և ստահակ որդիքները անիծիւք յիշելով, նոյն իսկ մահուան պահուն մէջ կը յանդիմանէին զիրենք, որով այդ յանդիմանութիւնն ևս օրհնութիւն կը դառնար նոցա համար և թափանցելով որդւոց սրտին մէջ կ'ուղղէր, և ի զգաստութիւն կը տանէր նահապետին մահուանէն յետոյ: Վասնզի բարի և առաքիւնի

հօր գերեզմանը և յիշատակը ի հողէն ևս կը խօսի և կը դատաւարակէ կենդանի զաւակները: Օրհնութեան շնորհը՝ ոչ միայն ֆնացորդ զաւակները կը խրատէ ու կը պահէ, այլև դարէ ի դար, տոհմէ ի տոհմ հաստատ կը պահէ հայրենի տուն և գերդաստանը: Եւ առ այս կը վկայէ առակախօս իմաստունն, թէ «Օրհնութիւն հօր հաստատէ զտուն որդւոց. և անէծք մօր խախտեն ի հիմանէ»: Սողոմոնին այս վրձնական խօսքը կ'ակնարկէ, թէ մօր անէծքն ևս նոյն համազօրութիւն ունի՝ ինչպէս հօր: Բարի է, թէ որ զաւակները իրենց ծնողաց օրհնութիւնը միապէս ժառանգեն: Օրինակ մի յառաջ բերենք. եթէ մի հայր իւր մահուան օր բարի տեսնայ իւր զաւակները ու արժանի համարի իւր օրհնութեան, իսկ մահուանէն յետոյ չարանան որդիքները, և մայր՝ որ տակաւին կենդանի ֆնացած է՝ անիծէ զիրենք, անշուշտ այս պարագային մէջ վերջին անէծքը՝ առաջին օրհնութիւնը կ'եղծանէ իրաւամբ, վասնզի անէծք և օրհնութիւն Աստուծոյ արդարութեան ձեռքն է, որ առաքիւնի որդւոց գլուխը երկնից ցօղ կը թափէ. իսկ անբարի չարժառանգ զաւակաց՝ կարկուտ և հարուած: Նկատել արժան է այս եթէ ծնողք ի բնական գլխոյն և սիրոյն վառեալ՝ օրհնութիւն կար-

դան ապիրատ զաւակաց, ես չեմ հաւատար, որ այդպիսի օրհնութիւնը՝ հաճոյական թուի երկնից Հօր առաջ, որ թէպէտ չարեաց ու բարեաց վերայ իւր մարդասիրութեան անձրեւ հաւասար կ'ածէ, այլ մերթ ևս կը տեսնամք, որ իւր արդար ցատումն ի գործ դնելով՝ ամբաշիշտ մարդոց տունը կը քանդէ: Ինչպէս քանդեց և արիւնով լուաց Աքայաբին և Եղաբելին տունը, թագաւոր և թագուհին՝ աւերակաց մոխրով ծածկեց: Աստուած արդարութեան դատաւոր միշտ այնպէս կը դատի. Սողոմոնին վճռագրով, թէ «Անէճք Տեառն ի տունս ամբարշտաց. յարկք արդարոց օրհնին»:

Ուրեմն, ո՞վ դուք ծնողք, որ հայր և մայր վեհ անուան արժանացած էք, և որ աշխարհիս վերայ տուն և ընտանիք կը կազմէք, եթէ կը ցանկացէք, որ ձեր վախճանէն յետոյ ձեր տուն, ձեր զերդաստան, ձեր ամէն ժառանգութիւն և ձեր գործը մշտնջենաւոր մնայ, ձեր անունը և յիշատակը աշխարհիս վերայ օրհնութեամբ յիշուի, ստոյգ և ճշմարիտ օրհնութեան պատրաստեցէք ձեր զաւակները: Մի անհոգ զանցառութեամբ սպասէք, ձեր այս նուիրական պարտիքը՝ ձեր մահուան տագնապի օր կատարելու, երբ անբարբառ կը լինին մարդոց շրթունքները ու բերանը. այլ ան-

դրստին խանձարուրէն և օրօրանէն սկսեցէք ձեր օրհնութեան դասերը. այսինքն ծնողական դաստիարակութիւն և խրատ, որ լի և զեղուն օրհնութիւն կը բերէ ամբողջ տան և ընտանեաց վերայ:

Ուստի այս անանց օրհնութեան կտակը աւանդեմ ձեզ: Դուք այնպէս օրհնեցէք, որ նոքա երկնից իմաստութիւնը ճանչնան ու բարձր համարին, աշխարհիս շնչաւոր իմաստութեան վերայ չի պարծենան: Օրհնեցէք, որ նոքա հայրենատուր սուրբ կրօն, հաւատք, սուրբ հարց աւանդութիւնն՝ անարատ ու անեղծ պահեն, Հայաստանեայց Եկեղեցին սիրեն. Թաղէոսի և Լուսաւորիչ Հօր հօտէն ու փարախէն չի բաժնուին: Օրհնեցէք, որ նոքա Աւետարանը զրկեն և սորվին նորա սիրոյ դասերը. եղբայր սիրեն, ընկեր սիրեն, մարդասէր լինին: Օրհնեցէք, որ ազգ սիրեն, հայրենիք սիրեն և նորա հին անշքացեալ փառք ու յիշատակը չի մոռնան: Նորա կիսակործան տաճարները չիշեն: Օրհնեցէք, դաստիարակեցէք, որ նոքա ուսումն սիրեն, գիտութիւն սիրեն, դպրոց սիրեն, գիրք սիրեն, յառաջագիմութիւն պատուեն: Օրհնեցէք և ուսուցէք. եթէ քաղաքացի են՝ նոր աշխարհի այլ և այլ արհեստները սորվին. անխարդախ լի

նին վաճառելոյ և գնելոյ մէջ: Իսկ եթէ շինական են, հող սիրեն, մաճ սիրեն, և աշխատութիւն սիրեն. ափ մի հայրենի նուիրական ու սեպհական հողերէն ձեռքէ չի հանեն: Ի վերջոյ օրհնեցէք, որ նոքա ամուսնասէր լինին, տնաշէն և տնտես լինին. բարի և աղնուական ընտանիք կազմեն, որով միայն հնար է սր ազգային կեանքը բարւոքի, բարձրանայ իւր համբաւ և փառք:

Արդ կը մնայ մեզ, որ աշխարհիկ ընտանեկան կեանքէն դուրս ելնելով՝ խիստ արժան է նահապետական օրհնութեանց հետ յիշել նաև այն սուրբ հարք, որ իբրև հոգեւոր ծնող կը համարուին եկեղեցւոյ որդւոց. որոց օրհնութիւն առաւել բարձր ու համատարած է ընդհանուր եկեղեցւոյ բոլոր զաւակաց վերայ:

Զգիտեմ, մեր Հայաստանեայց եկեղեցւոյ որդիքները մեր սուրբ Հարց օրհնութիւն ժառանգեցին առհասարակ. և կամ նոյն երանելի Հարք թէ բնական մահուամբ և թէ նահատակութեամբ երբ գնացին աշխարհէս, արդեօք օրհնեցին զհայրենի աշխարհ և այնպէս հրաժարեցան: Ո՛չ, Պատմութիւն յանդիման կը հանէ մեզ, թէ ոմանք այդ չնաշխարհիկ հայրերէն, որ Քրիստոսի հօտին անձնադիր հովիւներէն էին, նոքա խռովեցան յոյժ, դար-

ձուցին իրենց դէմքը ապաշնորհ որդւոց երեսէն ու սրտամնաց վշտակրութեամբ մտան ի գերեզման: Սուրբն Գրիգոր Սեպուհ լեռան գլուխը անշուշտ կ'աղօթէր և կ'օրհնէր զհայս. բայց միանգամայն կուլար այն ապիրատ որդւոց վերայ, որ դաւաճանեցին սուրբն Տրդատը. Արիստակէս Ծովաց աշխարհին մէջ հայրադրութ իշխանի մի ձեռքով խողխողեցաւ. նոյնպէս Յուսիկ և Դանիէլ՝ հաւատամբ Տիրան թագաւորին ձեռքով: Հապա մոռնանք Մեծն Ներսէս և Սահակ Պարթև, յորոց մին թունալի բաժակը ինքնակամ խմեց, խմեց և դառնութեամբ անիծեց այն ապերախտ գլուխը, որոյ համար Յունաց կայսրութենէն թագբերէր էր. իսկ միւս սուրբն Սահակ անխորհուրդ նախարարաց կամակորութեան և մատնութեան համար միթէ չողբանց ու չհառաչեց մինչև գերեզմանին դուռը:

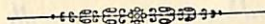
Այսպէս ահա մեր պատուական սուրբ հարք գնացին աշխարհէն. եթէ նոքա Յիսուսի հեղութեան նմանելով իրենց հալածչաց և սպանողաց դէմ նոյն ձայնով աղօթեցին. «Հայր, թող սոցա...», սակայն առանց օրհնութեան հեռացան. վասնզի անխրատ և ապառուժ որդիքները չկամեցան նոցա օրհնութիւնը ժա-

ռանդել, որով մեր տուն ու տեղը քանդուեցաւ:

Եթէ կը հաւատայք, Հայոց որդիքներ, թէ Աստուած դատաստանը այսպէս տեսաւ ու դատեց, ուրեմն անցելոյն մեղքը ներկայն մէջ քաւելով ուշաբերիմք, ճշմարիտ հաւատարիմ և անձնագիր հարց ու հովուաց օրհնութիւնը միշտ ժառանգել, չապերախտիլ երբէք նոցա դէմը. այլ ըստ Պօղոսի խրատուն վարիմք, որ կ'աղաչէ ձանձնալ, յարգել եկեղեցւոյ ընտիր վաստակաւոր և տքնող մշակները, որոց թիւը միշտ օր ըստ օրէ պակասեցաւ. և Հայոց եկեղեցւոյ հունձերը անմշակ մնացին այսօր: Երանի թէ, աղաչող հաւատացեալ որդիքները չպակսէին, որով թերևս զթար Տէր ու լսէր նոցա աղաչանաց:

Այսչափ համառօտ յիշատակութիւնը հերիք է եկեղեցւոյ հարց օրհնութեան համար. այժմ դառնամք նոյն ընտանեկան նահապետաց օրհնութեան վերայ, և աւարտեմք այս գլուխը, յորդորելով, որ ամէն ընտանեաց բարեկեցիկ զաւակները թէ բնական պարտօք, թէ Սուրբ Գրոց հոգեռու խրատներով պարտաւոր են իրենց ծնողաց օրհնութիւնն, արժանապէս ժառանգել, հեռի և ի բաց մնալով այն ամէն ապերախտութենէ, որ ստահակ, անհնազանդ

և անժառանգ որդիքները կը հատուցանեն իրենց ծնողաց, որոց կեանքն ու վախճան աշխիս վերայ դառն ու կարճատև է և ոչ երբէք երկայնակեաց կը լինին նոքա երկրիս վերայ:

ԺԵ.

Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն Կ Տ Ա Կ

Ե Ի

Յ Ի Շ Ա Տ Ա Կ

Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն կենաց մէջ ծերունի Նահապետը իրենց վերջի օրհնութենէն յետոյ՝ վերջին անհրաժեշտ պարտք մի ևս ունին, այն է կտակը, որով յետ մահուն կ'անմահանայ նոցա անունը, կեանքը և յիշատակը, և կ'ապրին նոքա հազարաւոր տարի, և նոցն իսկ գերեզմանին մէջ:

Կտակը տիրապէս կը նշանակէ այն սուրբ աւանդ և յանձնարարութիւնը, զոր մարդ իւր կենդանութեանը ուրիշ կտակակատար անձի մի կ'աւանդէ, որ յետ իւր մահուն կատարեն իւր կտակը՝ աննենդ և անվրէպ հաւատարմութեամբ: Կտակարար անձն շատ անգամ ևս իւր կտակը ինքնին ձեռք կը կատարէ ի կենդանութեան և կամ կը փոփոխէ զայն: Նա ան-

բռնադատ է այս իրաւանց մէջ, զի կտակը միայն իւր ազատ կամքէն կախումն ունի: Բայց ինչպէս կը վկայէ Պօղոս Առաքեալը՝ Կտակ յետ մահուն հաստատուն է: Այո՛, այնչափ անբռնաբարելի է և հաստատուն է, զոր և ոչ աշխարհիս թագաւորաց բուն հրամանը կարող է խախտել զայն կամ ըստ կամս փոփոխել:

Թէ Սուրբ Գրոց և թէ Ազգային պատմութեանց մէջ նկատելով կը տեսնամք, որ կտակը երկու կերպ աւանդուած է, կամ իբրեւ բարոյական պատուէր և կամ նիւթական նուէր: Նիւթականին օրինակները շատ կը տեսնամք մեր վաղեմի և արդի յիշատակարանաց մէջ, որ բազմաթիւ աստուածապաշտ անձինք թէ արք և թէ կանայք, իրենց սեպհական կալուածներէն կամ հարստութեան զանձէն կտակելով նուիրած են Եկեղեցեաց, վանորէից շինութեան և յարատեւ պայծառութեան՝ որոց առհասարակ տէր և ժառանգորդ եղեր է Ժողոհասարակ տէր և Ժառանգորդ եղեր է Ժողովուրդը առանց վաստակելոյ: Եթէ հետազօտեմք մեր նախնեաց ձեռագիր յիշատակարանները, բազմաթիւ վանորէից ու տաճարաց արձանագրութիւնք, պիտի գտնեմք, որ դոքա մեծ մասն՝ կտակաց շնորհիւ հաստատուած են առանձին առանձին իշխանաւոր և հարուստ ընտանեաց ձեռքով: Ով չի հաւատար որ Ան-

ւոյ հազար և մէկ Յկեղեցիք կտակաց և յիշատակատուաց օժանդակութեամբ կառուցուած են, որոց անունները դեռ կը նշմարուին աւերակ ու կիսակործան տաճարներու վերայ: Եւ ոմանք տեսնելով կը զարմանան ու այսպէս կը դատեն, թէ Հայոց ճոխութիւն և երկրի գանձերը՝ վանքերու և հոյակապ տաճարներու շինութեան համար սպառած են:

Իսկ բարոյական կտակ ու պատուէրը, որ խառն է լի օրհնութեամբ ու դառն անիծիւք, այդ ևս սքանչելի կերպով կը տեսնամք Սուրբ Գրոց մէջ:

Աբրահամ նահապետ իւր վախճանին մօտ կասկածելով թէ դուցէ՛ ինքն կանուխ մեռնելով՝ Իսահակ որդին մոռնայ հացրենի տան աղ-գակցութիւնը, պանդուխտ երկրի մէջ օտար ընտանեաց հետ ամուսնանայ, կը կոչէ իւր հաւատարիմ ծառայն և կտակաւ կը պատուիրէ որ Քանանացւոց երկրէն չընտրէ ամուսին Իսահակայ որդւոյն համար, և ուխտիւ երդում կ'առնու իրմէն չդրժել այս կտակին՝ դէմ: Նոյնպէս Իսահակ Աբրահամէն ուսեալ՝ նոյն կտակաւ կը պատուիրէր Յակովբայ, Քանանացւոց երկրի աղջիկներէն չառնուլ, այլ միայն իւր մօրենական տան աղգակցութենէն ընտրել իւր ամուսին: Յովսէփ նահապետին կտակը

շատ նշանաւոր էր, որ ցանկութեամբ կը խընդ-րէր ու կ'ըսէր. թէ «Երբ Տէր Աստուած այցելութեամբ կը հանէ Իսրայէլի տան ժողովուրդը Եգիպտոսէն, հանէք և դուք իմ ուկորներս այն երկրէն և տարէք ամփոփեցէք իմ հարց շիրիմներուն ծոցը»:

Նահապետաց կտակէն յետոյ առաւել մեծ և նշանաւոր էր Մովսիսին կտակը, որ իւր վախճանին մօտ բոլոր Իսրայէլի ժողովուրդին կ'աւանդէր, որ էր միմիայն Աստուծոյ օրէնք և պատուէրները, զորս կրկնելով կ'աւանդէր Յակովբայ տան ու ընտանեաց. երկնից օրհնութիւն կը ցօղէր օրինապահ որդւոց զխոյն, իսկ անէծք և նզովք կըսպառնար նոցա, որ ստուենգանալով պատուիրանազանց կը լինին:

Այլ մեր զթաճ Յիսուսի կտակը լի էր ամենազեղուն օրհնութեամբ. զոր վերջին ընթերեաց իրիկուն կ'աւանդէր իւր սիրելի խմբին և բոլոր հաւատացելոց. նորա սուրբ կտակը՝ սէրն էր, զոր միշտ կրկնելով կ'աւանդէր, և կտակագիրն Աւետարանն էր:

Այս կտակագիրը թողուց Յիսուս՝ չէ թէ մի ընտանեաց կամ մի ազգի համար, ինչպէս Մովսէս, այլ համայն Յկեղեցւոյ ընտանեաց կ'աւանդէ իւր հայրապատուէր կտակը, որ լիովն պատարուն է երկնատուր օրհնութեամբ:

զի նորա սուրբ և անդրժեյի կտակապատուէրը՝ իւր աւանդած հաւատքն է, ընկերսիրութիւնն է, համատարած խաղաղութիւնն է, կարեկից մարդասիրութիւնն է, խաչ և հալածանքն է, խսպառ համբերութիւնն է, թողութիւն և ներողութիւնն է: Եթէ մահկանացու մարդոց կտակ չես մահուան այնչափ հաստատուն է, որչափ անմահ Աստուածորդւոյն կտակը, որ խաչին արիւնով և նոր յաւիտենական ուխտիւ կնքուած է:

Ուստի թէ Մովսէս, թէ Յիսուս, թէ Առաքեալք և թէ Նկեղեցւոյ սուրբ Հարք, ինչ որ աւանդեր են, պարտաւոր կը մնան Նկեղեցւոյ ընտանիքը, եթէ զայնս անեղծ և հաստատուն չպահեն:

Թողունք այս բարոյական կտակը, որ մեր մասնաւոր առարկայէն բարձր է, խօսինք դարձեալ նիւթականին վերայ, որ աշխարհիս բաղդաւոր և հարուստ ընտանեաց համար մի անհրաժեշտ պարտիք է:

Մարդ՝ թէ այր և թէ կին, երբ յիշէ իւր օրահաս վախճանը և մտաբերէ թէ՛ ինքն մահկանացու է և պիտի մեռնի ու թողու այս աշխարհս, ընտանիք, սիրելիք, զանձ, հարստութիւն և շատ կալուածները, իմաստուն և արդար տնտես է այն մարդը, եթէ ցանկաց

իւր մահուան և զերեզմանին մէջն ևս ապրիլ: Եւ ինչպէս. կտակաւ և բարի յիշատակով, այսինքն իւր սեպհական հարստութենէն մի բաժին հանէ ազգին. բաժին հանէ աղքատ ընտանեաց առանց երբէք զրկելոյ իւր տան ընտանիքը: Երջանիկ կը լինէր ազգը, երջանիկ կը լինէր մեր հայրենիքը, եթէ ազգին մէջ զանուած իւրաքանչիւր զանձատէր անձինքը առանց կտակի և յիշատակի չմեռնէին:

Սակայն շատ բուռն է մարդկանց մոլեկան ազահութիւնը, որ մարդոյ սիրտ և հոգին կը կապէ մինչև վերջին շունչ. նա հոգին տալու կը յօժարի, քան թէ զանձ ու ստացուածք. նա իւր անդին հոգւոյն փրկանաց համար երբէք չի հաճիր դուզնաբեաց զանձ փոխարինել. թէև հնար լինէր հոգին անդրէն վերադարձնել: Ուստի ազահ մարդոց կտակը և անյագ տենչն այն է, որ իւր զանձը իւր հետ ի գերեզման տանի ու թաղի: Եւ ճշմարիտ է այս, ապա թէ ոչ՝ ինչ է պատճառ, որ աշխարհիս ազահները շատ անգամ իրենց զանձերը հողին տակ անյացտ կը թաղեն. ուր կը թաղեն նաև իրենց քարաժեռ սիրտը, ինչպէս կը վկայէ սրտագէտ Յիսուս, թէ «Ուր զանձք ձեր են, անդ և սիրտք ձեր եղիցին»:

Ոչինչ զանազանութիւն չունին ազահէն

նաև այնպիսի մարդիկ, որ չափազանց ընտանեակն լինելով վաղուան և ապագային համար հեթանոսաբար կը հոգան. իրենց ամէն ջանք ու վաստակը միայն իրենց գերդաստանին համար կը պատրաստեն. նոցա համար բնաւ փոյթ չէ ընկերսիրութեան պարտիք և կամ ազգին կարօտ ընտանիք: Եկեղեցի, դպրոց, կտակ և յիշատակ, այս ամէն՝ նոցա և այնպիսեաց մտքէն հանուած է: Նոքա Նախախնամութեան չեն հաւատար և կ'ուրանան երկնից Հօր խնամք, որ ճնճղկան բունի ընտանիքը չի մոռնար. այնպիսիք որ թէպէտ իրենց ժլատութեան ձեռք մինչև ի գերեզման կը կծկեն, բայց ի պատիժ նոցա՝ ժառանգորդ ընտանիքը ամենայն շուայութեամբ կը բանան իրենց ձեռքը ու անխնայ կը վատնեն բոլոր հարստութեան գանձը, որով ծովս մեծատան ընտանիքը՝ կարօտ մուրացիկ կը լինին, որոց բազմութիւն օրինակներն անցելոյն մէջ պատմութիւն կ'աւանդէ և ներկային մէջ մեք մեր աչքով կը տեսնամք:

Կտակարարութեան պարտիք միայն մեծատան ընտանեաց համար չէ, այլ ազգին իւրաքանչիւր անհատ անձինքը առանձին իրենց կտակն ունին: Արծաթով և անարծաթ կղերները թող մէկը իւր արծաթը կտակէ, միւսն

իւր գիրք և խրատ: Թող կտակեն նոքա եկեղեցւոյ որդիքներուն՝ հայրենատուր հաւատք և հարց աւանդութիւնք պինդ պահել: Թող կտակեն նոքա Հայոց զաղթական զաւակներուն ուր որ կը լինին. Արարատ և Եջմիածնի Կաթողիկէն չի մոռնան: Թող կտակեն նոքա սուրբ Ղևոնդեանց ու Վարդանանց խաչ և անձնանուիրութիւնը: Թող կտակէ քաղաքացին իւր ընտանեաց՝ արհեստ, աշխատութիւն, վաճառաշահութիւն, տնտեսութիւն, խնայութիւն և բարոյական կեանք:

Իսկ շինական աշխատամաշ ծերունիքը թող այս կտակն աւանդեն ընտանեաց, որ սիրեն հին նահապետական պարզ կեանք, սիրեն մշակութիւն, հողն ու մաճը. երբէք չի վաճառեն իրենց կեանքն ու հարստութեան մըշտաբուխ աղբիւրը. այսինքն հայրենի երկիրն ու գետին:

Եւ դուք ինչ պիտի կտակէք, հայրենեաց կարօտ խեղճ պանդուխտ Հայեր. դուք կտակեցէք ձեր զաւակաց ու եղբարց, երբ օտարութեան մէջ կը հասնի ձեր վերայ, ո՛հ, մահ ու գերեզման: Այո՛, նզովիւք կտակեցէք, որ նոքա հայրենի հողին ու երկրին մէջ տքնին ու աշխատին, թող մեռնին, թող իրենց գերեզման իրենց արտիկ լինի, թող չիգան այս տեղը,

ուր ձեր ազատ եղն ու մաճ թողլով՝ բեռնա-
կիր կը լինիք. և շատ անգամ բեռանց ծան-
րութենէն ձեր ոսկորները կը ճարճատին և
ձեր հուժկու բազուկները կը թուլնան. երես
լնդ գետին կը թաւալիք փողոցի սալաշատա-
կաց վերայ. կը բառնան ու կը թաղեն զձեզ
անյիշատակ շիրիմներու մէջ, ուր չեն ու չկան
ընտանեկան գերեզման, ձեր պապերուն ու մա-
մերուն խաչաքարեր և ոսկորները:

Իսկ դու, հէք Արծուիդ Վասպուրական. քո
կտակն ինչ է, թէ որ մահն զքեզ պանդըխ-
տութեան մէջ նետահարէ. «Վամք Տեառն օրհ-
նեալ եղիցի» կ'ասեմ և կ'աւանդեմ իմ կտակը
իմ սիրելի, հաւատարիմ և մտերիմ Ազգին՝ որ
զիս բառնան տանին այն հողին աւանդեն. և
դնեն զիս ի գիր հանգստեան Վարազայ խա-
չաքարերու տակը, ուր թերևս շիրիմն ու ոս-
կորներս խառնուի Նդիշէի նման սուրբ հարց
շիրիմներուն հետը. և ես մեղապարտ մեռեալս,
արժանի լինիմ նորոգ յարութեան ննջելով ի
Քրիստոս հաւատով և յուսով:

ԺԶ.

ՏԱՆ ԵՐԷՅ

Ե Ի

Ի Ի Բ ՊԱՐՏԻՔ

Ի Ն Զ Պ Է Ս ընդհանուր Հայրապետ Հայոց
իրբե ծայրագոյն հովիւ, տեսուչ և տնտես է
բոլոր Հայ գերդաստանաց վերայ. և ինչպէս
վիճակաւոր Եպիսկոպոսները իւրաքանչիւր ի-
րենց վիճակին վերայ նոյն հոգեւոր տնտեսու-
թեան պաշտօնն ունին. այնպէս ևս ընտանե-
կան և առտնին Եկեղեցւոյ փոքրիկ հօտին՝
փոքրիկ հովիւներն են Տաներէց քահանայք,
որոց միայն յանձնուած է ընտանեկան հոգեւոր
պէտքերը հոգալ ու մատակարարել: Տաներէց,
որ թէպէտ իւր վիճակաւոր Եպիսկոպոսին իշ-
խանութեան տակ ստրուկ համարուած է, և
նոյն իսկ ժողովուրդին առաջ այնչափ ըստ ար-
ժանւոյն պատուիրեալ չէ. մանաւանդ մեր
անբարեկարգ ժամանակի մէջ, յորում Եկեղեց-

ւոյ տնտեսութեան վաղեմի օրէնք և կանոնական վճիռներ աշխարհաբան են: Բայց Տաներէց քահանային հովուական պարտիքն ու կոչումն՝ շատ մեծ, շատ նուիրական և շատ արդիւնաւոր հոգեւոր աշխատութեան մշակութիւնն է: Վասնզի նորա սեպհական պարտիքն է, ընտանեաց նորածին երախայքը սուրբ եկեղեցւոյն մկրտարանին ջրով մաքրել ու որդեգրել Աստուծոյ: Նորա պարտիքն է ամուսնութեան սուրբ պսակ դնել. նորա պարտիքն է խոստովանութեամբ ընտանեկան զաղտնի ու յայտնի վէրքերը դարմանելով բժշկել: Նորա պարտիքն է մահուան ծանր ստուերին տակ հեծող հիւանդը սուրբ և ջերմեռանդ աղօթքով կազդուրել և հոգին հաւատով զօրացուցանել: Նորա պարտիքն է ննջեցեալը ի հող դնել, ու կնքել նորա գերեզմանը Խաչիւ և Աւետարանով: Նորա պարտիքն է սգաւոր ընտանեաց սուգը չափաւորել, և խրատել որ հեթանոսաբար չողբան յոյս ու հաւատ չունելով հանդերձեալ կենաց: Նորա մեծ պարտիքն է աղքատ ու չքաւոր ընտանիքը՝ չէ թէ միայն սոսկ մխիթարական խօսքերով սփոփել, այլ արդեամբ իբրեւ ճշմարիտ հայր հոգալ նոցա պէտքն ու կարիքը. հարուստ և ողորմած ընտանիք-

ներէն հայթհայթելով՝ թշուառ տնանկին կաթաւոր զաւակները կերակրել:

Նորա մեծ և սեպուհ պարտիքն է, երկրի վերայ իբրեւ երկրաւոր հայր՝ խնամ տանել բոլոր ծխական ընտանեաց. մանաւանդ նոցա պատահար թշուառութեանց մէջ Յիսուսին նկարագրած գորովալիւր զթութեան տիպարը լիովին յանձին բերել. ի բանտ գնալ, բանտաւորին կապանքը դիւրացնել, հիւանդին ի տես գնալ, սուրբ Պօղոսին թաշկինակով՝ նորա քրտինքը սրբել, դեղ ու ճար գտնել. թէ քաղցեալ է՝ հաց տալ, թէ ծարաւ է՝ ջուր տալ. թէ մերկ է՝ հանդերձ, և այլն: Եթէ աչսպէս վարի Տաներէց հովիւն, եթէ իւր այս պարտիքները խղճի մօօք կատարէ, յիրաւի յայնժամ տիրապէս Քահանայ Աստուծոյ կը կոչուի, լինելով կատարեալ որպէս երկնաւոր Հայր:

Տակաւին քան զամէն առաւել մեծ պարտիք մի ունի Տաներէց հովիւը, զոր պէտք չէ մոռնալ, և ինչ է առտնին հոգեւոր դաստիարակութիւնը, որ պէտք է հաւասար ընթանայ ծնողաց դաստիարակութեան հետ: Ես այնպէս կը դատիմ, որ կրօնի և հոգեւոր դաստիարակութեան պարտիքը՝ զպրոցի վարժապետին չէ, այլ Տաներէց Քահանային բաժին է, որ պար-

տաւոր լինելով իբրեւ առանին Եկեղեցւոյ տընտես՝ պէտք է ինքնին բաշխէ ու մատակարարէ հոգեւոր դաստիարակութեան հացը ընտանեկան սեղանին վերայ, և այդ հացն է միմիայն Աւետարան. բովանդակ Սուրբ Գիրքը, որ է Կենաց բան, որոց հետը խառնել խիստ վաշելուչ է մեր սուրբ Հարց ու վարդապետաց դիւրալուր խրատները. որք առհասարակ գրեթէ Սուրբ Գրոց մոքին պարզապէս բացատրութիւնք են:

Ճշմարիտ խօսելով, ընտանեկան հոգեւոր վիճակը և կեանք յայնժամ կ'եղծանի, երբ Տաներէց Քահանայն տգէտ և անուս է, որ բաւական կը համարի իւր պաշտօնին համար Սաղմոս, Շարական և Մաշտոց, որ միայն Եկեղեցւոյ խորհուրդներ և ծխական կարգերը կատարելով՝ քահանայութեան բարձր պաշտօնի միւս պարտիքները անկարեւոր կը դառնան: Տաներէց Քահանային տգիտութիւնը շատ մեղադրելի է, թերեւ փոքր ինչ այդ մեղադրանք թեթեւնար, եթէ բարի ու անբասիր վարքով և գործնական ընտիր օրինակով տգէտ Քահանայն քողաւորելով ծածկէր իւր տգիտութիւնը, ու տգիտութեամբ այնչափ փնտաւար չէր լիներ ընտանեկան կենաց, խօսքին տեղը՝ միայն բարի օրինակը քարոզելով: Բայց թէ գիտուն

և թէ տգէտ Տաներէց երբ իր վարուց ու պաշտօնին մէջ կը զեղծանի. երբ բարի օրինակին տեղը՝ գայթակղութեան չար օրինակ կուտայ, այնուհետեւ բարի և երկրւղած ընտանեաց համար՝ հոգեպէս մեծ վտանգ է, որ թէ չգտնեն ուրիշ արժանաւոր հովիւ մի՛ կը պարտաւորին առանց քահանայի մնալ, Աստուծոյ հովուութիւնը խնդրել:

Սակայն արժանաւոր և անարժան պաշտօնէից մէջ ընտրութիւն առնել պէտք է. երբ ընտանեաց ձեռքն է այդ իրաւունքը և ազատութիւնը, թող խորհին և այնպէս ընտրեն Տաներէց Քահանայն: Եւ եթէ գտնեն այդ արժանաւոր ու պատուական պաշտօնեայն, պէտք է կրկին պատուոյ արժանի համարին զինքն. որոյ համար իսկ յատկապէս կը պատուիրէ Առաքեալը: Եթէ ընտանեաց իրաւունքն է Տաներէց Քահանայէն պահանջել, ինչ որ քահանայութեան պաշտօնին և կարգին վաշելուչ պարտիքն է, նոյն Տաներէց Քահանային իրաւունքն է՝ պահանջել իւր պաշտաման ու հոգեւոր աշխատութեան վարձքը: Մշակը՝ իւր վարձուց արժանի է, կը խօսի Տէր, ով կարող է ժխտել թէ իրաւունք չէ այս, և Առաքեալը կը հաստատէ սոյն իրաւունքը, թէ «Զինուորը կը հաստատէ սոյն իրաւունքը, թէ «Զինուորը կը թողաւով չի զինուորիր» և ուրիշ խօս-

քով դարձեալ նոյն բանը կը կրկնէ. թէ «Սեղանոյ պաշտօնեայն, արժան է որ նոյն սեղանէն կերակրուի»:

Արդ, ընտանեկան սեղանոյն պաշտօնեայն ծաներէցն է. պէտք է որ սեղանին հացէն լիսպէս կերակրուի, ապա եթէ զրկի, անհատուցումն, անվարձ մնաց իւր հոգեւոր մշակութիւնը, նա հոգեւոր հանելով կը կատարէ իւր պաշտօնը. որով ընտանեկան փարախին փոքրիկ հօտը պարտաւոր կը մնայ իւր հովուին առաջ. ոչ կաթէն՝ կաթ, և ոչ բուրդէն բուրդը՝ պարտեաց փոխարէն վճարելով: Եւ միթէ իրաւունք ունին յայնժամ՝ ծաներէց մշակի վարձք հատանող ընտանիքը տրտունջ բառնալ ու միշտ զանգատիլ թէ զմեզ հովուելու և մեր հոգեւոր պիտոյք հոգալու բարի հովիւ և արժանաւոր պաշտօնեայ չունիմք:

Այլ դուք, ո՞վ ժողովուրդ և ընտանիք Հայոց, մի՛ սրտմտիք, թէ ասեմ, ձեր տրտունջն անիրաւ է. ժողովուրդի ընտիր որդիքներէն ո՞վ յանձն կ'առնու քեզ համար հովիւ ու ծաներէց լինել, երբ դու արժանաւորին և անարժանին մէջ ընտրութիւն չունիս: Դու Աւետարանին ազատ զինուոր և Եկեղեցւոյ պատուարժան պաշտօնեայն ճնշեր ստրկացուցեր ես չքաւորութեան լուծին տակը, և կըսպասես տա-

կաւին որ նոքա վեհանձն և ազնուական կերպով շարժին. ձրի շնորհը՝ ձրի տան, չազահին, անաչառ լինին, ճշմարտախօս լինին, սուրբ լինին, բարի վարքով փայլին, բարի օրինակով հանդիսանան, օրինաց նախանձաւոր լինին, թէ յանցապարտ լինիս զքեզ կշտամբեն. թէ չուզղիս՝ հեթանոս համարին, թէ յանդգնիս Թէոդոս կայսեր նման ձեռք լի արիւնով Եկեղեցւոյ գաւիթը մտնել, Ամբրոսիոս քաջ հովուին պէս իբրեւ Ամենակալին ահարկու հրեշտակը քո դէմ կենալ ու Եկեղեցւոյ գաւթէն զքեզ արտաքս մերժել:

Ահաւասիկ իմ դատաստանս այս է. ես գիտեմ, դուք չէք հաւանիր, կ'ասէք, թէ այդ խստութիւն է, հաւատաքննութիւն է, անցաւ այդ դարը, պէտք է մեր ծաներէց Քահանայք, հոգեւոր կատարելութեամբ հանդերձ՝ քաղաքակիրթ ու քաղաքավար լինին, ճանչնան ժամանակ և ժամանակի պահանջումները. բարեկամ լինին յառաջադիմութեան, և մեր ընտանիքը ի նոյն յորդորեն ու համոզեն:

Ուրեմն ըստ ձեր դատաստանին, եթէ ընտանեկան կեանքին շահն ու պէտքը աջգլխի հոգեւոր ժիր մշակ կը պահանջէ իւր անդին և անդաստանին համար, հապա այլ ևս ի՞նչ կը վարանիք, ի՞նչ կը դեղւիք, ճանչցէք, ո-

րողեցէք ու ընտրեցէք այն արժանաւոր ան-
ձըն բարի և առաքինի ընտանեաց մէջէն: Բն-
ծայացուն երկնից հրեշտակներէն չէ. մարդ-
կացին ընտանեաց սեռէն է, և ընտանիքը կը
ծնի զայն. ձեր իրաւունքն է, ձեր ձեռքն է,
ընտիր ընտիր անձինք որողեցէք և ապա ա-
ծէք Նպիսկոպոսին առաջ, թող ձեռն զնէ և
օրհնէ ձեզ Քահանայ:

Բայց դուք, երբ պիտանին ու պատուա-
ւորը, ուսեալ և արժանաւոր անձինքը կը
թողուք, անպատիւ, տգէտ և անարժանը յա-
ռաջ կը վարէք, կ'ընտրէք և կը վկայէք իսկ
Նպիսկոպոսին և Նկեղեցւոյն առաջ. եթէ ճըշ-
դիւ հարցաքննութիւն լինի, ժողով և Նպիս-
կոպոսը արժանի չհամարին ձեռնադրութեան,
ես գիտեմ ու տեսայ, թէ որքան կը խտրանաք
ու կամակոր յամառութեամբ ստահակ միջոց-
ները ի գործ դնելով՝ վերջապէս անարժան
անձն ի պատիւ Քահանայութեան կը հանէք:
Եւ այնուհետեւ երբ մտաբերելով կըզգայք թէ
սխալած էք, կըստըջանայք, տրտունջ կը բառ-
նաք ու կըսկսիք չարաչար ձեր ընտրած ու
հաւնած կղերը դատել ու բամբասել: Եւ շատ
անգամ եւս ոմանց անարժանութիւնը առիթ
բռնելով՝ ամբողջ Նկեղեցական դասն անարգե-
լով, ոտնհարելով վատաբանելով՝ նշաւակ կը-

կացուցանէք զիրենք աշխարհին առաջ: Զգի-
տեմ, կը կարծէք ու կը հաւատայք թէ այդ-
պիսով կ'ողղէք զիրենք, որոց անուղղութիւնը
Քահանայութենէն յառաջ բնաւորեալ է և
դուք յաճախ կը տեսնայիք զիրենք. փորձը ձեր
աչքին առաջն էր. դուք քաջ գիտէիք ու կը
ճանաչէիք:

Բայց թոյլ տուէք որ անաչառ խօսիմ,
միթէ դուք իբրեւ թէ կարեկից լինելով մար-
դասիրութեան պատրուակաւ ձեր բարեկամաց
հաց ու գործ ձարելու համար չաշխատեցա՞ք
զիրենք Քահանայ ձեռնադրել տալու, և յետոյ
իբրեւ մեծ վարձք և առաքինութիւն համա-
րելով, կը խօսիք եւս պարծանօք, թէ «Խեղճի
ընտանիք» Ընտանութենէ ողորդեցին» և այլն:
Այդպէս է, մի ընտանիք իւր թշուառ վիճա-
կէն ազատելու համար՝ ուրիշ ծխական ընտա-
նիքները հոգեպէս թշուառացուցիք: Զգիտեմ,
Նկեղեցւոյ զերագոյն Դատաւորին առաջ ձրն
առաւել դատապարտութեան արժանի է, Ն-
պիսկոպոսը, որ աչառեց ու ձեռնադրեց, թէ
ժողովուրդը, որ զայն ընտրեց ու ընծայեց:

Այլ կը թողում այս մասն այժմ, մտադիր
լինելով յայլում տեղւոյ ընդարձակապէս խօ-
սիլ և ժամանակն իսկ կը պահանջէ զայդ.
վասնզի շատ տարապարտ տրտունջներ կը

բարձրանան երկու կողմէն կղերին ու ժողովուրդին, որք ընդ աչս դատելով զիրեար կը բամբասեն չարաչար առանց դատաստանի ու քննութեան:

Իսկ մեք, որ նոյն կղերաց դասուն տրուպն ու յետինն եմք, յորդոր կը կարդամք նախ բոլոր ծաներէց քահանայից, որ ճանչնան իրենց սուրբ պարտիքը. յիշեն որ սլատասխանատու են Նորա առաջ, որ կըսպառնայ ու համար կը պահանջէ ամէն հովիւներէն թէ մեծ և թէ փոքր. ծաներէցն ևս իւր տան հաշիւը պիտի տայ:

Նաև յորդոր կը կարդամ այն բոլոր Հայ ընտանեաց, որք եթէ գիտեն խղճիւ թէ հոգեւոր և արժանաւոր պաշտօնէին պէտքն անհրաժեշտ է. ուրեմն թող աչառելով անընտրող չլինին, թող խոտանն ու անպիտանը ի բաց թողուն. ընտրեն և իրենց բարի որդիքներէն ընծայեն Աստուծոյ Եկեղեցւոյն. արդար Աբելին պէս արդարապէս որոշելով Աստուծոյ բաժին և ոչ թէ ժլատ ու խնայող Կայէնին պէս անարգն ու անպէտք հանել Աստուծոյ մասն:

Արդ, դուք, ով ընտանիք Հայոց, ճառիս բանը՝ այս մի բանով աւարտեմ. եթէ ծաներէց Քահանայն ձերն է, ձեզ համար է, և ձեր

հոգեւոր մշակն է, ձեր բարին դուք ինքնին ճանչցէք ու ընտրեցէք, ձեր մշակն ընտրեցէք, արժանաւորն ընտրեցէք, ուսեալն ընտրեցէք, հաւատարիմն ընտրեցէք. և եթէ կայ տակաւին ձեր մէջը՝ հրեշտակակրօնն ընտրեցէք. և քանի որ ընտրութեան այս իրաւունքը ձեր ձեռքն է, դուք այսօր և յաւիտեան իրաւունք չունիք դանդատիլ:

ԺԷ.

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՊԱՏԿԱՌԱՆՔ

ԵԻ

ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ տեսութեամբ խօսելով՝ ընտանեկան պատկառանք և ազատութիւնը, երկուքն ևս մարդոցն համար ի բնութենէ տըրուած ազատ կամաց և բնական զգացման օժիտներն են: Միայն թէ մարդ պարտաւոր է զայն օրինօք վարել և ոչ թէ ծայրացեղ ազատավար մոլութեամբ կամ նախապաշարեալ հնութեամբ:

Մեր հին ընտանեկան կեանքին սաստիկ պատկառանք և ամօթխածութիւնը, որ կնոջ գլուխ և երեսը թանձր քօղով կը ծածկէր ու կը փակէր զայն տան ու վրանին տակը, և նորահարսն պարտաւոր էր եօթնամեայ լռութիւնը պահել իբրև պահք, անշուշտ նոր աշխարհին առաջ շատ պարսաւելի վարմունք է:

Իսկ հին աշխարհը, որոյ հահապետները դեռ մեր հայրենաց մէջ շատ կան, նոքա դատելով կը դատեն աշխարհի ընտանեկան կեանքին ծայրացեղ ազատութիւնը, որ խապառ կը բառնայ պատկառանաց քօղն ու շուքը, կինն ազատ կը թողու ընկերական հրապարակին մէջ, որ նա նոյն իսկ իւր հարսանեաց օրը լեզուն բանայ, խօսի, պարէ, իբրև հարսնետր զուարճանայ և նոցա հետը խնձոցից սեղանին վերայ հրճուի և մերթ ևս ծիծաղ արձակէ, որովհետև ըստ Պլատոնի սահմանին՝ Միթէ կինն ևս ծիծաղական մարդ է:

Ուղղապէս դատելով, երկու աշխարհի ծայրացեղ վարմունքն ևս չափազանցութիւն կը համարուին ուղիղ բանաւորութեան և բարոյական օրինաց առաջը: Ափսոս, որ այս աշխարհիս մէջ միջին և ուղիղ ճանապարհով քալել զժուարադոյն է: Մարդիկ սովորած են չափազանցել և իրենց կիրքերէն վարուելով կը խոտորին միշտ յաջ կամ յահեակ, միջասահման ուղիղ ճամբուն վերայ խիստ սակաւ մարդիկ կը յաջողին որ համեստ ընտանեկան կեանքի ուղղութիւնը պահելով չեն խոտորիր, հետևելով միշտ բարոյական օրինաց և բնական խղճին գիտակցութեան, որք լոյս են և միշտ մարդը դէպ ի լոյս և ուղղութիւն կ'առաջնորդեն:

Թողունք հին և նոր աշխարհի ծայրացեղութեան մասերը՝ ստոյգ խոստովանելով, որ ամօթոյ զգացումն ու պատկառանքը մարդոյն ընտանեկան կեանքին սեպհական վայելուչ զարդն ու պատիւն է։ Այն ընտանիքը, որ այս չքնաղ զարդը ամենայն համեստութեամբ հագած է, միշտ պատկառելի կը հանդիսանայ երկնից և աշխարհի մէջ։

Ընտանեկան պատկառանք նախ պէտք է ամենայն մեծարանօք յարգուի ու պահուի նոյն ընտանեկան շրջանին մէջ, ուր ծերունի նահապետ և մայր տիկին բարձրաթոռ կը բազմին, որոց պարտաւոր են շուք ղնել ու պատկառել բոլոր զաւակներ, հարսներ, թոռներ և ուրիշ այլ ամեն ընտանեկան պարագայք։

Գիտնալ արժան է նաև որ պատկառանքը միայն փոքրերուն պարտիք չէ, այլ և նոյն իսկ մեծերն պարտաւոր են զգուշաւոր պատկառանօք վարիլ փոքրերուն հետը։ Վասնզի մեծերն երբ պատկառանքն ի բաց թողուն, այնուհետև ի զուր է պահանջել, որ փոքրերը ամաչեն։ Եւ եթէ ջանան մեծերն ուղղել զանոնք, նոքա քաջ զիտեն դարձեալ Խեչափարին առակը չառաջ բերել, ցոյց տալով թէ մեծերն իրաւունք չունին յանդիմանելու, քանի որ իրենց միակողմանի քայլերով՝ փոքրերուն օրինակ կու-

տան. տղայոց ներկայութեանը բանի տեղ չի դնելով՝ անդգոյշ կը շարժին, անպատկառ կը խօսին, ծուռ կը քալեն, և զարմանալին այն է որ մերթ ևս կը զայրանան իսկ, եթէ փոքրերը իրենց նման շարժին ու քալեն։

Յիրաւի ընտանեկարութեան մէջ եթէ մասնաւորապէս թուենք՝ շատ անպատշաճ շարժումներ կը լինին. բայց ամենէն աւելի տըպաւորիչ և թիւնաւորիչ է անպատկառ վարմունք անմեղ տղայոց առաջ։ Նոքա խիստ արագապէս կ'ընդօրինակեն զայն. թող յոռի ու չար լինի, ոչ ինչ փոյթ չէ, զի նոքա միամիտ են ու տեսնալով կը հաւատան թէ ինչ որ մեծերը գործեն՝ բարի ու անվնաս է։

Այր մարդիկ, որ առաւել ազատ վարմունք ունին թէ ընտանեկան յարկին տակը և թէ արտաքոյ ընկերութեան մէջ, նոքա պատկառանաց ամօթը աւելի կանանց սեռին կը վերածեն. որոյ շատ օրինակները կը տեսնամք նահապետական կենաց մէջ։ Աբրահամով վրանի տակ ուր երբ երեք հրեշտակները հիւր կուգան, Սարա որ պառաւ և մեծ տիկին էր՝ Նահապետի տան՝ կը պատկառի տեսնուիլ հիւրերուն հետը. այլ յետուստ խորանին պահուելով՝ ապականջ կը ղնէ երբ հրեշտակներ կը խօսէին աւետիս տալով հանդերձեալ զաւակին համար։

Նոյնպէս և Ռեբեկայ մինչ բացերես ուղտին վերայ նստած Խառանու երկրէն դէպ Աբրահամու տուն կուգար, յանկարծ կը տեսնար Խառանկ փեսայացուն իւր, որ ի զբօսանս ելած էր ի դաշտ. իսկոյն ուղտէն վար իջնելով կը քօղաւորէ երեսը, պատիւ և շուք տալով իւր նորատես ամուսնոյն:

Այս պատկառանաց հին քօղ գրեթէ չորս հազար տարիէն ի վեր դեռ մեծ խնամով կը պահեն մեր Հայ հարսները. այն ինչ զաղթական Հայոց ընտանեկան կեանքին նոր ազատութիւնը՝ զայն վերցնել կը ջանայ. ինչպէս ուրիշ շատ պատկառանաց կերպերը թողուցեր է արդէն, որք մի մի յատկանիշ էին հայկական հնութեան ու կեանքին:

Բայց հին աշխարհի ընտանեկան խիստ պատկառանաց այս վարմունքը՝ որ ինչպէս գրեցի, զկինն իբրև խուլ ու համր էակ մի կը ճնշէ անխօս լռութեան մէջ և որ տակաւին կը տիրէ այդ վաղեմի սովորութիւնը՝ նոր քաղաքակիրթ աշխարհին առաջ ոչ ընտանեկան առաքինութիւն կը համարուի և ոչ ազգային գովելի յատկութիւն: Ասանդի աշխարհի և ազգերու նոր փոփոխութեանց հետը, գիտութեան և ազատութեան հետը, անշուշտ բնական է, որ ընտանեկան կեանքն ևս իւր

հին դրութենէն փոփոխի. և այս յեղափոխութեան մէջ այր մարդիկ զկին իւր զրկանքէն ազատելով՝ նմա ևս բաժին տուին կրթութիւն և դաստիարակութիւն: Առաջին անգամ երբ կինը «յէ» գիրը արտասանեց՝ ինքնին լուծեց իւր համրութիւնը, կինը կարգաց ու ճանչցաւ իւր իրաւունքն, բողոքեց ու հռչակեց աշխարհին առաջ թէ ինքն ևս իւր ամուսնոյն չափ ազատութեան իրաւունք ունի. կինը ընտանեաց մայր է, պէտք է խօսի և այր մարդոց ընկերութեան մէջ հաւասար աթոռ ունենայ: Կին եթէ իւր ամուսնոյն ազատ ու ճշմարիտ կենակիցն է, արժան է, որ նա աշխարհի կեանքը ճանչնայ, մարդկային ընդհանուր ընկերութեան հետ մտերմանայ, խորհիլ գիտնայ, մտածել սովորի, փոքր ի շատէ վերահասու լինի այն ամէն իրաց, ինչ որ մտաւոր ու բանաւոր մարդոցն բնական և ազատ իրաւունք կը պահանջեն:

Սակայն մեր դարու պատկառասէր ու պարկեշտ Նահապետներ ու մամիկները երբ նոր աշխարհի հանդէս մտնեն՝ անհնար է, որ չի գայթակղին չարաչար ու մերթ ևս սրտմտելով, զայրանալով տրտունջ չբառնան. թէ վնց մեզ, ինչ ժամանակի հասանք. ամօթ և պատկառանք աշխարհէս վերջացաւ. կին ընտանե-

կան լռարանէն դուրս ելաւ. կին լեզուն բացաւ ճարտասան դարձաւ: Կին քօղն ու լաջակ ձգեց, քօղին տեղը հիւսկէն վարդաճաղիկ խոյր դրաւ. կին հրապարակ ելաւ, ընկերութեան մէջ մտաւ. կին հաւասար մեզ հետ պատիւ ստացաւ. նա համարձակ կը խօսի, համարձակ կը վիճի, կը դատի և կը պատասխանէ և այլն: Մէկ խօսքով՝ անմոռնէ կին՝ խօսուն բանադատ դարձաւ. կարդալ գրել սորվելով, լեզուագէտ լինելով, նա կը ճգնի մեզ հետ խորհրդական լինել, աշխարհ կառավարել, օրէնք տալ, Սահմանադրութիւն գոչել: Թերևս օր մի այլ ևս աւելի յառաջ երթայ ու մեզ հետ հաւասար քուէ տալու իրաւունք խնդրէ. թողու ընտանեկան ամէն հոգն ու կեանք, թողու ամուսնական սէր: Աւանդ այն ժամանակին, յորում աշխարհիս կարգ և օրէնք պիտի խանգարուին. եօթն հազար տարուան վաղեմի ընտանեկան շէնքը քանդուի և կնոջ այս անպատշաճ յառաջադիմութիւնը՝ տանի մղէ զիրենք մինչև ծայրացեղ ազատութեան վիճակը: Ո՛վ այնուհետև կարող է զսպել զիրենք. աշխարհիս բոլոր տէրութիւնք եթէ միաբանելով դաշնակցին, միթէ կարող են թումբ քաշել նոցա զօրութեան և արշաւանաց դէմ. ո՞վ կը տարակուսի այս անկարգ ա-

պագային վերայ. որոյ ստոյգ նշանները՝ ներկայն իսկ այժմէն ցոյց կուտայ և մեք կը հաւատամք Զօրաբաբէլի մեծ վկայութեանն՝ թէ կին զօրաւոր է ու կը տիրէ: Եթէ կին զօրաւոր էր մինչ ուսմունք չունէր. քանի՞ առաւել պիտի զօրանայ երբ ուսման և ազատութեան ղէնքով զինուորի:

Կը լսե՞ս, խոհական ընթերցող, մեր դարու նահապետ ծերոց այս նախանձաւոր դատաստանը. չգիտեմ՝ կ'ընդունի՞ս, որ շատ մասերու մէջ իւր ստուգութիւն ունի: Մեր կեանքի ապագայն միշտ ներկայէն կ'ըսկսի և ներկայն ապագային կարապետն է: Եթէ ուշի ուշով կ'ընենք ներկային ծայրացեղութիւնը՝ ծերոց մարգարէութիւն պիտի կատարուի թէ ուշ և թէ անագան: Մի բան կայ միայն, որ սոյն ձևորդ մարգարէութեան երազը դէպ ի բարին կատարել կուտայ և այդ բանն է՝ կանանց սեռին ուղիղ և պատշաճաւոր դաստիարակութիւնը, զոր հազար դիր կրկնեցի ու դարձեալ կը կրկնեմ: Բոլոր աշխարհ այսպէս կը դատի. երբ նոր ազատութեան իրաւունքը կ'ընկերուն զլսէն վերցուց այն պատկառանաց ճնշող քօղը, պէտք է ճշմարիտ ու պայծառ դատարարակութեամբ քօղաւորէ նոցա ամօթխած ճակատը, զորով թէ հին մթութեան քօղ

ստուեր կ'ածէր, թող լուսոյ քօղով կին իւր աչքը բանայ ու տեսնայ աշխարհին գործերը: Առանց այս պատսպարող քօղին՝ կնոջ ծայրացեղ անդաստիարակ ազատութիւնը դէպի խաւար կը տանի զինքն. և երբ կնոջ ոտքը գլխի ու սահի՝ ողջ ընտանեկան կեանքը իւր հետ կը կործանէ: Այո՛, ուղղել պէտք է կնոջ ընթացքը որ այդ վտանգաւոր խորխորատէն յետս կասի: Անհրաժեշտ հարկ է նորա միտք ու հոգին մշակել և ապա թողուլ ազատ, որ պէսզի զօրանայ կին և իւր կ'թոտ ոտքով կարողանայ ազատութեան մէջ անսայթաք ու անխոտոր քալել, և ճշմարիտ դաստիարակութեան մայրերը լինելով՝ նոր ընտանիք, նոր կեանք կազմեն Հայոց ժողովուրդին: Երջանիկ օրեր են այն օրերը երբ Հայոց տիկնայք ու կանայք հին պատկառանաց շնորհին հետը՝ նոր դաստիարակութեան լուսով ևս կը փայլին և յայնժամ միայն կարող են իսկապէս նրմանիլ Եւրոպիոյ կրթեալ և ժրագլուխ կիներուն: Ապա թէ ոչ, սոսկ արտաքին կեղծ երեւոյթով, քաղաքավարի շարժման կերպերով, պերճ հագուստներու նոր նոր ձևերով, առանց մայրենի լեզուին՝ քանի մի Գրանսերէնի բառերը հնչելով, Հայուն հին պար մոռնալով՝ նոր պար խաղալով, մեր հայրենի կամ մայրե-

նի անուշտկ երգը թողլով՝ անընտանի դաշնակ զարնելով՝ Հայոց ընտանեկան կեանքը դէպի լաւագոյն չի փոխիր, այլ յաւէտ կը վատթարանայ հին ու նոր զեղծմունքները իրար խառնուելով. որով յետին ազատութիւնը՝ թերեւ չար լինի քան զառաջինն, և յայնժամ իրաւունք չունին պատկառասէր ընտանիք նըզովք կարդալ նոր աշխարհի ծայրացեղ ազատութեանն և դարձեալ բարւոք համարին կինը ընկերական հրապարակէն հանել և անդրէն տանել հին նահապետական վրանին տակ փակել և թանձր քօղով ծածկել նորա գլուխ, որ այլ ևս արև և ազատութիւն չի տեսնայ:

Մոռացէք այդ, մոռացէք, ո՞վ դուք զաղթական Հայեր, դուք որ կէս ու կեղծ լուսաւորութեամբ խայտացիք. առանց ընտանեկան դաստիարակութեան՝ ածապարեցիք կինը պատկառանաց համեստ քօղին տակէն հանելով՝ դըպրոցին տաճար տարիք զինքն. ինչ որ կնոջ պէտք էր՝ դուք զայն ուսուցիք, և ինչ որ պէտք էր՝ դուք կամ չգիտցաք կամ աւելորդ դատեցիք, միայն աղօտ կիսախաւար լոյս տուիք կնոջ և արձակեցիք զինքն:

Կին մի անգամ ազատութիւն գտնելով՝ ճամբայ առեր է կ'երթայ, ուր որ հրապոյր և հաճոյք կը վարեն զինքն: Կինը իւր կորստեան

ճանապարհ չի նկատեր, կոյր զկուրացն կ'երթայ և իւր ուժով ետեւէն կը քարշէ կը տանի իւր խեղճ կապեալ ամուսինը: Ձկայ բնաւ զօրութիւն մի, որ կնոջ քայլերը յետս կասել տայ. նա պիտի շարունակէ այդ խոտորնակ ճանապարհ, ով կարող է կրկին անգամ շղթայել նորա ոտքը երբ նա ազատութեան իրաւունքը՝ իւր զօրավիգ առած է: Չգիտեմ ի՞նչ ճար ու դարման կը մտածէք սորա համար, ով դուք, այր մարդիկ, որ ընտանեաց տէր ու կառավար էք. արդեօք կնոջ այսչափ ազատութեան վերայ ստրջանալով՝ կը խորհիք վերըստին դնել զինքն այն հին պատկառանաց բանտին մէջ. կապել ձեռքն ու ոտքը և խալառ փակել նորա դէմ ազատութեան դուռը:

Այդ դարմանը, զոր դու կը խորհիս անհնարին և անօգուտ է այսուհետեւ. դու կարող չես աշխարհի և ժամանակի անիւնները դէպ ի յետս դարձնել անդրէն, որք անդիմադրելի ուժով դէպ յառաջ կ'երթան: Մանաւանդ Ներսիսի հոսանքները որ մէկ բաղխելով քո հին բանտերը և շղթաները առհասարակ կը խորտակեն:

Ուրեմն մի ճար, մի դարման միայն կը մնայ քեզ և այս է. կնոջ հոգին ու միտքը տիրապէս կրթել ուղիղ դաստիարակութեամբ:

Թող այնուհետեւ նա ինքնին իւր կիրք, իւր հաճոյք և իւր ազատութիւնը չափաւորէ, ինքնին զգալով ու ճանաչելով իւր մոլորամիտ շաւիղը: Աշխարհիս բոլոր ողջամիտ իմաստասէրներ, բարոյախօս բժիշկները՝ կնոջ հիւանդութեան համար միակ դարման ու դեղ՝ այս կը վարդապետեն:

Ո՛վ դուք, դաստիարակք Հայոց, որ թերեւ աւելի քան զիս կը ճանաչէք Հայոց ընտանեկան կեանքն ու վիճակը, թէ ի՞նչպէս հին պատկառանաց մէջ նա առողջ էր, նոր ազատութեան մէջ հիւանդացաւ. եթէ կայ և դիտէք ուրիշ դեղ ու ճարը՝ հոգացէք ու գրեցէք այս հիւանդին համար. թող կարգան խելաբերին ամէն ընտանեաց հայրերը, որ յուսակտուր եղած՝ դարման դարման կ'աղաղակեն:

ԺԸ.

ՓՈՓՈԽՈՒԹԻՒՆ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՎԻՃԱԿԻՆ

ԱՆԿՈՒՄՆ ԵՒ ԲԱՐԳԱԽԱՃՈՒՄՆ

ԱՅՍ աշխարհի վերայ մարդոց ընտանեկան վիճակը միշտ անստույգ և անհաստատ է. և այնչափ վիճակէ ի վիճակ կը փոփոխի ինչպէս տարերաց շարունակող եղանակները: Շատ յարմար է թէ որ ըսենք ընտանեկան վիճակը այնքան էլ ել և էջ ունի, ինչպէս օդաչափ գործիքին աստիճաններն առաւօտէն մինչև երեկոյ:

Աշխարհիս տարերքը բնական ու մշտնջենաւոր օրէնքով կը շարժին ու կը փոփոխին. արդեօք պէտք է համարինք այնպէս թէ մարդոցն ընտանեկան կեանքն ևս նոցն մշտնջենաւոր օրէնքին տակ փակուած է, միայն թէ ուրիշ պայմաններով: Զորօրինակ Աստուծոյ պետական հրաման օրինօք վճռեր է, որ մարդ իւր երեսաց քրտինքով իւր հացն ուտէ. ուս-

տի թէ քաղաքացի և թէ հողագործ մշակը, եթէ մինն արհեստով և միւսն հարօրին մածով չաշխատին՝ ընտանեկան սեղանէն հաց կը պակսի և զաւակները սովալլուկ կը տանջին: Ուրեմն հացն աշխատողինն է, իսկ հեղգացող մշակին բաժինն է սովամահութիւն:

Իբրև ճշմարիտ ֆրիստոնեայ և անթերահաւատ հաւատացեալ պարտաւոր եմք հաւատալ թէ զաշխարհ կառավարող Նախախնամութիւնն՝ իւր անյեղլի օրէնքով մեր վիճակը կը փոփոխէ բարձրութենէ ի խոնարհութիւն, խոնարհութենէ ի բարձրութիւն: Բայց երկնից արդարութեան ատեանն՝ այդ օրինաց վճռագիրը յայնժամ ի գործ կը դնէ՝ երբ մարդ մեղանչէ նորա բնական օրինաց և պատուիրանին դէմ, որով յայտ է, թէ մեր վիճակի փոփոխութիւնը՝ մեր մեղքէն յառաջ կուգայ, և մեղքը մեր ազատ կամքէն կը ծնանի: Եթէ այսպէս է, ուրեմն ընտանեկան չարեաց ու աղէտից նախապատճառը՝ դարձեալ ինքն ընտանիքն է, ինչպէս նաև բարեկեցիկ երջանկութեան:

Սակայն աշխարհս և ժամանակը միշտ ազետաբեր օրեր ունին ու կը բերեն ընտանեկան վիճակին վերայ. որ այսօր ճոխ է՝ վաղը կը չքաւորի. որ այսօր երջանիկ է, վաղն ա-

պերջանիկ. որ այսօր բարձրապատիւ է, վաղն անպատիւ և արհամարհ: Եթէ պարզ հայեցողութեամբ նայիմք, այնպէս կը թուի մեզ՝ որ շատ անգամ ընտանեաց վերահաս չարիքները՝ հեռաւոր պատճառներէն կուգան. զոր օրինակ՝ երկնից ցատումներուն անարդել պատուհաններէն, երկրի անարդար կառավարութենէն, արշաւանքներէն, պատերազմներէն, մահտարածամէն և այլ սոցնալիսի կոտորածներէն և պատահարներէն. որք առհասարակ սոսկալի ու կորստեան պատուհաններ են. խոտի նման կը հնձեն ու կըսպառեն մարդկային ընկերութեան ընտանիքը. ճօխն և աղքատն ի միասին և անխտրապէս ի գերեզման իջուցանելով:

Յիրաւի շատ ահաւոր ու դժնդակ են այս արտաքին արկածները. բայց առաւել սոսկալի, առաւել մահաբեր են ընտանեաց համար ներքին ամէնօրեայ սովորական պատուհանները, զոր մարդիկ իրենց ազատ կամքով ու ձեռքով կը պատրաստեն: Արտաքին պատուհանները մարդոց ձեռնհասութենէն վեր են, մարդ կարող չէ խոյս տալ կամ դիմակալել նոցա դէմ: Զի ո՞վ կարող էր Խտալիոյ Վեստով լերան հրաբուխի բերան փակել, որ հռչակաւոր Պոմպէն մոխրով չի ծածկեր. և ո՞վ կարող է ամ-

պերուն հրաման տալ, որ բարկաճայթ կարկուտով և յորդահոս անձրևով զիւղեր և քաղաքներ չողողեն:

Իսկ ներքին պատուհանները այսպէս չեն. այլ մեր ազատ կամաց ու հրամանին տակ լինելով՝ մէք կարող եմք դոցա առաջ թումք քաշել արգելով, որ մեր տունն և ընտանեկան սրահը չողողեն: Արտաքին պատուհան՝ աշխարհիս վերայ միայն ի տեղիս տեղիս իւր արկածներ կը թափէ. իսկ ներքինը գրեթէ նոր քաղաքակիրթ աշխարհիս մէջ համաշխարհական պատուհաս է, որ արեւմուտքէն ելնելով դէպ Արևելք իւր արշաւանքները կը շարունակէ, որ իբրեւ համաճարակ ախտ իւր մահատու ցաւ աիրեր է մեր ընտանեաց սրտին մէջ. նոքա այս ծիւրական ախտով տակաւ առ տակաւ կը մաշուին ու չեն զգար:

Սկսինք այժմ պարզապէս բացատրել այս հաճոյական ախտին տեսակներն, առ որ սիրահարած են մեր կարճամիտ ընտանիքը և մահ գրկելով տարածած կը մեռնին: Փանի են այդ ներքին ախտերուն ցեղը. ուշ դիր, ես խօսիմք եղ մի և երկու բառով. և այս է, զեղիս և անբարոյական կեանք. և ըստ Սուրբ Գրոց չափազանց ցանկութիւն և այլն. որոց այլ և այլ ճիւղերը թուեմք եղ ահաւասիկ.

Յանկուլթիւն բազմախորտիկ սեղանոյ և գինարբեցութեան, առանց գիտնալոյ ու հաշուելոյ թէ տաշտին մէջ զորչափ հաց, մառանին մէջ զորչափ պաշար և կարասին մէջ զորչափ գինի կայ: Յանկուլթիւն հանդերձի և նորասիրութեան, առանց նկատելոյ թէ նորա աշխատութիւն և կազմութիւնը մեր երկրի և մեր ժողովուրդի աշխատութեան արդիւնք չէ, մեր հանճարոյ գիւտ չեն և մեր մեքենական գործարաններէն ելած չեն, ճշմարիտ խօսելով՝ մեք արժանի չեմք այդ պերճութիւնները վաճելէ: Եւ գիտէք թէ քանի ծանր գնով կը գնեմք առանց երբէք հոգալու մեր օրական պարէնն: Միթէ ես չեմ ճանաչեր ու տեսնար այն բազմաթիւ ընտանիքներ, որք իրենց տղոց բերնէն հաց կտրելով՝ նախ նորասիրութեան չպէտ պէտքերը կը հոգան. ես չեմ ճանաչեր ընտանիք անպատուող, այն անհոգ հայրերը, որ պարտքը չվճարելով վարկն ու պատիւ կը կորուսանեն, և փոխանակ ընտանեկան ցանկութիւն զսպելու և չափաւորելու՝ իրենք ևս նոյն ցանկութեան հոսանքէն մղուելով կ'երթան կը հասնին մինչև յայն կէտ, ուր յուսահատ չքաւորութիւնն կը տիրէ: Երանի թէ այդ զգալի փորձով ուշաբերէր պճնասէր ընտանիքը, և այնուհետև գիտնար չափաւորել

իւր կեանք և ունայնասէր ցանկութիւնը: Նորասիրութեան ցանկութեան հետը կցենք նաև մեծածախ շինութեանց ցանկութիւն և թանկագին կահ կարասեաց կազմութիւնը: Մեք գիտեմք թէ թաղաւորին՝ պալատ պէտք է, իշխանին՝ ապարանք, քաղաքացի ժողովուրդին՝ չափաւոր տուն և դաշտաբնակ շինականին՝ խրճիթ: Մեք տեսանք ու տակաւին կը տեսնամք մեր ազգին մէջ այն կարգի ընտանիքը, որոց դրամագլուխը միայն իրենց կեանք և ապրուստը կ'երաշխաւորէր թէ արհեստի և թէ շահավաճառութեան մէջ: Անմիտ սնափառութիւն չէ արդեօք, երբ այդպիսիները անխորհուրդ ձեռնարկութեամբ իրենց դրամագլուխը՝ տան շինութեան և կահ կարասեաց համար կը վատեն, որով շահու և վաստակի աղբիւրը նուազիլ կը սկսի. յայնժամ արտունջ կը բառնան այդ տնաշէն տնտեսները, թէ մեր ժամանակ դառն ու անյաջող է, թէ վաստակ չի կայ, թէ տուր և առ դադրած է, և թէ անցեալը շատ լաւ էր քան թէ ներկայն: Բայց հուսկ ուրեմն նա կը զղջայ ու կը խոտովանի և ինքնադատ լինելով իւր անմիտութեան վերայ կ'ողբայ, որ ցուցամով պերճութեան համար դրամագլուխ փճացուց: Եւ ի՞նչ կ'ընէ յետոյ հոյակապ տան փառասէր բը-

նակիչը, երբ կը տեսնայ որ արտաքուստ ընկերութեան մէջ իւր վարկ ու պատիւ պակսած է, և ի ներքուստ մեծաշէն տան սեղանին հացը նուազած. և մի կողմէն ևս անհոգ ընտանեաց նորասիրութեան անյադ ցանկութիւն երբեք պակսած չէ. և կուգայ արագ կը հասնի այն դժպատեհ ժամն, որ տան տէրն՝ իւր ձեռաշէն տունը ի վաճառ հանէ, և կէս դին վաճառելով՝ վճարէ իւր դիզուած պարտքերը, և երանի թէ մնար դուզնաքեաց մասն մի, որով կարենար նա կրկին դրամագլուխ կազմել և շարունակել իւր շահավաճառութիւնը. և միշտ անցեալը մտաբերելով խելաբերէր սակաւապէտ տնտեսութեամբ, բարւոքէր իւր ընտանեկան կեանքը և այլ ևս չերթար իւր հին ճանապարհ, որոյ վախճանը վաճառել կուտայ իրեն հացրենի տուն և ժառանգական ստացուածքը և ինքն կը մնայ անվարկ անպատիւ և այնուհետեւ կամայ ակամայ կը խոնարհի սակաւապէտ տնտեսութեան վարժապետին առաջ, և կ'ուսանի խնայութեան, պարկեշտութեան, պարզութեան, աշխատութեան և ասպագային հեռատեսութեան դասերը: Եւ դարձեալ կրկնեմ, երանի թէ մի անգամ և երկիցս խրատուելով և փորձուելով, չմոռնար այդ օգ-

տակար դասերը՝ որ մարդոցն կենաց ապահովութիւնն է:

Դառնանք այժմ ընտանեկան ցանկութեան միւս ճիւղ բացատրենք աստ, որ քան զամէն ժանտաբեր ու աւերիչ է. մահ կը բերէ իրեն և տարածելով կը թունաւորէ ազգին ամբողջ ընտանիքը, որ հարստութեան հետը՝ կեանքն ևս կը բառնայ և կը ջնջէ մարդոցն արժանաւորութեան պատիւ, հանելով ու զրկելով զիրենք ընտանեկան պարկեշտ դասէն: Այնուհետեւ նոցա բաժին այն է, որ առակ ու նշաւակ լինին մարդոց աչքին ու դատաստանին առաջ: Եւ ի՞նչ է այս մոլեգոցն ցանկութեան անուն և վարք. մէկ բառով խօսիմ. *անասուն-կեանքն* է. մեր հրաշամիտ թարգմանիչները Աւետարանի ճառած անասակ որդւոցն կեանքը՝ երկու բառով բովանդակած են. «*Ձի կեայք անասուն-կեանք*». որ կը նշանակէ մոլեկան մարդոցն զեղխ կեանք իւր ամէն հանգամանօքն, զոր կը վարէր անասակ որդին իւր կենաց մէջ: Մարդոց մոլորութեան և անասակ վարուց ասպարէզը շատ բազմաճղի և ընդարձակ է, որոց նկարագիրը Աւետարան կը հանէ մեր առաջ ջրհեղեղեան դարուն մարդոց ասպականեալ կեանքը, որոց համար կը խօսի. «*Ատէին, ըմպէին, կանայս առնէին և արանց լինէին*»:

Հաց ուտել մեր կեանքը պահպանելու համար է, զինի խմել մեր տխրութիւն փարատելու համար է աշխարհիս վշտակրութենէն, սուրբ ամուսնութեամբ կին ածել, այդ ևս Աստուածադիր օրինաց համեմատ, մարդկային կեանքը պահելու և բարգաւաճելու համար է: Ինչ է ապա Նոյեան դարուն մարդոց անառակ կեանքը, զորս Յիսուս իբրեւ յօրինակ յառաջ կը բերէ ի զգուշութիւն իւր հաւատացեալ որդւոց: Այդ ինքնին յայտնի է, թէ նոցա կեանքը՝ ծայրացեղ անբարեխառնութիւնն էր: Նոցա սեղան որկրամոլութիւն էր և իրենց որովայն՝ աստուած՝ զոր կը պաշտէին. նոցա զինն խելթաթափ արբեցութիւնն էր: Նոքա կ'ուտէին կը խմէին և անմիջապէս կը վայելէին Աստուծոյ պարգեւները առանց պարգեւատուն օրհնելու. նոյն ամբարիշտ դարուն մէջ՝ կնոջ և սուրբ ամուսնութեան պատիւ ոտնհար եղած էր, անասնաբար խառնագնաց լինելով՝ սուրբ պսակին դաշնադրութիւն եղծուած էր, այլ ևս ընտանեկան կեանքին պահպան պարիսպ չի կար, ամօթ երկիւղածութիւն վերջացած էր. առհասարակ երկիր և մարդկութեան սեռ ապականուած էր Աստուծոյ առաջ, միայն մի բարի արդար նահապետ մնացեր էր անարատ երկնից առաջ, զոր Նախախնամու-

թիւն պահեց տապանով ու ջրհեղեղով երկրիս երեսէն ջնջեց ապականեալ մարդոց սերունդը:

Սուրբ Գրոց պատմութեանց՝ այս պատուհասի դասէն պէտք է ուսանիմք, թէ ընտանիք և մարդկութիւն ջնջող մեծ պատուհասը՝ անառակ և զեղիս կեանքն է. թէ հայրենի ժառանգական հարստութիւնը վատնող՝ այն է, թէ ի վերջոյ հացի կարօտ և սովամահ լինելոյն պատճառն՝ այն է, թէ անխղիւր ամուսնութեան կապ հատանող յանդուգն ձեռք՝ այն է, թէ ազգին թէ այլ ազգին դատարանաց մէջ քրիստոնէական պարկեշտութիւն քամահըրող անպատկառ երեսն՝ այն է. թէ յայտնի զինետանց մէջ, հրապարակի մէջ և այլ խաւարաշրջիկ տեղերը Քրիստոնեայ անուն կրելով՝ հեթանոսի կեանք վարելով, և հեթանոսին զայլադուլութիւն տուողն՝ այն է. խաղաղ ընտանիք խռովող, ընտանեկան միութիւն քակող, հայրենական տան հաստատ հիմունք հիմն ի վեր շրջող՝ այն է:

Ո՛վ, որչափ երանի կը լինէր, եթէ արդի աշխարհի սրամիտ ու վարժ անառակներն՝ Աւետարանի պատմած հին անառակին օրինակն մտաբերելով՝ միանգամ յիշէին իրենց նախնի կեանքն ու վիճակը. յիշէին թէ անարգ

կրից ծառայութեան մէջ խողարած եղած են և փափագէին ի ձեռս բերել նախնի կորուսած ազատ կեանք ու հացալից սեղան:

Դարձէք ուրեմն, ո՞վ դուք, անառակութեան մէջ մաշուած ու թշուառ զաւակներ, դարձէք զգաստացէք ու դարձեալ շինեցէք ձեր ընտանեկան աւերակները, զոր ձեր ձեռքով, ձեր գործով և ձեր հետուութեամբ քակեցիք զայն:

Ձեր խեղճ ծնողք վշտացուցիք, ձեր քոյրեր, ձեր եղբայրները լացուցիք. ընտանեկան պատիւ, մարդկութեան պատիւ արհամարհեցիք. դարձէք ու դարձեալ դժուար շինեցէք ձեր քակած տան աւերակներն. եթէ տակաւին յամէք ու յամառիք այդ ճանապարհին վերայ, անշուշտ ի կորուստ կը տանի զձեզ և դուք վատահամբաւ ու սովամահ կը կորնչիք, և ի վերջոյ ձեր և ձեր հայրենի տան յիշատակ կը բարձուի աշխարհէս. գերեզման միայն կը թողուք առանց անուան և փառաց:

Թողունք այժմ ընտանեկան կենաց այս մոլութեան նկարագիրը, որ շատ ընդարձակ է. յառաջ բերենք նաև նոր սովորական մոլութեան այն մասն, որ շատ ընտանիք յաջողութենէ և հարստութենէ հանելով՝ հողի վերայ նստեցուց. և ի՞նչ է դորա անունը. խաղամոլութիւն է:

Լուսնայափոխ կամ տնտեսագէտ չեմ ես. դժուարին է ինձ այդ մոլութեան նկարագիրն ըստ արժանւոյն երևան հանել. միայն այսքան ըմբռնած եմ, որ այդ մոլութիւնը՝ բաղդին երևակայութեամբ մոլորուած մարդիկը, երկու կերպով ի գործ կը դնեն, որ երկուքն ևս միապէս կորստական է: Մի կերպն է դրամով թըղթալսողութիւնը, որոյ ծածուկ հրապարակը բուն ընտանեկան կեանքին ու ծոցին մէջն է. Միւսն է Մայրաքաղաքիս արժէթղթոց հրապարակը, որ այսօր գրեթէ բազմաթիւ մարդկանց համար իբր յաջողակ շահավաճառութիւն մի դարձած է. որով շատ ընտանիք զահալիժեցան այդ խոր ու անտակ գետին մէջ: Եզովբոսին խորհրդաւոր առակը՝ նոցա վերայ կատարուեցաւ. արհեստաւոր, վաճառական, իրենց բերնին հացը, այսինքն փոքրիկ ու չափաւոր դրամագլուխ և ապահով վատակը թողլով՝ հոն վազեցին. անըմբռնելի ստուերին հետը խաղացին. իրենց չնչին ու ցամաքաջուր առուակներով՝ մեծամեծ գետերուն հետ մրցեցան. և ի՞նչ շահեցան ի վերջոյ, ոչինչ. առուակներ ու վտակները դարձեալ առատ գետերուն մէջ թափուեցան. գետերն ևս աշխարհի դանձապետ Մեծին Անդալիոյ ծովացեալ զանձուց հետ խառնուեցան:

Իսկ մեր փոքրիկ վտակներուն վիճակը ակներև տեսանք թէ ինչ եղև ու տակաւին կը տեսնամք թէ ինչ կը լինի: Կը ցաւիմ գրել. ոմանք թշուառացան իրենց ընտանիքներով ու ոմանք ևս կատաղի յուսահատութեամբ գնացին դէպ ի ծով. ասացին, որ զիրենք ծածկէ, որպէսզի մեռնին ու չզգան պատուոյ և ամօթոյ կսկիծն և չտեսնան իրենց թշուառ ընտանեաց անբաղդ վիճակը:

Իսկ առտնին խաղամոլութիւնն, զոր շատ ընտանեաց համար իբրև միակ զբօսանք դարձած է, զբաղելով միայն չնչին և աննշան գումարներով. սակայն ոմանց ևս իբրև բաղդի խաղ, որ մեծամեծ գումարներով կը մրցին՝ անբաժանելի մոլութիւն դարձած է. երկուքն ևս իրենց խիստ ֆլասակար հետեանքներ և վատթար կողմեր ունին. և դարձեալ թէ բարոյապէս և թէ նիւթապէս շատ աղետաբեր են ընտանեկան կեանքին: Վասնզի ոմանք կը կորուսանեն, ուրիշները կը գտնեն. նոքա, որ կը կորուսանեն, յայտնի է թէ որ աստիճան մեղապարտ են աշխարհի առաջ. նոյն իսկ ընտանեկան կենաց մէջ, մօր ու զաւակաց առաջ, սեղանին հաց, ինչք ու ստացուածք բառնալ և ինքնին ձեռօք կողոպտու տալ ուրիշին. որ քան զայս աւելի ընտանեկան աւարառու-

թիւն չիկայ: Քաղաքակրթութեան մէջ այլ ևս ո՛ր կարող է մեղադրել ամայի լեռներու աւազակաց գործը, որ միայն դիպուած է ճամբորդին համար և շատ անգամ զոհ կը լինին և գտածը միայն կ'առնեն, առանց ամբողջ տունը և ընտանիքը կողոպտելու:

Իսկ այն, որ լի ուրախութեամբ կը խաչտաչ իւր բաղդին խաղով, միթէ նաև իւր ընտանիքը կը վայելէն այդ անարդար և անքիրտըն վաստակը, ոչ. նոքա ինչպէս կը գտնեն, նոյնպէս վաղ և դիւրաւ կը կորուսանեն դարձեալ, թէ խաղին մէջ և թէ այլ և այլ անհաշիւ զեղխութեանց մէջ, վասնզի շատ դժուարին է հաւատալ թէ աշխարհիս խաղամոլները տնտեսութիւն գիտեն. կամ թէ կարող են հաշուով և խնայութեամբ ապրիլ. այդ շատ անբնական է. զի ո՛վ որ դիւրութեամբ շահի, դիւրութեամբ կը մսխէ. և ո՛վ որ դառնաքիրտ աշխատութեամբ հաց և հարստութիւն ձեռք բերէ, նա միայն կը հոգայ տնտեսութեամբ ապրիլ, տնտեսութեամբ կառավարել իւր ընտանիքը:

Յիշենք այժմ նաև բարոյական կողմի մեծ անպատուութիւնն, զոր կը կրէ խաղամոլն: Ձեմ գիտեր, նա ամօթ կը զգայ, երբ նորա նուներ վատահամբաւ կը հնչի, կը տարածի,

Թէ այս ինչ պարոնը իւր խաղին մէջ այսքան գումարը կորուսեր է. ինչ կը լինի յայնժամ պարոնին վիճակը. պատիւ և վարկը կը կորուսանէ պարկեշտ ժողովուրդին առաջ, որով իւր առևտրական գործերը և շահավաճառութիւն անյաջողութեան մէջ կը դադրի և երբեմն ևս իսպառ ի սնանկութիւն կ'երթայ:

Բարոյական ուրիշ մի մեծ փնաս ևս ասեմք եղ, որ է ընտանեկան կեանքի մէջ այդ չար օրինակով՝ ընտանեաց կեանքը եղծանել. զի ո՞վ կը հաւատայ, երբ ծնողք և ընտանեաց մեծերը թղթախաղով մոլին՝ խեղճ զաւակները չհետեին նոցա և իրենց մատաղ հասակէն սկսեալ չվարժին այդ անմեղ կարծեցեալ մոլութեանց մէջ: Թողունք այս, մայրեր և կիներն ևս այդ ախտով կ'ախտանան և շատերն ախտացած են իսկ. թողլով առտնին տնտեսութիւն, թողլով զաւակաց խնամք և կրթութիւն, թողլով ընթերցմունք և ուրիշ ծնողական պարտիքները: Խաղա՛նո՛ւ մարդոց կեանքին մէջ, աւելի մեծ խանգարմունք մի ևս կայ, զոր նոքա թեթեւ և փոքր կը համարին, այսինքն թէ ժամանակի բարւոք տնտեսութիւնը նոցա համար չէ. նոքա ցերեկուան աշխատութեան զբաղմունք բաւական չեն համարիր. զողջոյն զիշերն ևս այդ հաճոյական

խաղով կը զբաղին. նոքա չեն շնչեր ու չեն տեսնար ոչ առաւօտեան կենդանարար շունչ և ոչ արևուն ծագումը, նոքա չարաչար քնահատութեամբ զիշերահանգիստ պահուն մէջ արթուն կենալով կը տանջուին, կորուսանելով մարմնոց առողջութիւնը, հոգւոյ մտաւորական ուժը, որով կը ջլատի և կը թմրի ողջ մարդոյն գործունեաց ճարտարութիւնը: Դու քաջ դիտէ և կը տեսնաս, որ այդ քնահատ պարոնները՝ ցերեկուան մէջ իբրեւ քնաշրջիկ և ապուշ կը դեղւին. քաղցր քուն և դժուարագիւտ ոսկին կորուսանելէն յետոյ՝ ցերեկուան շահն և վաստակն ևս կը կորուսանեն. որոց միայն կ'ակնկալեն խեղճ ընտանիքը, զի այդ օրական շահերէն կը կազմուի իրենց ներկայ և ապագայ կեանքին պարէնը:

Համառօտենք, թէ և շատ են և զանազան մեր ընտանեկան կենաց ներքին զեղծմունք և անկարգութիւնք, որով մեր ընտանեկան վիճակը շարունակ փոփոխութեան ենթակայ է: Մեր հարուստ և ազնուական գերդաստանները գրեթէ հարիւր տարուան շրջան չունին. այսօր ասուպի նման պահ մի կը փայլին, վաղը իրենց տոհմական փառքով կ'անցնին ու կըստուերանան: Մեք զիտնք երկիր և երկրի օրէնքը չերաշխաւորեր որ նոքա տոհմային ճո-

խութեամբ յազգէ յազգ յարատեւեն Անդղիոյ լորտերուն չափ. բայց պէտք է խոստովանիլ, որ մեր ազգի ազնուական ընտանիքը չափազանց ձեռնարկութեամբ, անհաշիւ տնտեսութեամբ և փառասիրական զեղխութեամբ իջեր խոնարհեր են: Չեմ յիշեր թէ ոմանք ևս անարդար ճանապարհով ու զրկանօք ճոխացեր են և դարձեալ նոյն անարդար միջոցներով տուժեր են մինչև ցցետին բնիոնն:

Ուրեմն այս աշխարհիս վերայ ընտանիքները թէ հարուստ թէ աղքատ կ'ապրին ու կը մնան. եթէ գործասէր մըջնոց նման աշխատասէր լինին. եթէ աշխատութեան արդիւնքը ժողովելով ի գանձատուն և շտեմարանը, ընտանեկան պէտքերն իմաստուն տընտեսութեամբ մատակարարեն. չմոռնալով հաշիւ, չափ ու կշիռ, հոգալով նաև ապոգայ ձմերան պաշարն. յորում թերևս գործելն անհնարին լինի: Եթէ արդար վաստակին հետը զրկանք չի խառնեն, հարստահարելով աղքատ ընտանիքները, որոնց վրէժխնդիր դատաւորն Աստուած է և կը հատուցանէ: Եթէ ընտանեկան դուռը ամուր փակեն, որ մուտ չի գըտնայ հոն անառակ ու զեղխ կեանք: Այս բացուած դուռը, որ այժմ Հայոց ընտանիքը կը կործանէ, կը փակուի միայն ուսմամբ,

դաստիարակութեամբ և երկիւղած Աստուծապաշտութեամբ, առ որ պէտք է լինի բոլոր ընտանեաց խնամք, ջանք և մեծ հոգատարութիւն այլ և այլ զոհերով և անձնանուիրութեամբ հանդերձ: Այդ իսկ է միայն ճարու դարմանը և մեք և աշխարհ կը հաւատայ յայնժամ, որ Հայոց ընտանեաց վիճակը լաւագունին մէջ կը յարատեւէ, բարգաւաճեալները կանգուն կը մնան և անկեալ ընտանիքը կը բարձրանան:

Կաւարտեմ աստ ԴԻԱԽՏԻ ԸՆՏԱՆԵԱՅ դուզնաքեաց երկոյս վաստակը, դարձեալ նոյն բան կրկնելով ու գրելով թէ ընտանեկան տան հաստատուն հիմն՝ ողջամիտ կըթուծիւն և ուղիղ դաստիարակութիւնն է. այս է աշխարհիս բարոյախօս իմաստասիրաց ցոյց տուած միակ ճանապարհ: Իսկ քան զիմաստասէրս գերազանց՝ ցոյց կուտան մեզ ևս լաւագոյն ճանապարհ Սողոմոն և քան զՍողոմոն իմաստուն Յիսուս. մինն իբրև պատգամ կը վճռէ թէ՛ «Արդարութիւն զազգ բարձրացուցանէ, Մեղք նուաղեցուցանեն զազգ»: Բայց ազգն ընտանեկան արդարութեամբ կը բարձրանայ և ընտանեկան մեղքով կը նուաղի: Իսկ միւսն, այսինքն Յիսուս, հաւատացելոյն համար ցոյց կուտայ Աւետարանի բան և ճշմարտութիւն,

որ այն իսկ է միայն համայն Քրիստոնեայ ըն-
տանեաց կեանք և յաւիտենական հիմն: Երա-
նի որ այս հիման վերայ կը հաստատէ իւր
ընտանեկան կեանք, զոր երբէք չկարեն խախ-
տել աշխարհիս զետեր և հեղեղներ:

ՅԱՆԿ ԳԼԽՈՑ

	ԵԸԽ
Գլ. Ա. Դրախտի ընտանիք	13
Գլ. Բ. Դրախտի ընտանիք, արտաքոյ դրախտին.	23
Գլ. Գ. Հայոց նահապետական տուն և ընտանիք.	33
Գլ. Դ. Մարդ և ամուսնութիւն.	41 ✓
Գլ. Ե. Տուն և ընտանիք.	52
Գլ. Զ. Ամուսնութեան կամ ընտանեկան կեան- քին խափանարար զեղծմունքներ	66
Գլ. Է. Ընտրութիւն և իրաւունք կենակից ա- մուսնոյ	79
Գլ. Ը. Հարսանիք և խորհուրդ պսակի.	100
Գլ. Թ. Կոչումն հարսին և փեսային	113 ✓
Գլ. Ժ. Փոխադարձ պարտիք և իրաւունք առն և կնոջ	127 ✓
Գլ. ԺԱ. Մայր և պայեակ.	148
Գլ. ԺԲ. Ընտանեկան դաստիարակութիւն զաւակաց	163
Գլ. ԺԳ. Զաւակաց պարտիք առ ծնողս	181
Գլ. ԺԴ. Մահ ծնողաց և օրհնութիւն.	191
Գլ. ԺԵ. Ընտանեկան կտակ և յիշատակ.	202
Գլ. ԺԶ. Տան երէց և իւր պարտիք.	211
Գլ. ԺԷ. Ընտանեկան պատկառանք և ազատու- թիւն	222 ✓
Գլ. ԺԸ. Փոփոխութիւն ընտանեկան վիճակին, ան- կումն և բարդաւաճումն.	234

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԹԻՖԼԻՉԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅԵՐԷՆ ԳԸՐ-
ԻՆԵՐԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ խմբագրական մաս-
նաժողովը սրանով յայտարարում է, որ տպա-
գրութեան համար ընդունվում են հետևեալ բո-
վանդակութեան ինքնուրոյն և թարգմանական
գրուածքները.

1. Գեղարուեստական:

2. Գիտնական. զուտ գիտնական գը-
րուածքներից կըտպագրուին միայն այնպիսի-
ները, որոնք վերաբերում են Հայոց կեանքի հե-
տազօտութեան, իսկ գիտութեան միւս ճիւ-
ղերից միայն ժողովրդականացրած գրքեր:

3. Գասագրքեր, նամանաւանդ ընդհա-
նուր գրականութեան, ընդհանուր պատմու-
թեան, Հայոց գրականութեան, բնական պատ-
մութեան և Ֆիզիքայի ձեռնարկներ՝ կազմած
մեր թեմական դպրոցների համար:

4. Մանկական ընթերցանութեան հա-
մար:

5. Նիւթեր մեր ժողովրդի կեանքի ու-
սումնասիրութեան վերաբերեալ (աւանդու-
թիւններ, երգեր, սովորութիւններ և այլն):

Մ ա ն օ թ ու թ իւ ն .— Մանրամասն ծրագիր վերոյիշեալ նիւթերի ժողովելու համար կըտրուազրուի յետոյ: Ընկերութեանս խմբ. մասնագիտովը իրան է վերապահում ներկայացրած նիւթերից ընտրութիւն և քաղուածք անել, եթէ ուղարկողը նախօրօք որոշ պայմաններ չէ դնում:

Տպագրուած գրքերի համար վարձատրութիւն տրվում է մի տպագրական թերթին՝ ինքնուրոյն գրուածքների համար՝ 20—25 ռ., իսկ թարգմանական գրուածքի համար՝ 15—20 ռուբլի:

Բացառիկ դէպքերում վարձատրութիւնը կարող է աւելի լինել խմբ. մասնագիտովի հայեցողութեամբ:

Հասցէն՝ Тифлисъ, Правленію Тифлискаго Общества изданія армянскихъ книгъ.

5m

